

a falu

2024. tél

XXXIX. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

► Földművesiskolák
„Széllcsendben” Kisjátzi
Szeles János és a
Hódmezővásárhelyi Magyar
Királyi Földművesiskola első
évtizedei

► A magyar agrárinnovációs
tudás-transzfer fejlesztési
lehetőségei a Közép-
amerikai Integrációs
Rendszer és a Karib-tengeri
Közösség országában

► Gazdaságátadás, fókuszban
a Dél-Alföldi régió fiatal
gazdái

► A kistermelői tevékenység
jogi szabályozása,
magyarországi kistermelői
sajtműhely értékesítési
paramétereinek elemzése

Szerzők

Albert Gábor – tudományos főmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Báló András – PhD hallgató, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola, Budapesti Corvinus Egyetem

Gyovai Anita – hallgató, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar

Horváth József – egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Komarek Levente – egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Szilágyi Szabina – PhD hallgató, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Privóczki Zoltán – c. főiskolai tanár, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

fa

Radnóti Miklós: Téli napsütés

Az olvadt hó beroskad
és szertesündörög,...
kondérok gőzölögnek,
mint bíbor sülttökök.

A jégcsap egyre nyúlik,
a csöppje már nehéz,
egy-egy kis tócsa pattan
s szelíden égrenéz.

S ott fönny az égi polcon
hátrább csuszott a hó,
kevésbeszédű lettem
s ritkán vitatkozó.

Ebédre várok-é, vagy
talán meg is halok?
lélekként szálldosom majd
horzsolván éjt s napot?

Árnyékom rámtekint, míg
borong a téli nap.
Kincstári sapka rajtam,
a nap fején kalap.

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító:

Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

A Szerkesztőbizottság tiszteletbeli
elnöke:

Dr. Nagy István
agrárminiszter

A Falu szerkesztősége
Főszerkesztő:

Dr. Komarek Levente
komarek.levente@szte.hu

A Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Mikó Edit
Dr. Rákóczi Attila
Dr. Szalka Éva
Dr. Szöllősi László
Dr. Takács István
Dr. Vásáry Miklós
Dr. Zádori Iván

Kiadó:

Felelős kiadó:

Füredi Kornél ügyvezető
1223 Budapest Park utca 2.

Telefon: 06-1-362-8100

Központi e-mail cím:
hermanottointezet@hoi.hu

E-mail: avalu@hoi.hu

www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323 (Nyomtatott)

ISSN 3003-9886 (Online)

Nyomdai kivitelezés:
Séd Nyomda, Szekszárd

Megjelenik minden évszakban

*A kéziratokat elektronikus formában küldött
levél mellékleteként kérjük beküldeni
a következő e-mail címre:
komarek.levente@szte.hu*

Tartalom

5

**Földművesiskolák
„Széllcsendben” Kisjátzi
Szeles János és
a Hódmező-
vásárhelyi Magyar
Királyi Földművesiskola
első évtizedei**
Albert Gábor

17

**A magyar agrárinnovációs
tudás-transzfer fejlesztési
lehetőségei a Közép-
amerikai Integrációs
Rendszer és a Karib-
tengeri Közösség
országában**
Báló András

41

**Gazdaságátadás, fókuszban
a Dél-Alföldi régió fiatal
gazdái**

Gyovai Anita –
Komarek Levente –
Privóczki Zoltán

57

**A kistermelői tevékenység
jogi szabályozása,
magyarországi kistermelői
sajtműhely értékesítési
paramétereinek elemzése**

Szilágyi Szabina –
Horváth József

A falu szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

Földművesiskolák „Széllcsendben” Kisjátzi Szeles János és a Hódmezővásárhelyi Magyar Királyi Földművesiskola első évtizedei Agricultural Schools in „Calm Winds” The Early Decades of János Szeles Kisjátzi and the Hungarian Royal Agricultural School of Hódmezővásárhely

Albert Gábor

ABSZTRAKT

Széll Kálmán miniszterelnök hivatali idejét, az 1899 és 1903 közötti, a történészek által találóan csak „Széllcsend”-ként emlegetett időszakot a békés építkezés jellemezte. A kormányfő földművelésügyi minisztere, Darányi Ignác első miniszteri működése alatt (1895-1903) fejeződött be az alapfokú földművesiskolai hálózat kiépítése. A mezőgazdasági iskolák e típusának létrehozásával a földművelésügyi tárcának kettős célja volt: egyrészt a vidék kisebb birtokosait birtokuk

okszerű kezelésére, a tudatos gazdálkodásra megtanítani, másrészt a nagyobb birtokok számára felügyelőket, munkavezetőket képezni, őket gyakorlati oktatással ellátni. Az 1896-ban alapított Hódmezővásárhelyi Magyar Királyi Földművesiskola a földművesiskolák számát gyarapítva 1897-ben kezdte meg a működését.

ABSTRACT

The term of office of Prime Minister Kálmán Széll, the period between 1899 and 1903, aptly referred to by historians as “Széllcsend”,

was characterized by peaceful construction. During the reign of the prime minister's minister of agriculture, Ignác Darányi (1895-1903), the construction of the primary farming school network was completed. By establishing this type of farming school, the Ministry of Agriculture had a two main goals: on the one hand, to teach the small farmers in the countryside to manage their estates rationally and on conscious management, and on the other hand, to train leaders and foremen for the larger estates and provide them with practical education. The Royal Hungarian Farming School in Hódmezővásárhely, founded in 1896, began its operation in 1897, increasing the number of schools of farmings.

Bevezetés

Írásom a korabeli földművesiskolák szervezeti-, rend-és fegyelmi szabályai és vizsgáljelentései segítségével tekinti át az iskolatípus – különös tekintettel a Hódmezővásárhelyi Magyar Királyi Földművesiskola – történetét a XIX. század utolsó éveitől a XX. század első évtizedéig.

A földművesiskolák a modern mezőgazdasági ismeretek terjesztésére kiválóan alkalmas iskolatípusnak számítottak, de az iskolahálózatuk késői létrejötte jó példája a szakoktatás egyéb területeihez viszonyítva is az agrárszakoktatás lassabb kiépülésének. A magánkezdeményezések nagy korszaka után az 1867-es kiegyezést követő évtizedekben az állam vette kézbe a mezőgazdasági szakoktatást, megteremtve annak intézményi kereteit és szintjeit. Számos – főként a szabadságharc vagy a neoabszolútizmus idején – bezárt intézmény újra megnyitotta kapuját a növendékek előtt, valamint új agrárintézmények is létrejöttek, 1874-től pedig létrejött a háromszintű mezőgazdasági szakoktatás. A mezőgazdasági ismeretek a dualizmus kori népoktatásban is megjelentek. A népoktatási

törvény (1868. évi XXXVIII. tc.) a közoktatás intézményeiben kötelezővé tette a mezőgazdasági ismeretek oktatását. Az agrárismeretek oktatásában a gazdasági ismétlőiskolákra és az önálló gazdasági szaktanítós ismétlőiskolákra nagy feladat hárult (Surányi, 2018).

A földművesiskolákra irányuló elemzésünk vizsgált időszakának kezdete Széll Kálmán miniszterelnök (1899-1903) és Darányi Ignác agrárminiszter (1895-1903) hivatali idejéhez kapcsolódik, befejezése az 1910-es évek középsőig tart. Munkánk során elsősorban a mezőgazdasági iskolatípus tananyagtartalmának bemutatására vállalkozunk.

Célunk annak bizonyítása, hogy a hazai földművesiskolákban – így Hódmezővásárhelyen is – az agrárium és az agrártudomány legújabb eredményeire reflektáló oktatómunka folyt. Ugyanakkor ezek az iskolák a magas szintű elméleti és gyakorlati képzésük ellenére sem érték el elsődleges céljukat, a kisbirtokosok okszerű gazdálkodásra nevelését, az intézménytípus sokkal inkább gazdasági altisztképzőként működött a századelőn.

Szakirodalmi háttér

Több ilyen típusú agráriskola, – így a hódmezővásárhelyi, a komáromi és a pápai földművesiskola – szervezeti, rend-és fegyelmi szabályzatát is feldolgoztuk, a tananyagtartalomra, a tanszemélyzetre utaló adatokat elemeztük. A hódmezővásárhelyi földművesiskola vonatkozásában elsősorban Kisjátzi Szeles János igazgató korabeli munkáira hagyatkozunk (Kisjátzi Szeles, 1897, 1899). Áttekintettem a csákovai és a jászberényi agráriskolák vizsgáljelentéseit. A csákvári Eszterházy uradalomban működő földművesiskola történetéhez Für Lajos uradalomtörténeti tanulmányát (Für, 1969), valamint Szilárd Gyula tanár okadatolt elemzését vettük górcső alá (Szilárd, 1907).

Témánk szempontjából újszerű források bevonására is sor került. A Hódmezővásárhely

és Vidéke helyi lap a Hódmezővásárhelyi Magyar Királyi Földművesiskola mindennapi életébe enged bepillantást adni. A Köztelek egykori álláshirdetése pedig Szilárd Gyula egykori állítását erősíti, mely szerint ez az intézménytípus nem tudta megvalósítani az elsődleges célját, a földműves társadalom fiainak okszerű gazdálkodásra tanítását, hiszen a végzetek többsége gazdasági altiszti szolgálatban vállalt munkát.

Alkalmazott módszerek

Egyrészt hagyományos történeti-hermeneutikai módszerrel igazoljuk, hogy a hazai földművesiskolákban – így Hódmezővásárhelyen is – magas szintű elméleti és gyakorlati képzés folyt. Másrészt több földművesiskola összehasonlító tananyagelemzésére vállalkozunk. Írásom a komparatisztika módszerével az agrár szakoktatás-történeti ismereteinket bővíti.

Eredmények

A földművesiskolai hálózat kiépülése, aktív iskolaigazgatók

Az első földművesiskolát Keszthelyen 1865-ben alapították és 1875-ig működött.

Az 1870-es évektől a századfordulóig viszont gombamód jöttek létre ilyen intézmények. A hálózat teljes kiépülése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter hivatali idején valósult meg 1895 és 1903 között. Az alapfokú iskolatípust a Földművelésügyi Minisztérium felügyelte.

Földművesiskolákat – és ezt Bosznay László a magyar agrárszakoktatás intézményhálózatról készített térképvázlataiból tudjuk – a következő településeken alapítottak: Ada (1884), Algyógy (1892), Békéscsaba (1897), Beszterce (1871), Breznóbánya (1901), Csákvár (1886), Csákvár (1890), Földvár (1871), Hódmezővásárhely (1897), Jászberény (1896),

Karcag (1898), Kecskemét (1895), Komárom (1899), Lugos (1895), Medgyes (1891), Nagy-Szentmiklós (1887), Pápa (1893), Rimaszombat (1884), Szabadka (1898), Somogyszentimre (1886), Szilágy-Somlyó (1901). A századelőn tehát összesen 21 földművesiskola működött a Királyi Magyarországon (Bosznay, 1989).

A szabadkai és a csákvári intézményeket leszámítva, mindegyik földművesiskola állami fenntartásban látta el az oktatási feladatát. Szabadkán városi fenntartású intézményként, míg Csákváron magánfenntartásban, gróf Eszterházy Mór uradalmában működött ilyen iskola. Utóbbi esetében nosztalgiával tekintünk a XIX. század elején megjelenő első agrárokutató intézményekre, melyeket magánosok alapítottak, és többnyire uradalmi keretek között kezdték meg munkájukat.

A kétéves képzés tanfolyami jelleggel működött. Annak ellenére, hogy a tananyagtervet és a tanmenetet az agrártárca jól előkészítette, az iskolatípus mégsem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A tanulói jelentkezések alapján igen gyorsan bebizonyosodott, hogy a kétéves képzés a kisgazdák gyermekei számára kevésbé hozzáférhető. Az agrártárca 1898-tól nem véletlenül indított úgynevezett téli gazdasági tanfolyamokat a földművesiskolák (és egyes gazdakörök, mezőgazdasági egyesületek) segítségével (Szávai, 1990). A rövidebb, 2-6 hónapos képzésre több gazdaifjú jelentkezett, mint a kétéves tanfolyamra, annak ellenére, hogy a kétéves képzés magasabb szakismereteket nyújtott a növendékeknek.

Az adott intézmény iskolaigazgatójának tevékenységéhez kapcsolódó sziszifuszi munka bemutatása elemzésünk szempontjából nem érdektelen. A csákvári uradalomban működő iskola „motorjaként” azt a Paulini Bélát kell említenünk, aki majd fél évszázadon keresztül látta el az uradalom ispáni feladatait, ahogyan ezt Für Lajos uradalomtörténeti munkájából megtudhatjuk. Paulini a gazdasági szakiskolát Kassán végezte és már 1873-ban a csákvári uradalomhoz került rendes uradalmi írnok-

nak. Nemcsak az állattenyésztést lendítette fel, de a növénynemesítés terén is sikereket ért el. Negyedszázadon át vezette a csákvári iskolát, Szilárd Gyula tanár úrral együtt pallérozták a földművisiskola gazdaifjait. Für Lajos így jellemezte Paulini Bélát: „A gazdálkodást szenvedélyesen szerető, örökké mozgékony gazdatisztre soha nem szűnő kísérletező kedv, fáradhatatlan érdeklődés volt a legjellemzőbb” (Für, 1969).

1886-ban gróf Széchenyi Pál földművelésügyi miniszter állami segítségével a Márffy-birtokon, Somogyszentimre pusztán ugyancsak gazdasági földművisiskolát alapítottak. A somogyszentimrei intézmény is a közép-és nagybirtok irányítására képes munkavezetőket képezített (N. n., 1930). Az iskola fénykora, a negyedik igazgató, Fodor Jenő hivatali idejéhez (1918-1935) kapcsolódott, aki ugyanolyan elszántsággal és lelkesedéssel vette kezébe intézménye irányítását, mint Paulini Béla az Eszterházy uradalomban.

Kisjátzi Szeles János intézményalapítóként, de aktív közéleti személyként is megbecsült tagja volt a hódmezővásárhelyi társadalomnak. A hallgatói törzslapja számos biografikus adatot tartalmaz. Ezek szerint Szeles Kálmán gazdálkodó gyermekeként 1867-ben született Kecskeméten. Ugyancsak az alföldi városban érettségizett és Magyaróvárott végzett oklevelés gazdaként. Itt a tanulmányait 1885-1886-os tanévben kezdte meg és 1887 júliusában kapott végbizonyítványt (SZEELK XV.2. Hallgatói tanulmányi nyilvántartások - Mosonmagyaróvár). Tudjuk még, hogy 1895-től Adán segédtanítóként dolgozott. Innen helyezték át 1896-ban Hódmezővásárhelyre, ahol az 1897-ben megnyílt földművisiskola első igazgatója lett. Ő tanította az általános és különleges állattenyésztést, továbbá az általános és részletes növénytermelés stúdiumokat. A helyi újság többször közölt híreket az igazgatóról, aki maga is sokszor tudósított a lap hasábjain. Szeles János aktív közéleti tevékenységet folytatott: 1901-ben a helybéli gazdasági egyesület

szőlőbíráló bizottsági elnöki feladatát látta el (Vásárhely és Vidéke, 1901. szept. 19.). Szeretett vadászni is, kútvölgyi vadászterületén rendszeresen rendezett vadászatot.

Tanszemélyzet, tananyagtartalom, oktatás Hódmezővásárhelyen

A földművisiskolákra egységes előírások, szabályok vonatkoztak. Az elméleti oktatás tananyag-leírásában alig találunk eltérést, szinte minden iskola esetében szó szerint megegyezett az a földművisiskolákra vonatkozó központi utasítással.

Az elméleti oktatás tantárgyai a következők voltak:

1. Nyelvtan, helyesírás és olvasási gyakorlatok
2. Számtan
3. Földrajz
4. Természettudományi alapismeretek
5. Növénytermelés
6. Állattan és állattenyésztés
7. Kertészet, szőlőművelés és gazdasági ültetvények létesítése
8. Kis gazdaságok berendezése, kezelése és a számadás vitele
9. Gazdasági építkezések ismertetése
10. A gyakorlati oktatás vázlata (N. n., É. n.)

Eltérés csak abban mutatkozhatott, hogy az egyes intézmények nem ugyanazon az évfolyamon tanították az adott tantárgyat. Sok esetben a tantárgy elnevezésében is voltak eltérések, vagy a központi tárgyak valamelyikét más tantárgy keretében tanították.

Nézzük a hódmezővásárhelyi és a pápai földművisiskolák tantárgyait, a tantárgyra fordított heti időkeretét évfolyamszerinti bontásban - megközelítőleg azonos időszakból!

Összehasonlítók táblázatunk alapján megállapíthatjuk, hogy mindkét intézményben hasonló időkeretben tanítottak. A hódmezővásárhelyi intézménytől eltérően Pápan az első évfolyamon általános növénytermesztést is tanultak a növendékek. Hódmezővásárhelyen

Évfolyam	Hódmezővásárhely, 1897	Pápa, 1901
1. év téli félév	Magyar nyelvtan és helyesírás (4 óra/hét) Számтан (3 óra/hét) Földrajz (2 óra/hét) Természettudományi alapismeretek (3 óra/hét)	Általános növénytermelés (5 óra/hét) Magyar nyelvtan és helyesírás (4 óra/hét) Számтан (3 óra/hét) Földrajz (2 óra/hét) Természettudományi alapismeretek (3 óra/hét)
1. év nyári félév	Növénytermelés tan stb. (6 óra/hét) Kertészet, szőlőművelés stb. (3 óra/hét) Állattan, selyemtenyésztés és méhészet (2 óra/hét)	Növénytermelés tan (5 óra/hét) Kertészet, szőlőművelés stb. (3 óra/hét) Állattan, selyemtenyésztés és méhészet (2 óra/hét)
2. év téli félév	Állattenyésztés (4 óra/hét) Hal-és baromfitenyésztés (2 óra/hét) Kertészet II. rész (Gazd. faültetvények stb.) (3 óra/hét) Tervrajzolás (2 óra/hét) Beteg állatok ápolása, törvényes főhibák stb. (1 óra/hét)	Általános állattenyésztés (5 óra/hét) Hal-és baromfi-tenyésztés (2 óra/hét) Kertészet II. gazdasági faültetvények stb. (3 óra/hét) Beteg állatok ápolása, törvényes főhibák stb. (1 óra/hét)
2. év nyári félév	Kis gazdaságok berendezése, kezelése, számvitel és kárbecslések (6 óra/hét) Gazdasági építkezések ismertetése (2 óra/hét)	Részletes állattenyésztés (5 óra/hét) Kis gazdaságok berendezése, kezelése, számvitel és kárbecslések (5 óra/hét) Gazdasági építkezések ismertetése (1 óra/hét)

1. táblázat: A hódmezővásárhelyi és a pápai földművesiskolák tantárgyai évfolyamszerinti bontásban

Table 1. Subjects of the farming schools in Hódmezővásárhely and Pápa, broken down by year
Forrás: Kisjátzi Szeles, 1897; N. n., 1901a, 1901b

viszont tervrajzolás is megjelent a harmadik félévben, miközben Pápán ez egyáltalán nem szerepelt a stúdiumok között.

A korabeli, Kisjátzi Szeles János által írt szakmunkákból részletesen rekonstruálható, hogy milyen munka folyt a hódmezővásárhelyi földművesiskolában (Kisjátzi Szeles 1897, 1899).

Az iskola tan-és tiszti személyzete – Kisjátzi Szeles 1899-es adatközlése szerint – az igazgatón kívül még öt személyből: egy okleveles gazdából, két segédokleveles gazdából, egy kertészből és egy okleveles néptanítóból állt (Kisjátzi Szeles, 1899). A legmagasabb végzettséggel a magyaróvári gazdasági akadémiait végzett Kisjátzi Szeles János rendelkezett, aki 1897 és 1928 között vezette az intézményt.

A Gazdasági berendezés és kezeléstan, a

Gazdasági építészet, a Becsléstan és szám-tan oktatója Bertsch Ottó volt, aki a kassai gazdasági tanintézetben Kisjátzi Szeleshez hasonlóan okleveles gazdaként végzett. Végh László a debreceni magyar királyi gazdasági tanintézetben fejezte be tanulmányait. Ő Magyar nyelvtant és helyesírást, Természettant, Méh-és selyemhernyótenyésztést, Hal és baromfitenyésztést, valamint Gazdasági könyvvitelt tanított. Z. Kiss Tibor, aki a kolozsmonostori gazdasági tanintézetben végzett, a Földrajz, valamint a Hasznos és káros állattan előadója volt.

A tanszemélyzethez tartozott még Vörösmarty Gyula kertész is, aki Gyümölcs-és gazdasági fatenyésztést, Konyhakertészetet, Szőlőművelést és borászatot, valamint gyümölcs értékesítést tanított. Csollány Dezső

okleveles néptanító a Mértan és ügyirálytan oktatója volt (Kisjátzi Szeles, 1899).

A többi földművesiskola tanszemélyzetének létszámkerete hasonlóképpen alakult. Csákován 1902-ben Juhász Vilmos igazgató mellett egy segédtanító, egy ösztöndíjas gazdasági segéd, egy kertész-tanító és egy ösztöndíjas néptanító dolgozott (Juhász, 1902). Jászberényben az 1909-1910-es tanévben Véniss Gyula igazgató munkáját egy segédtanító, egy főkertész, egy gazdasági gyakornok és egy ösztöndíjas néptanító segítette (N. n., 1910).

A földművesiskolák közötti átjárás, egy-egy tanerő áthelyezése egyik helyről a másikra – mindennapos volt. Jászberényből a kisszebeni földműves iskolához került Tóth Imre segédtanár. A csákovai intézményből az algyógyi földművesiskolába helyezték át Zoltán Ákos kertésztanítót, Schill Imre pedig a sárvári tejgazdasági szakiskola oktatója lett (N. n., 1902).

Az agrárium változásaira és kihívásaira az alapfokú mezőgazdasági iskolák – így a hódmezővásárhelyi földművesiskola is – igyekezett minden esetben reflektálni.

Alábbi példáink állításunk igazolását szolgálják. Az elméleti tárgyak közé tartozó Helyesírás és magyar nyelvtan tananyag-leírása korszerű ismereteket tartalmazott. A Helyesírás és magyar nyelvtan tantárgy keretében a növendékek fogalmazási gyakorlatokat végeztek. Hódmezővásárhelyen ezt a tantárgyat Végh László tanár úr tanította, aki a mezőgazdasági üzletre vonatkozó okiratokat másoltatott, diktáltatott diákjaival. Nem véletlenül! A dualizmus kora a polgári intézményrendszer létrejöttének, az ebben dolgozó hivatali apparátus kiépülésének időszaka (Glatz, 1989). Az ún. „akta-korszakban” egy mezőgazdasági üzletre vonatkozó okiratot, nyugtát, kötelezvényt, földeladási szerződést ismernie kellett a kor gazdafijságának, hiszen a hivatali előírások behálózták a mindennapjait.

A Számtan tantárgy is meglehetősen kor-

szerű volt. Nemcsak a négy alapműveletet sajátították el a diákok, de az arányszámítással és azoknak a mezőgazdaságban való alkalmazásával is tisztában kellett lenniük. A takarmány elkészítésénél ez a tudás alapvető fontossággal bírt.

Szintén a Számtan tantárgy keretében tanultak a diákok az egyszerű alakú földtábláknak mérő láncsal és rudakkal való fölméréséről, föltrajzolásáról, valamint az adott talajtípusnak megfelelő trágya mennyiségéről, arányáról, illetve a szükséges vetőmag mennyiségéről. Az okszerű gazdálkodás koncepciójára alapozott agrárképzés egyfajta mérőföldkönek is tekinthető a ma érvényes, precíziós gazdálkodáshoz vezető úton.

A Természettudományi alapismeretek tanára Hódmezővásárhelyen szintén Végh László volt. E stúdium keretén belül a különböző talajnemek képződésével (talajtan), az időjárással (mai néven agrometeorológia), vegytani elemekkel, azok tulajdonságaival, a gazdák számára fontos trágyaszerekkel (ma agrokémia), a növény alkatával, növényi tápszerekkel (tápanyaggal), az állatvilág rendszerezésének alapjaival (állatrendszertan) is megismerkedtek a növendékek.

A növénytermelést Kisjátzi Szeles János tanította. Ez a tantárgy is releváns válaszokat adott az agrárium kihívásaira. Itt ugyanis nem csupán talajismeretről, talajjavításról, a hazánkban termesztett növényfajok legokoszerűbb műveléséről tanultak a diákok, de lehetőség kínálkozott a magtári teendők tananyagba történő beemelésére is. Kisjátzi Szeles János a magtári teendők vonatkozásában bizonyára ismerte a tudomány akkori legújabb eredményeit, Linhart György korszerű vetőmagvizsgálati módszerét, a vetőmagokkal terjedő kórokozó, a kőüszög elleni csávázási eljárását. Linhart felfedezése, a kőüszög elleni védekezés, rézsulfát oldat használatát az egészséges magok kiválasztásakor – minden bizonnyal gazdagította a magtári teendőkkel kapcsolatos ismereteket.

A Kertészet, szőlőművelés és gazdasági ültetvények létesítése stúdium keretében a vásárhelyi diákok a filoxéra veszedelméről és az ellene való védekezés módjáról is tanulhattak. Nem nehéz felismerni az agrárium kihívására adott választ e területen is. Az 1875-ös filoxéra pusztítása óta az agrártárca kiemelt figyelmet fordított a filoxéra elleni védekezésre, mely láthatóan a földművesiskola tananyagában is megjelent.

Az Állattan és állattenyésztéstan oktatói Z. Kiss Tibor és Kisjátzi Szeles János voltak. Az elméleti tantárgy keretében a tenyésztési ágazatoktól kezdve, a hazánkban tenyésztett fajtákon át az állatok bonctani szervezetének és külsejének pontos leírásáig mindenről tanultak a növendékek. Utóbbinál különösen azokra az ágazatokra helyezték a hangsúlyt, amelyek az iskolát körülvevő vidékre jellemzőek voltak. A szarvasmarha tenyésztés tanításánál a tananyag kitért a termék értékesítésére, a tej-, vaj-, túró- és sajtkészítés fontosságára is. Nem véletlenül, hiszen az 1880-as, 1890-es években végbemenő fajtaváltás, a tejelő szarvasmarhák tenyésztésének előtérbe kerülése a tejgazdasági ismeretek tanítását is megkövetelte. A diákok akkori szóhasználatát az apró háziállatok tenyésztéséről, azaz a baromfitenyésztésről is tanultak, de a méh-, a selyemhernyó és a haltenyésztés tanítása is a tananyag részét képezte. A tantárgy tananyagtartalmát a házi állatok életrendjéről, az egészséges és beteg háziállatok ápolásáról szóló részek zárták (Kisjátzi Szeles, 1899).

A Kis gazdaságok berendezése, kezelése és a számadás vitele stúdiumból egy elemet érdemes kiemelni: az érték meghatározásokat és a mezei károk becslését. Nem ártott, ha a gazda az érték- és kárbecsléshez is értett a munkája során.

Az elméleti képzést színes gyakorlati oktatás egészítette ki. A tanítók felügyelete mellett a diákok a mezőgazdaság minden területén gyakorlati kiképzést kaptak: szántottak, vetettek, kapáltak. E munkafázisoknál a

gépek használatát is megtanították nekik, így sokszor vetőgéppel vetettek, aratógépnél segédkeztek, cséplőgépeken alkalmazták őket. A kapálást kézi- és fogatos eszközökkel végezték. Az istállókban az állatok gondozása, a beteg állatok ápolása, a tehenek fejése szintén a diákok feladata volt. A kertész felügyelete mellett veteményeztek, fákat ültettek.

A földművesiskolák tananyagtartalma tehát meglehetősen korszerű volt, az előadók az elméleti tárgyak oktatása során minden tekintetben választ tudtak adni a kor kihívásaira, és képesek voltak reflektálni az agrárium változásaira. Miközben tantárgyukat a kor tudományos elvárásainak megfelelő ismeretekkel gazdagították, útmutatásaik alapján a növendékek szerteágazó gyakorlati tevékenységeket is végezhettek a terepen.

A földművesiskolában folyó munkáról nemcsak az igazgató által közreadott leírásokból tájékozódhatunk. A korabeli Vásárhely és Vidéke című lap is rendszeresen beszámolt az iskolában folyó munkáról. 1901-ben az agrártárca téli gazdasági tanfolyamot hirdetett a hódmezővásárhelyi földművesiskolában annak érdekében, hogy az idősebb gazdákat is beavassák az okszerű gazdálkodási ismeretekbe, ráadásként pedig a téli időszakban hasznos foglalkozást (kosárfonást, kisebb bognármunkákat) is elsajátítsanak (Vásárhely és Vidéke 1901. szept. 19.).

1902 júliusában pedig a néptanítók számára hirdetett négyhetes nyári tanfolyamot az agrártárca. Hódmezővásárhelyen 18 néptanító kapott felkészítést arra, hogy a gazdasági ismétlőiskolákban az okszerű gazdálkodásról helyes tanácsokat adjanak diákjaiknak (Vásárhely és Vidéke, 1902. júl. 24.).

Kisgazda nevelő vagy altisztképző?

Szinte a földművesiskolák megalapítása óta élénk vita folyt akörül, hogy megfelelő-e feladatának ez az iskolatípus, azaz a helybéli kisgazdák gyermekeit készítik fel az okszerű

gazdálkodásra, vagy középbirtokok, uradalmak számára képeznek gazdasági altisztakat.

Szilárd Gyula tanár, a gróf Eszterházy-féle csákvári iskola 16 éves tapasztalataira támaszkodva mérlegelte az eredményeket. Adatokra támaszkodva igyekezett bizonyítani, hogy az intézmény azon törekvése, hogy a jómódú kisbirtokosok fiait ügyes és értelmes gazdákká nevelje, ritka kivételtől eltekintve meghiúsult. Szilárd Gyula leírásából tudjuk, hogy 1891 és 1906 között 120 tanuló végzett Csákváron. Ezek közül húszan pályalehagyók, ketten katonák lettek, egyikük elzüllött, ötven meghaltak, egy tanítványukról pedig nem állt rendelkezésére információ. Saját birtokán vagy bérleten csupán 13 végzett diák gazdálkodott. Ezzel szemben viszont 78-an gazdasági szolgálatot vállaltak. Közülük négyen képesített gazdatiszté váltak, 10-en botos ispánként, 6-an kezelőgazdaként és 56-an majorosgazdaként, kulcsárként, tehenesgazdaként, vincellérként – egyszerű gazdasági altisztként vállaltak szolgálatot középbirtokon vagy uradalmakban. Mindössze ketten maradtak szolgálat nélkül (Szilárd, 1907).

Az adatösszesítés – és ez általánosnak tekinthető – jól mutatja, hogy a csákvári földművesiskola inkább gazdasági altisztképzőként működött ebben az időszakban. Ennek persze több okát ismerjük. Egyrészt – lévén a jómódú kisbirtokosok fiai erejük teljében voltak, – a szülők nem szívesen engedték el őket a kétéves tanfolyamra. A korabeli jogszabály is inkább a gazdasági altisztképzést erősítette. Az állami gazdaságokban, uradalmakban az 1900. évi XXVII. tc. szerint 1905-től csak gazdasági akadémiát vagy gazdasági tanintézetet végzett személyek lehettek gazdatisztak. A vonatkozó jogszabály ugyanakkor abban az esetben felmentést adhatott a gazdatiszti munkakörben az okleveles gazdatisztok alkalmazásáról, ha „a kötelezett birtokos hiteles adatokkal igazolja azt, hogy szóban lévő gazdaságának rendszerinti jövedelmével szem-

ben az okleveles gazdatiszt alkalmazásával járó kiadás aránytalan megterhelést képezne: vagy ha egyéb rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények forognak fenn, a közigazgatási bizottság és a gazdasági egyesület, illetőleg a mezőgazdasági bizottság meghallgatásával, a földművelésügyi miniszter az ezen § első bekezdésében megállapított kötelezettség alól azon gazdaságra nézve, felmentést adhat.” Másrészt azok a személyek, akik a megállapított minősítéssel nem rendelkeztek, de a vonatkozó jogszabály szerint 1905-ig ténylegesen gazdatiszti teendőket teljesítenek, ugyanazon birtokon, vagy ugyanazon birtokos által továbbra is alkalmazhatók lehettek. Mindez megnyitotta a földművesiskolát végzettek előtt is a gazdatiszté válás útját, holott ehhez a munkakörhöz a földművesiskolákban tanultakhoz képest magasabb szaktudással kellett volna rendelkezniük.

A Köztelek egykori számainak Kis Hirdetések rovataiban a földművesiskolák rendszeresen adtak fel hirdetéseket, ajánlva végzett növendékeiket mai szóhasználattal élve, az akkori munkaerőpiacra.

1903. július 29-i számában a Kis Hirdetések rovatban az alábbi Hirdetmény jelent meg a hódmezővásárhelyi iskola igazgatóságától: A hódmezővásárhelyi m. kir. földművesiskolát augusztus hó végén több, részben nős, részben katonai kötelezettségüknek eleget tett növendék végezi, kiknek mindegyike nagyobb uradalmakban, mint munkafelügyelők, munkavezetők, béresgazdák, kisebb gazdaságokban önálló hatáskörrel felruházott botos ispánok, gazdák kitűnően alkalmazhatók. Mindannyian a mezőgazdaság és kertészet minden ágában úgy elméletileg, valamint gyakorlatilag bő kiképzést nyertek, munkához edzettek. Őket igénybe venni szándékozik forduljanak bizalommal az iskola igazgatóságához, aki kötelességének fogja tartani, csak jó erőket ajánlani. Állásba szeptember 1-je előtt egy növendék sem léphet. Igazgatóság” (Köztelek, 1903. július 29. 1179.).

Kisjátzi Szeles János rendszeresen adott fel ilyen tartalmú hirdetményt a Köztelek Kis Hirdetések rovatában – kellő figyelmet fordítván arra, hogy diákjai minél előbb munkába álljanak. A végzett diákok kijánlása mellett ugyanakkor az iskola számára is jó cégerként szolgált a hirdetés, hiszen így lehetőség kínálkozott az iskola „reklámozására” is. A rovat olvasói tájékozódhattak arról, hogy Hódmezővásárhelyen az elméleti felkészítés mellett a gyakorlatra is igen nagy figyelmet fordítanak.

Kisjátzi Szeles János 1912. július 3-án megjelent hirdetménye a részben már katonakötelezettségének eleget tévő, végzett fiatalembereket ajánlott a munkaadók figyelmébe, elsősorban botosispáni, gazda, gazdasági segéd és munkafelügyelői munkakörökbe. Csak a „teljesen érdemes, becsületes, törekvő és szorgalmas ifjak” élvezik az iskolavezetés pártfogását.

A többi földművesiskola is rendszeresen élt a hirdetés lehetőségével. Ezek a hirdetések is azt bizonyítják, hogy az iskolaigazgatók gazdasági altiszti állásokba ajánlották végzett diákjaikat (Köztelek, 1912. július 3. 1855.).

A komáromi iskola már a részben katonakötelezettségén túl lévő növendékeit ajánlotta nagyobb vagy kisebb birtokokra gazdáknak, munkafelügyelőknak, béresgazdáknak. Az intézmény vezetése növendékeit egyszerű, szorgalmas, komoly fiatalemberekként határozta meg (Ferenczy, 1901).

A szentimrei igazgató 1903. augusztus 19-én feladott hirdetésében a megbízható, ügyes, szorgalmas, praktikus és gyakorlatilag képzett végzett diákjait elsősorban felügyelői, béresgazdai teendők ellátására és kisebb birtoktestek önálló kezelésére ajánlotta (Köztelek, 1903. augusztus 19. 1283.).

1913. július 26-án megjelent hirdetésben a nagyszentmiklósi földművesiskola vezetése végzett fiataljait ajánlotta uradalmak vagy gazdaságok számára elsősorban béresgazdai, kulcsári, magtárosi, munkafelügyelői vagy botosispáni állásba. A végzett növendékek

kevésigényűek, szorgalmasak, jó magaviseletűek, nőtlenek vagy családosok – olvashatjuk a hirdetésben (Köztelek, 1913. július 26. 2049.).

A Békéscsabai Magyar Királyi Földművesiskola igazgatósága szintén gazdasági altiszti munkakör betöltésére ajánlotta végzett diákjait, ahogy arról a Köztelek 1913. október 4-i hirdetésében olvashatjuk (2665.).

Az uradalmak által feladott hirdetések inkább azt bizonyítják, hogy a gazdasági altiszti állások betöltéséhez feltételként fogalmazták meg a földművesiskolai végzettséget. 1903. július 29-én a miholjáczi uradalom martinczai kerületében egy újonnan berendezendő gazdaság számára kerestek egy majorgazdát, két gazdasági hajdút, 12 szekeres-bérest, két kocsiszt, 4 gyalog-bérest. A majorgazda és a hajdú állásokra lehetőleg földművesiskolát végzett több évi gyakorlattal rendelkező egyének jelentkezését várták. A horvát nyelv szóbeli ismerete pedig előnyként fogalmazódott meg (Köztelek, 1903. július 29. 1179.).

Álljon itt néhány példa arra, hogy a földművesiskolát végzett hódmezővásárhelyi vagy környékbeli gazdák milyen állásokat kerestek ebben az időszakban!

Egy 21 éves hódmezővásárhelyi fiatal segédtishti állást keresett, – ahogyan arról a Köztelek 1913. augusztus 6-i számban megjelent hirdetésből értesülhetünk (2133.). Ispáni vagy kulcsári állás betöltésére adott fel hirdetést egy 26 éves, földművesiskolát végzett, nős, makói fiatalember – olvashatjuk a Köztelek 1914. május 20-i számában (1411.). Egy későbbi, 1919. január 25-én megjelent hirdetésben pedig egy hódmezővásárhelyi földművesiskolát végzett, nős gazda keresett írnyi vagy kulcsári állást (67.).

Következtetések

A hódmezővásárhelyi alapfokú szakoktatás első tizenöt éves történetéről elmondhatjuk, hogy magas szintű elméleti és gyakorlati képzést kaptak az iskola diákjai.

A tananyag azt tükrözi, hogy az intézmény kellő figyelmet fordított az agrárium kihívásaira adott válaszokra és a tudomány újszerű eredményeinek oktatásba történő beemelésére. A filoxéra elleni védekezés vagy a tejgazdasági ismeretek oktatása jó példa állításunk bizonyítására. A magtári teendők ismertetésénél feltételezhetjük a Linhart-féle kosaras csávázás módszereinek közvetítését. A mezőgazdasági szakoktatás magas szakmai színvonalát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy más iskolák is igyekeztek az oktatásban felhasználni a legújabb kutatási eredményeket. Szijj Ferenc csákvári diákként az Általános állattenyésztés elnevezésű tantárgy előadásairól készített 1895-ös jegyzete említi például az akkor korszerűnek számító Dr. Wolff Emil tudományos módszerét, a Wolff-féle takarmányozástani módszert (Szijj, 1895). A kaptárak feltalálás-történetének fontos állomását képezte Dzierzon sziléziai esperes léces kaptára az 1850-es évekből. A csákovai földművesiskolában már építettek erre a találmányra: az okszerű méhtenyésztés gyakorlatban történő elsajátítására Dzirdzon-féle kaptárakat állítottak fel a méhcsaládoknak (Juhász, 1902).

Az iskolai hirdetések azt bizonyítják, hogy a földművesiskolákból kikerült gazdaifjak elsősorban nem a saját családi gazdaságukban helyezkedtek el, hanem az uradalmakban vagy a nagyobb gazdaságokban kerestek botosispáni, munkafelügyelői, majorosgazdai állásokat.

Ez persze nem azt jelentette, hogy a gazdasági altisztképző jelleg nemzeti vagy közgazdasági szempontból ne lett volna méltánylandó a századelőn, hiszen egyrészt ez tartotta vissza az Amerikába való kivándorlástól a földművesek nagy részét, másrészt sokat tanulhatott az egyszerű földműves gazdasági altisztéktől a falvak lakossága is (Szilárd, 1907). Ugyanakkor az sem véletlen, hogy az agrártárca a földművesiskolákat 6 hónapos téli gazdasági tanfolyammá szer-

vezte át, hiszen a kisbirtokosok földműves fiainak okszerű gazdálkodásra tanítása sürgető feladattá vált. Hódmezővásárhelyen is ilyen átalakítás ment végbe. Kisjátzi Szeles János a Vásárhely és Vidéke 1912. június 11-i számában írt a féléves kisgazdaképző tanfolyam elindításáról [2-3.]. A Köztelek 1913. július 16-i számában pedig az a Westsik Vilmos ecsetelte a kecskeméti hathónapos gazdaképző tanfolyam pozitív hatásait, a hathónapos tanfolyam iránti nagyobb érdeklődést, aki a század elején a kecskeméti és a jászberényi földművesiskolákban tanított, később pedig mezőgazdasági mérnöki oklevelet szerzett és komoly tudományos karriert futott be. Az átszervezés okait ismerjük. A kétéves iskolák átszervezésére – Hódmezővásárhely vonatkozásában is – ezért volt szükség (Westsik, 1913).

A századelőn a földművesiskolai végzettséggel, az itt szerzett elméleti és gyakorlati tudással el is tudtak a helyezkedni a fiatalok. Sőt, olyan hirdetéssel is lehetett találkozni, melyben az álláskereső a megszerzett agrárvégzettségénél magasabb munkakör betöltésére, gazdatiszti állásra nyújtotta be a pályázatát.

A korabeli földművesiskolák hirdetéseiből arra következtethetünk, hogy az iskolatípusban dolgozó igazgatók túlpontos ismerettel rendelkeztek iskoláik szakoktatásban betöltött helyéről, a végzett növendékek tudásáról. A szerénységet, az egyszerűséget, a szorgalmat (volt, ahol a kevésségényűséget) hangsúlyozták. Az uradalmi munkafelügyelői és botosispáni állások betöltésénél a katonai kötelezettség teljesítése, továbbá a józan családi élet is előnyként jelentkezett.

Végezetül kérdésként fogalmazódik meg, hogy ez az iskolatípus miért nem tudta éppen Hódmezővásárhelyen az elsődleges célját elérni, konkrétan a környékbeli gazdák gyermekeit okszerű gazdálkodásra megtanítani. Hiszen a földművelő tipikus vásárhelyi alakja maga a birtokos paraszt volt, aki a legfőbb életcéljának gazdaságának fenntartását

és utódaira való átörökítését tekintette. Ez pedig Hódmezővásárhely vonatkozásában teljesen leképezte a földművesiskola legfőbb funkcióját. A kérdés megválaszolása – főként helytörténeti forrásokra épülő – további vizsgálódást igényel.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány szerzője köszönettel tartozik Albert Rékának a szakmai tanácsaiért, Monoriné Papp Saroltának pedig a kézirat nyelvi átfésüléséért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az 1900. évi XXVII. törvénycikk a birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról.

Bosznay L. (1989): Térképvázlatok a magyar agrárszakoktatás intézményhálózatáról. 1800-1989. MÉM Kutatási és Szakoktatási Főosztály. 95. p.

Glatz F. (1988): A bürokrácia. História 10 (1) pp. 2-4.

Ferenczy K. (1901): A Komáromi Magyar Királyi Földműves-Iskola szervezeti, rend- és fegyelmi szabályai. Spitzer Nyomda, Komárom. 24. p.

Für L. (1969): A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok. 4. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. 397. p.

Juhász V. (1902): A csákovai Magyar Királyi Földműves Iskolának 1901-1902. tanévről szóló Vizsga-jelentése. Csákovai Magyar Királyi Földműves-Iskola. 14. p.

Kisjátzi Szeles J. (1897): A hódmezővásárhelyi Magyar Királyi Földműves Iskola szervezeti, rend- és fegyelmi szabályzata. Grossmann, Hódmezővásárhely. 23. p.

Kisjátzi Szeles J. (1899): Magyar Királyi Földműves Iskolára vonatkozó főbb adatok. Nyomda és Kiadó Rt., Hódmezővásárhely. 16. p.

Kis Hirdetések. Köztelek. 13. évf. (60). 1903. július 29.

Kis Hirdetések. Köztelek. 13. évf. (66). 1903. augusztus 19.

Kis Hirdetések. Köztelek. 22. évf. (50). 1912. július 3.

Kis Hirdetések. Köztelek. 23. évf. (57). 1913. július 26.

Kis Hirdetések. Köztelek. 23. évf. (60). 1913. augusztus 6.

Kis Hirdetések. Köztelek. 23. évf. (77). 1913. október 4.

Kis Hirdetések. Köztelek. 24. évf. (40). 1914. május 20.

Kis Hirdetések. Köztelek. 29. évf. (3). 1919. január 25.

N. n. (É. n.): A magyar királyi földművesiskolák szervezeti, rend- és fegyelmi szabályai. 41. p.

N. n. (1901a): A pápai Magyar Királyi Földműves-Iskola szervezeti-, rend- és fegyelmi szabályai. Főiskolai Nyomda, Pápa. 4. p.

N. n. (1901b): Újdonságok. Vásárhely és Vidéke 19 (75).

N. n. (1902): Tanítók gazdasági tanfolyama. Vásárhely és Vidéke 20 (59).

N. n. (1910): A jászberényi magyar királyi földművesiskola vizsga-jelentése az 1909-1910-ik tanévről. Pesti Nyomda, Jászberény. 11. p.

N. n. (1930): A Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter fennhatósága alatt álló Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskolák ismertetője. Pátria Nyomda, Budapest. 30. p.

Surányi B. (2018): A magyar mezőgazdasági szakoktatás története 1945-ig, különös tekintettel a debreceni agrár-felsőoktatásra. Gerundium 8 (1) pp. 81-115. <https://ojs.lib.unideb.hu/gerundium/article/view/1470/1578> (letöltés: 2024. 10. 27.)

Szávai F. (1990): Arany-és ezüstkalászos gazdaképzés Magyarországon. Honismeret 18 (2-3) pp. 61-66.

SZEEKL XV.2. Hallgatói tanulmányi nyilvántartások – Mosonmagyaróvár

Szeles J. (1901): Téli gazdasági tanfolyam. Vásárhely és Vidéke 19 (75).

Szeles J. (1912): Kiszázdáink és a földműves iskola. Vásárhely és Vidéke 30 (60).

Szilárd Gy. (1907): Földművesiskolák. A Gróf Eszterházy-féle csákvári Földművesiskola 16 éves múltjából merített adatokkal támo-

gatva. „Pátria” irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvény-Társaság, Budapest. 24. p.

Szijj F. (1895): Általános állattenyésztés. Előadásjegyzet. Kézirat.

Westsik V. (1913): Tapasztalatok a hathónapos kiszázdaképzőtanfolyamról. Köztelek 23 (54).

A magyar agrárinnovációs tudás-transzfer fejlesztési lehetőségei a Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség országában

Development possibilities of the Hungarian agricultural innovation knowledge transfer towards the Central American Integration System and the Caribbean Community

Báló András

ABSZTRAKT

A magyar mezőgazdasági termelés, feldolgozás, és az élelmiszeripar a 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret révén soha nem látott mértékű forráshoz jut. A források új lendületet adhatnak a magyar agrárinnovációk exportjának is, ahhoz azonban, hogy az egyedülálló fejlesztési lehetőség kiemelkedő tudástranszfert is eredményezzen, párbeszédre van szükség a döntéshozatalért felelős szakemberek, a helyi termelők, vállalkozók és az agrártudomány képviselői között. A kutatás célja, hogy hozzájáruljon e

párbeszéd létrejöttéhez és felmérje a magyar agrárinnovációk kivitelének fejlesztési lehetőségeit a Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség országában. Először a vizsgált célpiacon kialakulásának főbb mérföldköveit mutatja be, majd statisztikai adatelemzés és az agrárinnovációban dolgozó közgazdasági szakemberekkel készített félig strukturált mélyinterjúk révén részletesen elemzi a magyar agrárinnovációk kivitele fejlesztésének jövőbeli kilátásait az Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség országai viszonylatában. A cikk a két országcsoporthoz vizsgálva

arra jutott, hogy a hazai agrárszektor csak részben felkészült a magyar agrárinnovációk kivitelére, meghonosítására. Akadályt jelent a szabadalmak alacsony száma, a támogatás vezérelt gondolkodásmód, a koordinált értékláncok hiánya. A magyar agrárinnováció tudástranszfer-potenciál kiaknázásához első-sorban az alapkutatás, az oktatás és a kutatási infrastruktúra erősítésére, tudatosításra, a pályázati rendszer alapvető újragondolására lenne szükség.

ABSTRACT

Hungarian agricultural production, processing, and the food industry will receive an unprecedented amount of financial support for the period 2021-2027 thanks to the Multiannual Financial Framework. These resources can also give new impetus to the export of Hungarian agricultural innovations, however, in order for the unique development opportunity to result in outstanding knowledge transfer, a dialogue is needed between the professionals responsible for decision-making, local producers, entrepreneurs and representatives of agricultural science. The aim of the present research is to contribute to the establishment of this dialogue and to assess the development possibilities of the export of Hungarian agricultural innovations towards countries of the Central American Integration System and the Caribbean Community. First, it presents the main milestones of the development of the examined target markets, and then, through statistical data analysis and semi-structured in-depth interviews with public administration specialists working in agricultural innovation, it analyzes in detail the future development prospects of the export of Hungarian agricultural innovations in relation to the countries of the Central American Integration System and the Caribbean Community. Examining the

two country groups, the article concluded that the Hungarian agricultural sector is only partially prepared for the export of Hungarian agricultural innovations. The low number of patents, the subsidy-driven way of thinking, and the lack of coordinated value chains are clear obstacles to this. In order to fully take use of the Hungarian agricultural innovation knowledge transfer potential, firstly it would be necessary to strengthen basic research, education and research infrastructure, raise awareness, and fundamentally rethink the system of subsidies.

Bevezetés

Az innováció konkrét (termelési, gazdasági, társadalmi, környezeti) javulás a jelenlegi helyzetekhez képest, új tudás és technológiák, amelyek konkrét gazdasági és társadalmi folyamatokba épülnek be (Raymundo – Rivas Platero, 2015). A mezőgazdasági innovációkat akkor ismerik el, ha azokat a termelők bizonyos mértékig már alkalmazzák (Pomareda, 2013). A konkrét innovációt megelőző szakaszokat teszteknek vagy kísérleteknek, más néven validációs folyamatnak tekinthetjük (Villaroel – Mariscal, 2010).

A mezőgazdasági innováció katalizátor-ként hat a növekedésre, hiszen számos pozitív változást hoz magával, így ennek a folyamatnak az előmozdítása létfontosságú a termelés és a termelékenység növelése és intenzívebbé tétele, a jövedelem növelése, a szegénység és az egyenlőtlenség csökkentése, az agrár-élelmiszeripari ágazat környezeti hatásainak csökkentése, és a természeti katasztrófákra való reagálás, az új technológiákhoz való hozzáférés növelése, az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, az élelmezésbiztonság megteremtése és a lakosság életminőségének javítása szempontjából (Raymundo – Rivas Platero, 2015).

Az agrár-élelmiszeripari ágazatban az innováció magában foglalhat egészséges és

ártalmatlan termékek fejlesztésére szolgáló új gyakorlatokat és technológiákat, a termelést és a marketinget támogató szolgáltatások fejlesztését, technológiatranszfert, tudásmegosztást az értékláncokban, a képzéshez, hitelhez való hozzáférés javítását, tudományos alapú jogi és politikai keretrendszert (Raymundo – Rivas Platero, 2015).

A Világbank (2008) az innovációs rendszert olyan szervezetek, vállalatok és magánszemélyek hálózataként határozza meg, amelyek arra irányulnak, hogy új termékeket, új folyamatokat és új szervezeti formákat társadalmilag és gazdaságilag hasznossá tegyenek. Az innovációs rendszerek fogalma nemcsak a tudomány szolgáltatóit foglalja magában, hanem az innovációban részt vevő valamennyi szereplőt és azok interakcióit is (Raymundo – Rivas Platero, 2015).

Jelen kutatás célja hazánk és a Közép-amerikai Integrációs Rendszer, valamint a Karib-tengeri Közösség országai közötti innovációs tudástranszfer-lehetőségek feltárása. A tanulmány az alábbi fő kérdésekre kíván választ adni:

- Felkészült-e a magyar agrárszektor a hazai agrárinnovációk kivitelére, más országokban történő meghonosítására?
- Melyek a magyarországi agrárinnovációs rendszer legfőbb erősségei és gyengeségei?
- A Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség országai megfelelő célpiacot jelentenek-e a hazai agrárinnovációk exportjához?

Anyag és módszer

A fenti kutatási kérdéseket a cikk egy vegyes módszertan segítségével hívásával veszi górcső alá. Előbb a témában elérhető

legfrissebb, a kulcsszavas keresések alapján legrelevánsabb szekunder források bevonásával bemutatja a Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség innovációs politikáját (1-2. fejezet), ill. a mezőgazdasági termelés szerepét a két régióban (3-4. fejezet). Ezt követően a tanulmány szekunder forrásokat és az ASTT¹ adatbázisának legutolsó adatait ütköztetve a két régió agrárinnovációs kapacitásait, helyzetét elemzi (5-6. fejezet). E fejezetekben a statisztikai elemzésekhez a vizsgált célpiacok vonatkozásában a tanulmány a legfrissebb rendelkezésre álló adatokat használja, így a Közép-amerikai Integrációs Rendszer esetében a 2015-2020-as időszak, míg a Karib-tengeri Közösséget illetően a 2007-2012 közötti számokat.² A kutatás mindkét integrációs szervezet esetében kizárólag az állandó tagokat vizsgálja, azaz a Közép-amerikai Integrációs Rendszer esetében Belize-t, Costa Rica-t, a Dominikai Köztársaságot, Salvadort, Guatemalát, Honduras, Nicaraguát, Panamát, a Karib-tengeri Közösség vonatkozásában pedig Antigua és Barbudát, a Bahama-szigeteket, Barbados, Belize-t, a Dominikai Közösséget, Grenadát, Guyanát, Haitit, Jamaicát, Montserrat-ot, Saint Luciát, Saint Kitts és Nevis, Saint Vincent és a Grenadine-szigeteket, Suriname-t és Trinidad és Tobagot. A magyar agrárinnovációs teljesítmény horizontális áttekintése érdekében a 7. fejezet félig strukturált mélyinterjúkat hív segítségül. Az interjúkat valamennyi esetben interjúterv készítése előzte meg, melyben a kérdések minden egyes alkalommal az éppen megkérdezett személy szakterületéhez, felkészültségéhez igazodva kerültek megfogalmazásra. Így módon, tekintettel arra, hogy az interjúk egy részben azonos kérdéssor mentén kerültek megvalósításra, a válaszok részben összeha-

¹ Agricultural Science and Technology Indicators – a fejlődő országokra szakosodott Nemzetközi Élelmiszerpolitikai Kutatóintézet (International Food Policy Research Institute - IFPRI) statisztikai adatbázisa

² A szerző több nemzetközi szervezet (UNESCO Institute for Statistics, Világbank) adatbázisát is megvizsgálta, naprakészebb adatok azonban más potenciális adatbázisokban sem álltak rendelkezésre.

sonlíthatóak maradtak. A kérdéssor összeállításához a szerző Bíró Szabolcs Innováció a magyar agrár- és vidékfejlesztésben c. könyvét hívta segítségül (Bíró et al., 2014). Az eredmények anonim módon, az interjúk során tárgyalt legfőbb kérdéskörök mentén kerülnek bemutatásra, az interjúalanyok így a továbbiakban „A”, „B” és „C” kóddal jelöltek. „A” az Agrárközgazdasági Intézet (a továbbiakban AKI) egyik igazgatója, „B” az agrár szakértő EU-koordinációs részlegének volt vezetője, „C” a Nemzeti Innovációs Ügynökség (a továbbiakban NIÜ) agrárprojektekkel foglalkozó kiemelt munkatársa. A kutatói kérdések a tanulmány mellékletében érhetőek el.

Eredmények

A Közép-amerikai Integrációs Rendszer innovációs politikájának kezdetei

A Gazdasági Integrációs Általános Szerződés, amelynek révén létrejött a Közép-amerikai Közös Piac 1960-ban került aláírásra. Az integráció célja az intraregionális kereskedelem előmozdítása révén a régió iparosodásának elősegítése volt (Padilla Pérez, 2013; Pellandra – Fuentes, 2011). Öt évtizeddel később már jelentős eredmények láthatók, így a kereskedelmi integráció elmélyítése, a szervezet intézményeinek kiépítése. Az 1991. decemberben létrehozott Közép-Amerikai Integrációs Rendszer 10 titkársággal és több mint 20 szakosodott intézménnyel rendelkezik a legkülönbözőbb témákban: így többek között a környezetvédelem, biztonság, fiskális politika, monetáris politika és társadalmi integráció területén. A kereskedelmi integráció szempontjából fontos előrelépések történtek az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal kötött többoldalú kereskedelmi megállapodások aláírása, valamint egy szabadkereskedelmi övezet létrehozása révén (Padilla Pérez, 2013).

A Közép-amerikai Integrációs Rendszerben

a tudomány, technológia és innováció szakpolitikáinak területén az első erőfeszítések 1976-ig nyúlnak vissza, amikor hivatalosan létrejön a Közép-Amerika, Panama és a Dominikai Köztársaság Tudományos és Technológiai Fejlesztéséért Felelős Bizottság (Comisión para el Desarrollo Científico y Tecnológico de Centroamérica y Panamá y la República Dominicana, CTCAP). Az alapítók eredetileg szükségesnek tartották egy közép-amerikai tudományos és technológiai piac létrehozását, és a közös fellépést. A megalapítása utáni években a Bizottság tevékenysége így a következőkre irányult: 1) az országos tudományos és technológiai tervezési tevékenység szubregionális szintű koordinációja; 2) kistérségi szintű technológiai fejlesztési projektek azonosítása, megfogalmazása és elősegítése, és 3) javaslatok megfogalmazása olyan témákban, amelyek minden országot közvetlenül érintenek (Nájera, 1984; Padilla Pérez, 2013).

A CTCAP-t jelenleg a Közép-amerikai Integrációs Rendszer irányítja és fő célkitűzése a különböző nemzeti tudományos és technológiai állami szervezetek közötti kapcsolatok ösztönzése. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer tagjai három csoportra bonthatók: 1) teljes jogú tagok (Belize, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua és Panama) 2) regionális megfigyelő államok (Argentína, Brazília, Chile, Ecuador, Egyesült Államok, Kolumbia, Mexikó, Peru, Uruguay) 3) régió kívüli megfigyelő államok (Ausztrália, Dél-Korea, Egyesült Királyság, Európai Unió, Franciaország, Japán, Katar, Máltai Lovagrend, Marokkó, Németország, Olaszország, Spanyolország, Szerbia, Tajvan, Törökország, Új-Zéland, Vatikán) (Ministerio de Relaciones Exteriores, 2024) Főbb tevékenységei: a régió szempontjából releváns tudományos és technológiai kérdések megvitatása; a régió két- és többoldalú forrásból biztosított tudományos és technológiai együttműködéseinek menedzselése; regionális projektek

azonosítása, javaslata és előkészítése (Padilla Pérez, 2013).

Közép-Amerikában számos olyan regionális szervezet is működik, amely a térség integrációját a termelési, tudományos és technológiai fejlődéshez közvetlenül és közvetve kapcsolódó területeken segíti elő. Ezek közül több a mezőgazdasági termelő szektorra specializálódott. Az Amerika-közi Mezőgazdasági Együttműködési Intézet (Instituto Interamericano de Cooperación para la Agricultura, IICA) speciális tudást és technikai együttműködést biztosít a mezőgazdaság fenntartható és versenyképes fejlődéséhez. További példa a Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács (Consejo Agropecuario Centroamericano, CAC), mely a Közép-amerikai Integrációs Rendszer egy olyan testülete, amely a fenntartható, versenyképes mezőgazdasági működés megvalósulását regionális szinten támogatja (Padilla Pérez, 2013).

A Karib-tengeri Közösség innovációs politikájának kezdetei

A Karib-térség a világ legszínesebb régiói közé tartozik. A gyarmati múlt okán népszerűsége igencsak változatos, sokféle nyelv, politikai és jogi rendszer, kultúra jellemzi. A régióban a világ legszegényebb (Kuba és Haiti) és leggazdagabb (Aruba, Bahamák, Kajmán-szigetek) országai is megtalálhatóak. A legtöbb karibi ország lakossága igen csekély, de a régióban több, 10 milliós vagy annál nagyobb lélekszámú közepes ország is található (Kuba, Haiti, Dominikai Köztársaság) (Roseboom et al., 2001).

A térség apró szigetállamokra való széttagoltságát gyakran jelentős strukturális egyenlőségnek tekintik. A brit kormány 1958-ban kísérletet tett karibi gyarmatait egy közösségbe, a Nyugat-indiai Föderációba tömöríteni, azonban a föderáció két legnagyobb országa (Trinidad & Tobago és Jamaica) 1962 augusztusában elszakadt és függetlenné vált. Ennek

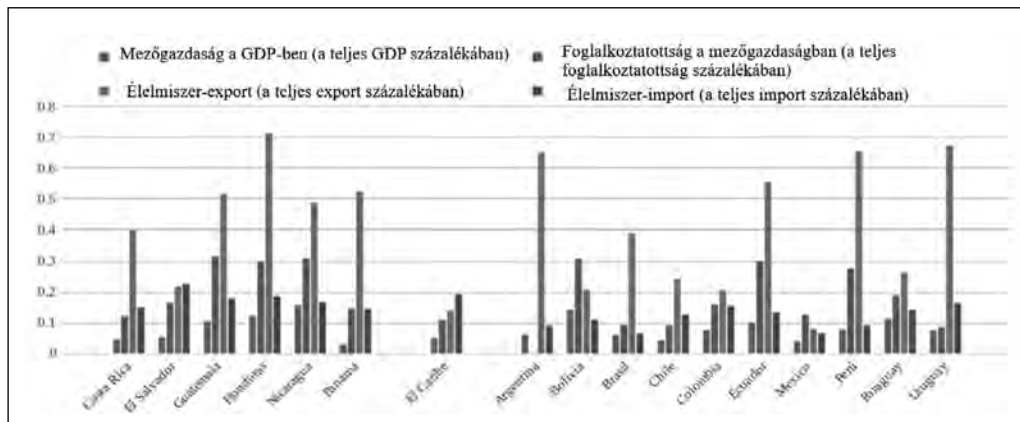
következtében jöllehet a szövetség feloszlott, a regionális összefogás igénye tovább élt. A karibi (volt) brit gyarmatok az 1960-as években több együttműködési kezdeményezést indítottak. E folyamatok közül a Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Szervezet (Caribbean Free Trade Association (CARIFTA)) 1968-as megalapítása emelkedett ki, amelyet 1973-ban a Karib-tengeri Közösség és Közös Piac (Caribbean Community and Common Market (CARICOM)) váltott fel. A tagság ekkor már nem korlátozódott a (korábbi) brit gyarmatokra (Roseboom et al., 2001).

A mezőgazdasági termelés szerepe Közép-Amerikában

Amint az 1. ábra alapján is kitűnik, mezőgazdaság nagyon fontos szerepet játszik a közép-amerikai térség gazdaságaiban: a régió GDP-jének mintegy 6,9%-át, a foglalkoztatottság 14%-át biztosítja, emellett kiemelkedő exportforrás is. Összehasonlításképpen Mexikóban, Brazíliában és Latin-Amerika déli államaiban, Argentínában, Chilében és Uruguayban a mezőgazdasági szektor hozzájárulása a GDP-hez a régió átlaga alatt van, és az ágazat foglalkoztatási rátája is nagyon alacsony a többi ágazathoz képest. Ez azért is figyelemreméltó, mivel ezek az országok a kereskedelmi mérleg alapján mindeközben élelmiszer-exportáló országok (Molina-Millán, 2023).

2020-ban a mezőgazdaság a GDP 8,4%-át adta Közép-Amerikában, ez az érték azonban az egyes országok szintjén igencsak nagy szórást mutatott, így míg Panamában csupán a GDP 2,8%-t, Nicaraguában a GDP 15,6%-t biztosította.

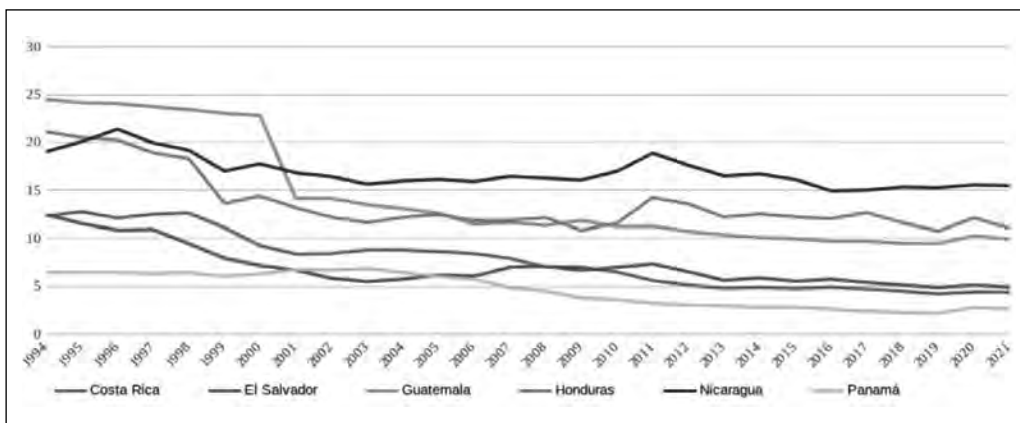
A régión belül a mezőgazdasági szektor GDP-hez való hozzájárulása ugyanakkor nem csupán földrajzilag, hanem hosszabb időtávon vizsgálva is igencsak heterogén, alakulása az elmúlt 20 évben erősen változó volt

1. ábra: Az agrárszektor szerepe a közép-amerikai és a karibi térség gazdaságaiban, ill. a Latin-Amerika nagyobb államaiban

Figure 1: The role of the agricultural sector in the economies of Central America and the Caribbeans, as well as in larger states of Latin America

Forrás: Molina-Millán, 2023; saját szerkesztése a World Development Indicators 2020-as évre vonatkozó adatai alapján

2. ábra: Az agrárszektor súlyának változása a közép-amerikai országok GDP-jében (%)

Figure 2: Change in the weight of the agricultural sector in the GDP of Central American countries (%)

Forrás: Molina-Millán, 2023; saját szerkesztése a World Development Indicators 2020-as évre vonatkozó adatai alapján

(2. ábra). Aránya Panamában mindig is kisebb volt, és csökkenő tendenciát mutatott. Costa Ricában és Salvadorban aránya jelenleg hasonló, mint Panamában, bár a 90-es évek közepén a mezőgazdaság még a két ország GDP-jének több mint 10%-át tette ki. Guatemalában,

Hondurasban és Nicaraguában a mezőgazdaság súlya nagyobb, mint a régió többi államában, részesedése 10% feletti (Molina-Millán, 2023). A teljes Közép-amerikai Integrációs Rendszerre vetítve, 2020-ban a mezőgazdasági szektor a teljes GDP 7%-át adta (SIECA, 2022).

A régió mezőgazdasághoz kapcsolódó agráripari termelése (beleértve az élelmiszer-, ital- és dohánytermékeket is) 2010-ben a GDP átlagosan 7,4%-át, a feldolgozóipari termelés 41,9%-át tette ki. E tekintetben ugyancsak jelentős eltérések fedezhetőek fel az egyes országok között, így míg Panamában mindez a GDP 2,9%-át, Nicaraguában a GDP 13%-át adja. A feldolgozóipari termelésben részesedése Costa Ricában 20,7%, Nicaraguában 56,7%. 2000 és 2010 között az agráripari termelés átlagosan évi 3,5%-kal nőtt (Padilla Pérez, 2013).

A mezőgazdasági termékek behozatala a régió teljes importjának 17,4%-át teszi ki, a teljes importhoz viszonyítva a legkisebb agrárimportot Panamában (14,4%), a legnagyobb arányút (22,4%) pedig Salvadorban mérték. A teljes Közép-amerikai Integrációs Rendszerre vetítve, 2020. júniusban az agrárimport a teljes import 18,7%-át, 2021. júniusban pedig 16%-át tette ki (SIECA, 2022). A teljes külkereskedelmi mérleget vizsgálva az élelmiszerexport a regionális áruexport 47%-át teszi ki. A mezőgazdasági export mintegy 60%-át olajok teszik ki, főleg cukor, pálmaolaj, majd gyümölcsök – ananász, banán, dohány és kávé. Costa Ricában, Guatemalában, Nicaraguában és Panamában a mezőgazdasági export a teljes export 40-50%-át teszi ki, Hondurasban viszont a teljes export 70%-át is meghaladja. Salvador esetében az élelmiszerexport a teljes export csupán 22%-át adja (Molina-Millán, 2023). A teljes Közép-amerikai Integrációs Rendszerre vetítve, 2022-ben az agrárexport a régió GDP-jének 6%-át adta. Míg 2021 júniusában a mezőgazdasági export a Közép-amerikai Integrációs Rendszer teljes exportjának 44%-át tette ki, 2020. júniusban már 50%-át. Ha az integráció exportját az egyes országok szerint lebontjuk, akkor azt láthatjuk, hogy a fő exportőr a mezőgazdasági export 28%-ával Guatemala, öt pedig Costa Rica (24%) és Honduras (16%) követi. A három ország

együtt az integráció mezőgazdasági exportjának 68,8%-át adja. Az agrárexport 16,8%-a magán a régió belüli piacon történt (SIECA, 2022). A régió 2009-ben a következő fő mezőgazdasági termékeket exportálta: zöld vagy pörkölt kávé (amelynek exportja összesen 1814 millió dollárra rúgott), banán (1376 millió dollár), répa- és nádcukor (691 millió dollár), friss trópusi gyümölcsök, köztük ananász (666 millió dollár), pálmaolaj (327 millió dollár), szerecsendió, földimogyoró és kardamom (304 millió dollár), gyümölcs- és zöldséglevelek (232 millió dollár), limonádék és alkoholmentes ízesített vizek (184 millió dollár), kenyér, sütemények és egyéb pékáruk (120 millió dollár) és melasz (103 millió dollár) (Padilla Pérez, 2013). 2020-ban a termelés 80%-a 15 termékre korlátozódott, melyek közül kiemelkedik néhány exporttermék, mint a banán, cukornád, ananász, kávé, valamint a csirke- és marhahús, és a főként hazai piacra szánt tej (Molina-Millán, 2023).

Az agrárszektor Közép-Amerikában ugyanakkor fontos foglalkoztató is (1. ábra), különösen Guatemalában, Hondurasban és Nicaraguában, ahol a munkaerő egyharmadát alkalmazza. Bár Costa Ricában, Salvadorban és Panamában a mezőgazdasági szektor súlya kisebb, mégis a munkaerő 12, 16 és 14%-át foglalkoztatja (Molina-Millán, 2023). A teljes Közép-amerikai Integrációs Rendszerre vetítve, 2022-ben az agrárszektor a munkahelyek 20%-át biztosította (SIECA, 2022). A közép-amerikai országok ágazatonkénti foglalkoztatási adatai korlátozottan állnak csak rendelkezésre. A meglévő adatok szerint a mezőgazdasági szektorban foglalkoztatottak száma 2010-ben 5,8 millió ember, a teljes foglalkoztatott lakosság 39,3%-a volt. A régió agrártermelési szerkezetét az igen kis területű, családi gazdaságok túlsúlya jellemzi. A becslések szerint Nicaraguában a gazdaságok 80-90%-a családi gazdálkodás, 2007-ben Salvadorban a termelők 87%-a 1,5 hektárnál kevesebbet művelt, míg 2008-ban

Guatemalában a termelőegységek több mint 80%-a 10 hektárnál kisebb területtel rendelkezett, a többi földtulajdon átlagos mérete pedig nem haladta meg a 25 hektárt.

A fentiekre tekintettel, az ágazat szereplői körében a tudományos, technológiai és innovációs kérdések kezelésére irányuló érdeklődés, kapacitás szintje igencsak alacsony, hiszen az új technológiák alkalmazásában és létrehozásában általában a nagy mezőgazdasági és agráripari termelők aktívak (Padilla Pérez, 2013).

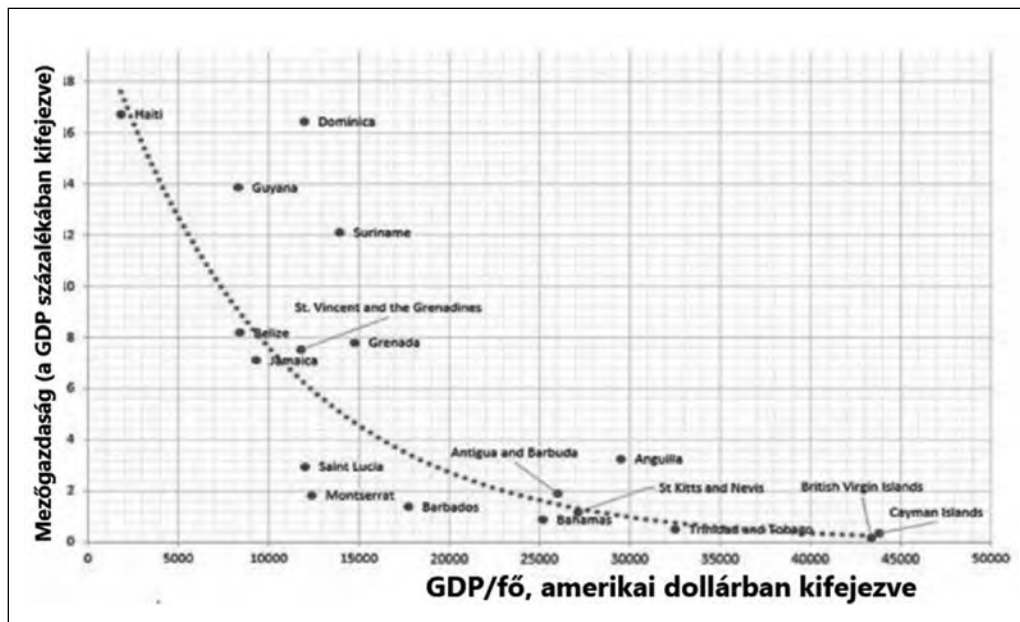
A vállalkozói környezetet és általában véve a versenyképességet tekintve a Világgazdasági Fórum által készített globális versenyképességi index szemlélteti a régióban tapasztalható egyenlőtlenségeket. A 2011-2012 közötti időszakra vonatkozó jelentés szerint az infrastruktúra (közlekedés, távközlés és energia) minőségét tekintve összesen 142 ország közül Guatemala az 51., Panama az 55., Salvador 58., Honduras 89., Costa Rica 101., Nicaragua pedig a 118. A befektetők védelme tekintetében Nicaragua a 77., Panama a 93., Salvador a 100., Guatemala a 111., Costa Rica és Honduras pedig a 131. helyen áll. A globális innovációs kapacitásokat tekintve Costa Rica a 40. helyen áll, Guatemala a 69., Honduras a 88., Panama a 98., Nicaragua a 111., Salvador pedig a 115. (Padilla Pérez, 2013).

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy valamennyi ország fontos termelője és exportőre egyes mezőgazdasági termékeknek (pl. banán, kávé, nádcukor), a mezőgazdasági termelői szektor pedig a gazdasági aktivitáshoz, az exporthoz és a foglalkoztatáshoz való hozzájárulása miatt elengedhetetlen a térség fejlődése szempontjából. A termelők nagy százaléka kis földterülettel rendelkezik, hagyományos technológiákat használ, termelékenysége alacsony. E kistulajdonosok termelése nem jut piacra, alapvetően saját fogyasztásra szolgál (Padilla Pérez, 2013).

A mezőgazdasági termelés szerepe a Karib-térségben

Az elmúlt évtizedekben a karibi országok többsége alapvető gazdasági átalakuláson ment keresztül, melynek nyomán az egyes országok fókuszába a mezőgazdasági termelés helyett egyre inkább a szolgáltatási szektor került. A régió agráriumra szakosodott gazdaságai hagyományosan egy vagy két jelentős exportnövényen, például cukornádon vagy banánon alapultak. A szükséges fogyasztási cikkek behozatalához szükséges devizát is e növények kivitele fedezte. Történelmileg a mezőgazdaság központi szerepet játszott a karibi gazdaságokban. A nagy, főként cukor- és banánültetvények a mezőgazdasági árucikkeket főleg exportra termelték. Ma már azonban a karibi mezőgazdaság ennél jóval változatosabb. Az Európai Unió agrárpolitikai reformjai drámai hatással voltak a cukor és a banán exportkeresletére; katalizálták a karibi agrárium átalakulását, mely így a nyersanyagok (mezőgazdasági termékek) exportja helyett egyre inkább a feldolgozott élelmiszerek kivitele felé fordult.

A térség államaiban, különösen a kisebb országokban ráadásul idővel egyre inkább a turizmus és az offshore banki tevékenység vette át a vezető szerepet. A modern gazdaság felé történő átmenet mindazonáltal nem ment végbe valamennyi országban. Kuba, Dominika és Haiti továbbra is a régió legszegényebb országai közé tartoznak (Roseboom et al., 2001). A mezőgazdaság több állam gazdaságában egyre kisebb arányt képvisel. Több államban – például a Brit Virgin-szigeteken, a Kajmán-szigeteken és Trinidad és Tobagóban – a mezőgazdaság a GDP 1 százalékánál is kisebb részarányt képvisel. Más országokban (például Dominikában, Grenadában, Guyanában és Haitiban) azonban az agrárium továbbra is fontos gazdasági ágazat: a GDP 7-17 százalékát adja (3. ábra), miközben a foglalkoztatottságban lényegesen nagyobb, jellemzően 10-25

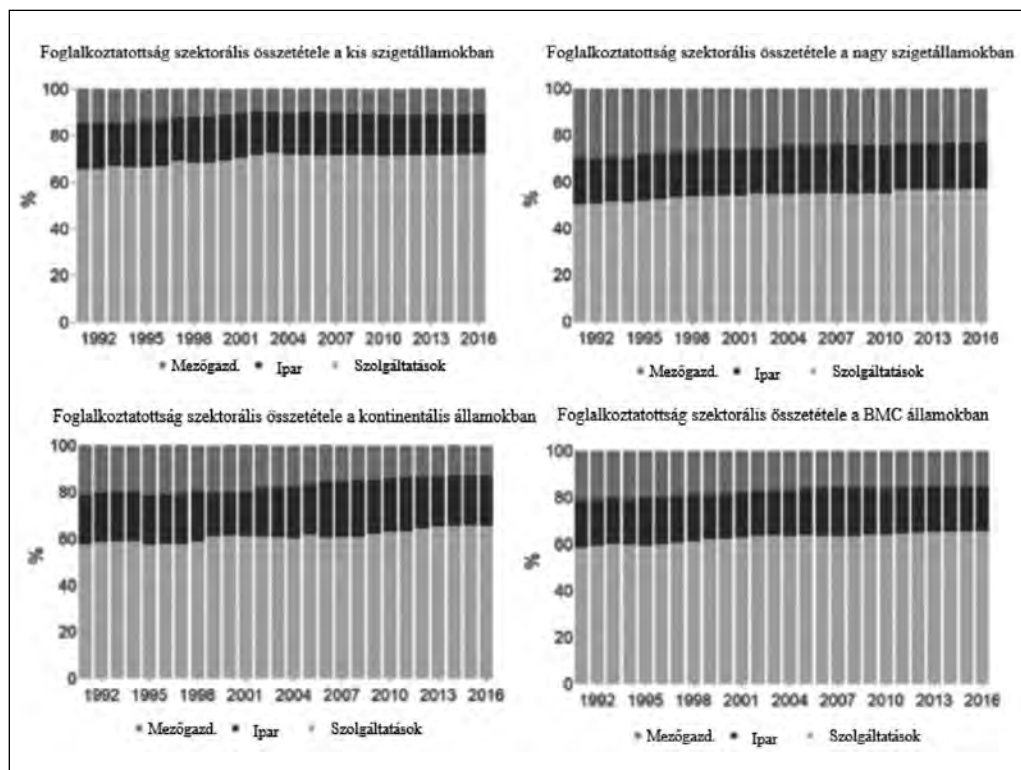
3. ábra: Az egy főre jutó GDP és a mezőgazdaság részesedése a GDP-ben a karibi térség államai-ban (2016)

Figure 3: GDP per capita and the share of agriculture in the GDP of Caribbean countries (2016)
Forrás: FAO&CDB, 2019, World Bank Development Indicators adatok alapján

százalékos részesedéssel rendelkezik, Haitin pedig csaknem 50 százalékkal bír.

A foglalkoztatottságban a mezőgazdaság – Haitit leszámítva – a térség valamennyi országában csökkenő fontossággal bír. Ha azonban ezeket a változásokat 1990 óta számszerűsítjük, akkor kijelenthetjük, hogy a térség szinte valamennyi országa tekintetében meglehetősen csekély a változás a mezőgazdaság foglalkoztatottságban betöltött részarányában (4. ábra). Ez a mutató nem ad további bizonyítékot arra, hogy a karibi országok jelentős szerkezeti változáson mentek volna keresztül az elmúlt évtizedekben – legalábbis nem olyan mértékben, hogy az jövedelmező munkalehetőségeket teremtsen a mezőgazdasági dolgozók nagy része számára. Ebben egyedül Guyana jelent részben kivételt, drasztikusabban csökkentve a mezőgazdaság foglalkoztatottságban való részesedését (FAO&CDB, 2019).

Az agrárszektor modernizációja a térség legtöbb államában jelentősen elmaradt a gazdaság egyéb ágazatainak fejlesztésétől, mely komoly agrárkülkereskedelmi deficit-hez vezetett (Roseboom et al., 2001). A régió legfőbb terményei a cukornád, a banán, a főzőbanán (útifű), a citrusfélék, a rizs és a szerecsendió (Roseboom et al., 2001). A múltban a mezőgazdasági ellátási láncok és a karibi országok kereskedelempolitikája erősen az Európai Unióba irányuló exportra irányult. A gazdaság fontos részét képezték a nagy, exportra termelő cukor- és banánültetvények. A függetlenedés utáni időszakot azonban a kereskedelmi szokások nagyfokú megváltozása jellemezte, az Európai Unió agrárpolitikai reformjai ugyanis drámai visszaesést okoztak a cukor és a banán exportkeresletében. Ez ösztönözte a karibi gazdálkodási rendszerek átstrukturálódását, melyek a nyersanyagok (mezőgazdasági termékek) exportja felől a

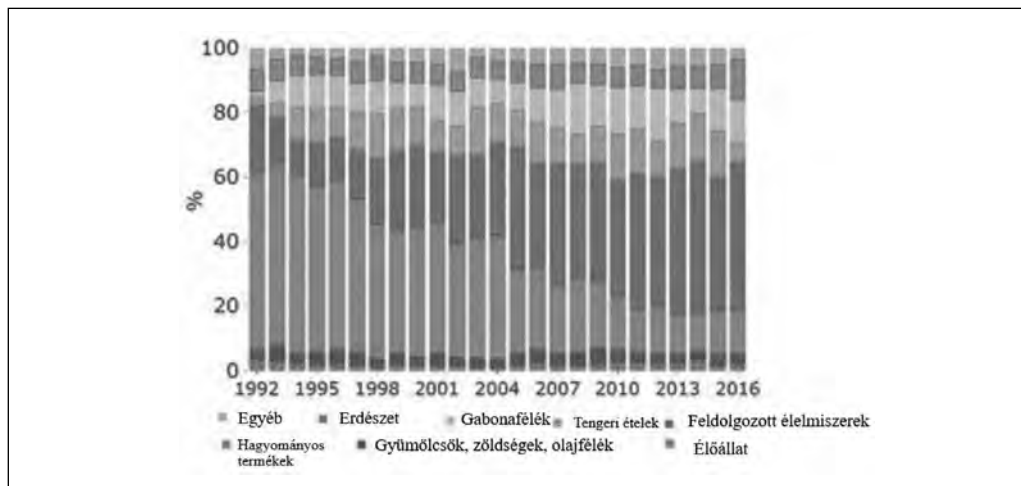
4. ábra: A foglalkoztatottság szektorális összetétele az egyes BMC³ országcsoportokban
Figure 4: Sectoral composition of employment in each BMC country group
Forrás: FAO&CDB, 2019, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet adatai alapján

feldolgozott élelmiszerek kivitele felé mozdultak el, és melynek nyomán diverzifikáltabb termelési és kereskedelmi struktúra jött létre (FAO&CDB, 2019). A karibi országok termelési és kereskedelmi szerkezetében bekövetkezett változásait mutatja az 5. ábra: a hagyományos export, beleértve a banánt, a cukrot, és az alapvető mezőgazdasági árukat, az 1990-es évek eleji agrár-élelmiszer-export 60 százalékáról 2016-ra kevesebb mint 20 százalékra csökkent, miközben a feldolgozott élelmiszerek részaránya körülbelül 15 százalékról hozzávetőlegesen 50 százalékra nőtt ugyanebben az időszakban (FAO&CDB, 2019).

A régióban a mezőgazdasági vállalkozások két fő típusa a kis családi gazdaságok és az ültetvények. Ez utóbbiak ugyan a természetben (pl. cukornád) igencsak jelentős részarányal bírnak, számosságuk nem nagy.

A legtöbb családi gazdaság kisméretű (2 hektárnál kisebb), és az apróbb szigetállamokban sok esetben elszórtan, nehezen megközelíthető hegyi terepen fekszik. Ez egyértelmű méretgazdaságossági problémát jelent, melynek okán a kisléptékű karibi feldolgozóipar csak nagy nehézségek mellett tudja felvenni a versenyt a jól kiépült, észak-amerikai élelmiszer-feldolgozó iparral szem-

³ A Karibi Fejlesztési Bank Hitelfelvevő Tagországai (Borrowing Member Countries)

5. ábra: A BMC országok agrár-élelmiszeripari exportjának összetétele
 Figure 5: Composition of agri-food industry exports of BMC countries
 Forrás: FAO&CDB, 2019, UN-COMTRADE adatok alapján

ben. Általában a mezőgazdasági termékek teljes körét importálják azok a gazdag karibi országok, ahol nagyon kicsi az agrárszektor és magas az egy főre jutó agrárkülkereskedelmi hiány. Ezzel szemben a jelentős agrárszektorral rendelkező kis országok gyakran egy-két exportnövényre specializálódnak, de emellett meglehetősen sokféle terméket kénytelenek ők is importálni (Roseboom et al., 2001).

A karibi országok gyakran élnek azzal a kritikával, hogy a nagymértékű mezőgazdasági szubvenciók és más piaci beavatkozások a fejlett országokban torzírták és semlegesítik a régió agrártermelésben egyébként meglévő komparatív előnyeit. A kisméretű helyi agrárgazdaságok ráadásul, a korábban említett méretgazdaságossági problémák okán gyakran nem képesek egy nagyobb feldolgozóüzem elegendő terménnyel, nyersanyaggal való ellátásához szükséges mennyiségben és kiszámíthatósággal termelni. A külföld méretgazdaságossági előnye igencsak jelentős, a nagy és jól bejáratott észak-amerikai és európai élelmiszeripari vállalatok így komoly versenyt teremtenek (Roseboom et al., 2001). A Karib-tengeri Közösséghez tartozó ország-

ok ennek nyomán az 1980-as években célul tűzték ki, hogy termelésüket diverzifikálják és a hagyományos exporttermények helyett más gyümölcsöket, zöldségeket, dísznövényeket is természetnek. Több ország ennél is tovább ment és import-helyettesítő politikába kezdett, olyan mezőgazdasági termékek előállításába fogott, melyeket a gyorsan növekvő turizmus igényelt.

Az agrárinnováció helyzete Közép-Amerikában

Padilla Pérez (2013) alapján a mezőgazdasági termelésre és technológiára fordított K+F ráfordítások a teljes K+F ráfordítás százalékában alacsony értéket mutatnak (Costa Ricában a kiadások a teljes K+F-kiadás 6,9%-át, Salvadorban 4,8%-át, Guatemalában 16,7%-át, Panamában pedig 0,7%-át tették ki). A K+F-re fordított mezőgazdasági közkiadások a mezőgazdasági termelésből származó GDP százalékában 0,93% Costa Ricában és 0,94% Nicaraguában, míg Guatemalában csak 0,06%. A régió más országaiban, például Brazíliában (1,66%) és Mexikóban (1,21%) relatíve mag-

sabb az ilyen irányú befektetés, de összehasonlításképpen több fontos ázsiai államban, például Kínában (0,49%), Indiában (0,36%) és Vietnamban (0,17%) a közép-amerikai átlag alatt van (Padilla Pérez, 2013). Amint az 6. ábrán is világosan látható, a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások aránya a Közép-amerikai Integrációs Rendszer országaiban az agrár GDP %-ában kifejezve is igencsak alacsony. A 2015-2020 közötti időszakot vizsgálva egyedül Panamában haladta meg az agrár GDP 1%-át és két államban Costa Rica-ban és Belize-ben az agrár GDP fél százalékát; a kiadások aránya minden bizonnyal a gazdasági fejlettség szintjével mutat korrelációt. Salvador esetében a szükséges adatok hiánya nem tette lehetővé a vizsgálódást.

Közép-Amerikában a mezőgazdasági K+F-re fordított kiadások nagy része közpénzekből vagy nemzetközi együttműködésekben származik. Salvadorban például a

finanszírozás 93,9%-a a kormánytól, 4,7%-a pedig adományokból származik. Panamában hasonlóképpen: 92,8% a kormánytól és 2,3% adományokból származik. Hondurasban és Nicaraguában valamelyest eltérnek, hiszen itt a finanszírozás 30%-a, illetve 70%-a nemzetközi együttműködésekben származik (Padilla Pérez, 2013).

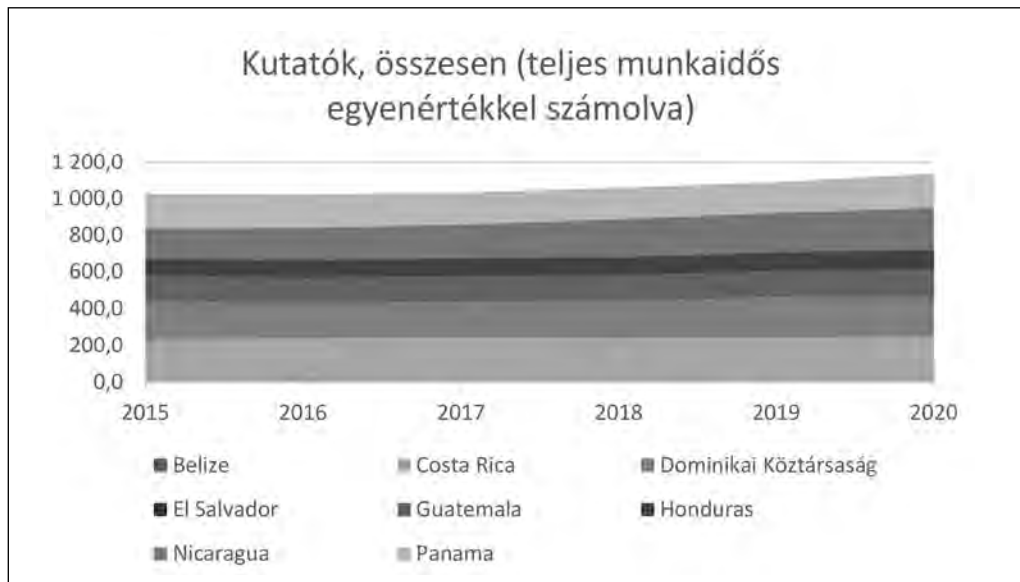
A régióban alacsony az egyetemeken dolgozó agrárszektorbeli kutatók száma. Az országok között azonban ebben is fontos különbségek tapasztalhatóak: Costa Ricában és Nicaraguában 115, illetve 89 kutatóról, míg Salvadorban és Guatemalában 11, illetve 16 kutatóról számolt be Padilla Pérez (2013). A 7. ábrából kitűnik, hogy a kutatók száma nem nőtt szignifikánsan a vizsgált 2015-2020 közötti időszakban sem és a szakemberek egyes országok közötti megoszlásában sem történt jelentősebb változás.

A közép-amerikai agrárinnováció erős-

6. ábra: K+F kiadások a Közép-amerikai Integrációs Rendszer országaiban (2015-2020)
Figure 6: Agricultural R&D expenditures in the countries of the Central American Integration System (2015-2020)

Forrás: ASTI, saját szerkesztés

7. ábra: Agrárkutatók száma a Közép-amerikai Integrációs Rendszer országaiban (2015-2020)
Figure 7: Number of agricultural researchers in the countries of the Central American Integration System (2015-2020)

Forrás: ASTI, saját szerkesztés

ségei között említendő, hogy a régió valamennyi országa rendelkezik a szektorra jellemző állami kutatóközponttal és vannak olyan állami és magánegyetemek is, melyek az ágazatot célzó felsőoktatási programokat kínálnak. Ezek az oktatási intézmények sok esetben a helyi termékek tesztelésére szolgáló laboratóriumokkal és tesztközpontokkal is rendelkeznek. Az egyetemek, kutatóközpontok és termelői szövetségek szilárd műszaki-tudományos tudásbázist alakítottak ki meghatározott termékekkel (pl. banán, kávé, cukornád) kapcsolatban. A konkrét termelési problémák megoldásának kidolgozását országos termelői szövetségek támogatják, és minden országban vannak olyan szervezetek, amelyek az ágazatot közvetve támogatják, így például a minőségbiztosítás vagy a szellemi tulajdon védelme terén (Padilla Pérez, 2013). A hagyományos exporttermékekre olyan viszonylag jól tagolt termelési lánc jellemző, mely mind a termelőket, mind a kereskedőket,

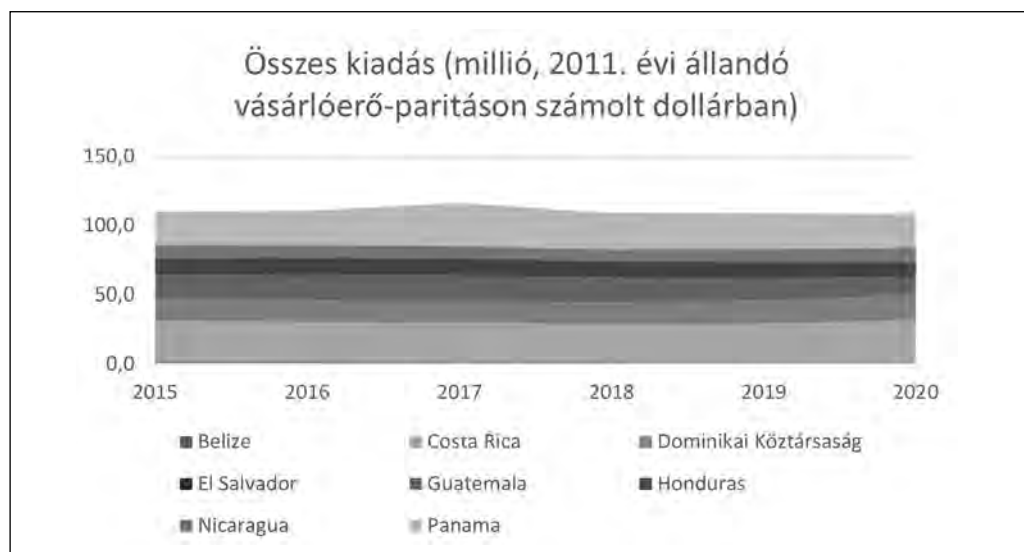
mind a kutatóközpontokat magában foglalja. A nagytermelők ráadásul olyan nemzetközi technológiákhoz, tudáshoz is hozzáférnek, mely figyelembe veszi a régió meteorológiai és fizikai adottságait. A régió valamennyi országa rendelkezik ugyanakkor a szükséges állami intézményi kerettel, így minisztériumokkal, intézetekkel, tanácsokkal, az ágazatra vonatkozó speciális jogszabályokkal, pénzügyi alapokkal is. Az agráriumban szükséges tudás elsajátítását mindemellett civil szervezetek széles hálózata is segíti és az ágazat megerősítésére egyéb regionális kapcsolódási mechanizmusok, így például regionális kutatóközpontok, ipari szövetségek is léteznek).

Nem feledkezhetünk meg azonban a régió mezőgazdasági innovációs rendszerének gyengeségeiről sem. A régió a GDP csupán kis hányadát fekteti K+F tevékenységbe, így a tudomány, a technológia és az innováció területén nem történtek olyan jelentősebb

erőfeszítések, melyekben az egyes országok lefektették volna a kiemelt területeket és az ezeket támogató mechanizmusokat. A 8. ábra szerint – mely a Közép-amerikai Integrációs Rendszer országaiban az agrárinnovációra fordított teljes kiadás változását mutatja be 2015-2020 között – nem volt tapasztalható jelentősebb mértékű forrásbővülés. Hasonlóképpen az 6. sz. ábrához, az alábbi diagramból is leolvasható, hogy az olyan gazdaságilag fejlettebb államok, mint Costa Rica és Panama, lényegesen többet költöttek agrár KFI tevékenységekre.

A régióban az ágazati technológiai kapacitás-indikátorok elérhetősége nagyon korlátozott, esetenként nem is létező. A pénzügyi rendszer kevés forrást kínál a mezőgazdasági tevékenységekhez, és általában nem áll rendelkezésre elegendő költségvetési forrás a mezőgazdasági termelő szektor innovációjának előmozdításáért felelős államigazgatási szervek számára sem. Hasonló finanszírozási

problémákkal terhesek az ágazat nemzeti ösztönző programjai is, melyek nyomán, ilyen módon csupán kevés termelő juthat támogatáshoz. A kistérségben hiányos az infrastruktúra (villamos energia, utak) ellátottság is, ami korlátozza a technológiához való hozzáférést és növeli a szállítási költségeket, az exporttermékek ráadásul kevés hozzáadott értéket tartalmaznak. Egyes országokban az ágazatot támogató programok végrehajtása a nemzetközi együttműködéstől függ, a civil szervezetek pedig szűkös erőforrásaik miatt általában csupán korlátozott hatókörű és kiterjedésű akciókat tudnak végrehajtani. A kistermelőknek kevés lehetőségük van termelékenységük növelésére, mivel az esetek döntő többségében nem jutnak hozzá a legújabb, legjobb vetőmagokhoz, gépekhez, berendezésekhez és a szükséges képzéshez. A nemzetközi beszállítók, a nagy feldolgozó vállalatok és szupermarketek, valamint a helyi beszállítók között függőségi kapcsolatok

8. ábra: Agrárinnovációra fordított teljes kiadás a Közép-amerikai Integrációs Rendszer országai-ban (2015-2020)

Figure 8: Total spending on agricultural innovation in the countries of the Central American Integration System (2015-2020)

Forrás: ASTI, saját szerkesztés

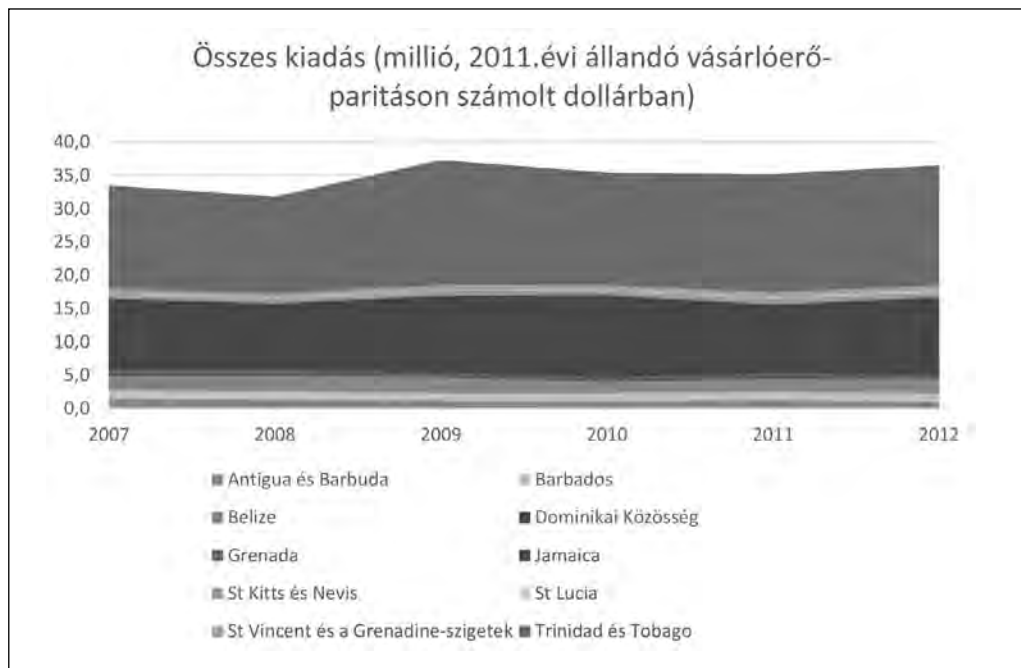
jönnek létre, hierarchikus felépítéssel, amely korlátozza a tudás- és technológiatranszfer lehetőségeit (ibid.). A magán K+F tevékenységet korlátozott számú nagyvállalat koncentrálja. E vállalatok K+F tevékenységeiket saját eszközeikkel végzik, és az ágazati innovációs rendszer más szereplőivel mindeközben kevés kapcsolatot tartanak fent. A vállalatok és a felsőoktatási intézmények közötti K+F együttműködések sok esetben ugyancsak hiányoznak (Padilla Pérez, 2013).

Az agrárinnováció helyzete a Karib-térségben

A földrajzi és politikai határok által okozott széttagoltságra visszavezethető méretgazdaságossági problémák nem csupán a mezőgazdasági termelésben, hanem az ag-

rárkutatásban is egyértelműen jelentkeznek, ráadásul jelentős az egyes országokon belüli intézményi fragmentáció is. A Karib-tengeri Közösség országai esetében, hasonlóan a Közép-amerikai Integrációs Rendszer államaihoz, szintén nem történt jelentős forrásbővülés az agrár KFI-ben. Jóllehet az elemzéshez használt ASTI adatbázisában csak korábbi 2007-2012 közötti statisztikák elemzésére nyílt lehetőség, a tendenciák itt is azonosak. Amint azt a 9. ábra is mutatja, a gazdaságilag erősebb államok, Jamaica, valamint Trinidad és Tobago fordítja a legnagyobb összegeket agrár kutatás-fejlesztésre.

Miközben a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a bilaterális és regionális hatáskörű ügynökségek sokkal kevésbé tudnak jelentős szerepet betölteni a mezőgazdasági kutatásban, a térség számos ügynöksége re-

9. ábra: Agrárinnovációra fordított teljes kiadás a Karib-tengeri Közösség országaiban (2007-2012)

Figure 9: Total expenditure on agricultural innovation in the countries of the Caribbean Community (2007-2012)

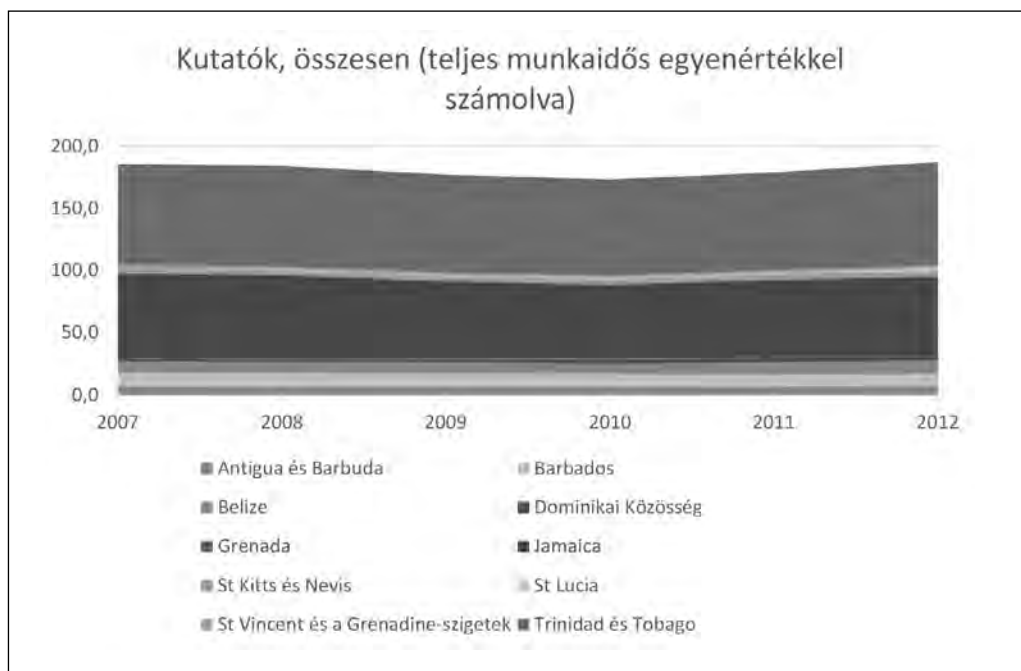
Forrás: ASTI, saját szerkesztés

gionális szintű kutatási mandátummal bír. E gyengeségeket tovább mélyíti, hogy a legtöbb kutatóhely kicsi és a kutatók gyakran nem kizárólag K+F-el foglalkoznak, így új technológiák létrehozása helyett, egyre inkább a technológia-transzferre összpontosítanak (Roseboom et al., 2001). Ahogy forrásbővülésre, úgy a kutatók számának növelésére sem került sor a Karib-tengeri Közösség országaiban a vizsgált időszakban. A 10. ábra egyértelműen mutatja, hogy ahogy a források mértékében, úgy a kutatók számában is a régió két gazdaságilag erősebb országa, Jamaica, továbbá Trinidad és Tobago képviseli a legnagyobb részarányt.

A legtöbb karibi országban a mezőgazdasági ágazatok kis mérete és az ebből fakadó humán erőforrás-hiány az, amely jelentősen korlátozza a helyi agrárkutatási projektek

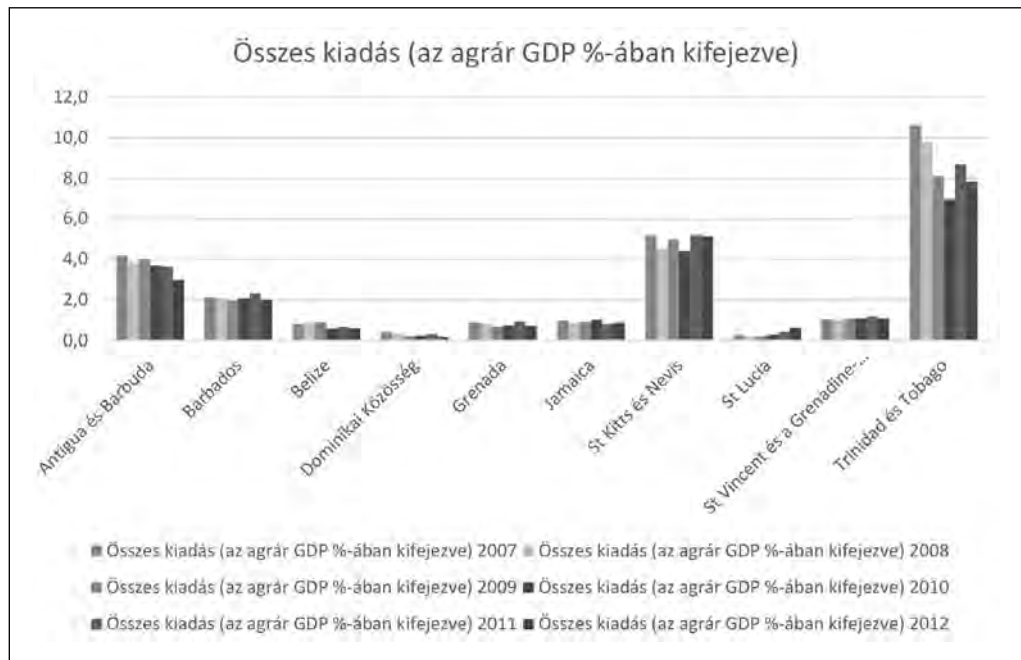
jövedelmezőségét, az olyan keretfeltételek, mint a talaj, az infrastruktúra és az éghajlat a legtöbb karibi országban viszonylag kedvezőek az agrárium számára (Roseboom et al., 2001). Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a Karib-térségben a mezőgazdasági kutatási kapacitás a földrajzi és politikai határok miatt rendkívül széttagolt és jelentős az egyes államokon belüli intézményi fragmentáció is. Ráadásul a legtöbb kutatóegység kicsi és a kutatók sok esetben nem is csak kizárólag K+F-el foglalkoznak, hanem új technológiák létrehozása helyett, egyre inkább a technológia-transzferre koncentrálnak.

A 11. ábra némi meglepődésre adhat okot, hiszen a megelőző táblázatokban azt láthatuk, hogy Jamaica, valamint Trinidad és Tobago mind a források mértékében, mind a

10. ábra: Agrárkutatók száma a Karib-tengeri Közösség országaiban (2007-2012)
Figure 10: Number of agricultural researchers in the countries of the Caribbean Community (2007-2012)

Forrás: ASTI, saját szerkesztés

11. ábra: K+F kiadások a Karib-tengeri Közösség országaiban (2007-2012)
Figure 11: Agricultural R&D expenditure in the countries of the Caribbean Community (2007-2012)

Forrás: ASTI, saját szerkesztés

kutatók számában rendre maga mögött hagyja a Közösség többi tagországát. Ha azonban az összes agrár KFI-kiadást az agrár GDP százalékában fejezzük ki, úgy azt láthatjuk, hogy Trinidad és Tobago-t követően Saint Kitts és Nevis, majd pedig Antigua és Barbuda fordítja a területre a legtöbb forrást.

Roseboom et al. (2001) szerint a karibi országok agrárinnovációs helyzetének javítására alapvetően három lehetőség kínálkozik, ezek: a technológia-import; az egyes árucikkekre való szakosodás (ezáltal a méretgazdaságosság növelése); ill. a klaszteres együttműködés más országokkal. Ez utóbbira példa a CARDI, a PROCARIBE és más hasonló kezdeményezések (Roseboom et al., 2001). Globális kitekintésben szintén három megoldási lehetőség azonosítható. A karibi

országoknak egyrészt lehetőségük van teljes gazdaságuk átstrukturálására más, ígéretesebb gazdasági tevékenységek úgy, mint a turizmus irányába, ahogy erre számos példát látunk is a térségben. Megfontolhatják ugyanakkor kizárólag a mezőgazdasági termelésük fókuszait áthelyezni, ahogy erre az import-helyettesítésre törekvő országok rendre kísérletet is tettek. A harmadik kitörési út számukra a mezőgazdasági termelés modernizálása lehet, melynek révén a világpiacon is versenyképessé válhatnak. E megújulásban kiemelt szerepe lehet a turizmusnak is, mely a turisták révén többlet-keresletet generál, miközben az agráriumnak az idegenforgalom fejlesztésében, kiváltképp a táj- és környezetvédelem, a kultúra megőrzése által, igencsak jelentős szerep jut.

A magyar agrárinnovációs tudástranszfer fejlesztésének jövőbeli kilátásai a Közép-amerikai Közös Piac és a Karib-tengeri Közösség irányába

A bruttó hozzáadott értékből számított részesedése alapján az agrárszektor nemzetgazdasági jelentősége hazánkban egyértelműen csökkenő tendenciát mutat, hiszen míg az 2018-ban a bruttó hozzáadott érték 4,1%-át, 2023-ban viszont már csupán 3,2%-át adta (12. ábra).

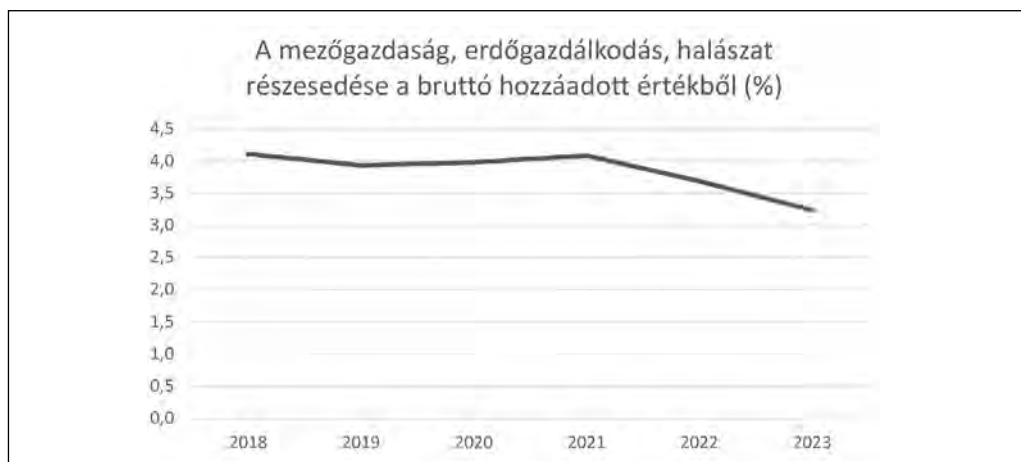
A magyarországi agrárszektor jelentősége azonban nem csupán a bruttó hozzáadott érték, hanem a foglalkoztatottságban betöltött szerepe alapján is csökkenő tendenciát mutat, hiszen míg 2018-ban 391 601 éves munkaerőegységet (ÉME), 2023-ban már csupán 274 163 ÉME-t foglalkoztatott (13. ábra).

Népességszám alapján hazánk Közép-Amerikában Hondurashoz áll legközelebb, a Karib-térségben pedig a Dominikai Köztársasághoz, Kubához és Haitihoz. Az agrárkutatásban foglalkoztatottak számát a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal

(KSH) sajnos külön nem méri, de amennyiben az leköveti a teljes kutatói állomány mintázatait (14. ábra), akkor azt látjuk, hogy Honduras viszonylag hasonló tendenciákat mutat abban a tekintetben, hogy nem dominálnak az állami kutatóhelyek kutatói a teljes kutatói létszámban (10-20% körül mozognak), a Dominikai Köztársaságban viszont nagyon magas az arányuk (60%).

A felsőoktatási intézmények által foglalkoztatott kutatók arányát tekintve hasonló megállapítást tehetünk, a nonprofit szektorban foglalkoztatott kutatókat ellenben a KSH sajnos nem méri külön, így összehasonlításra nincs lehetőségünk.

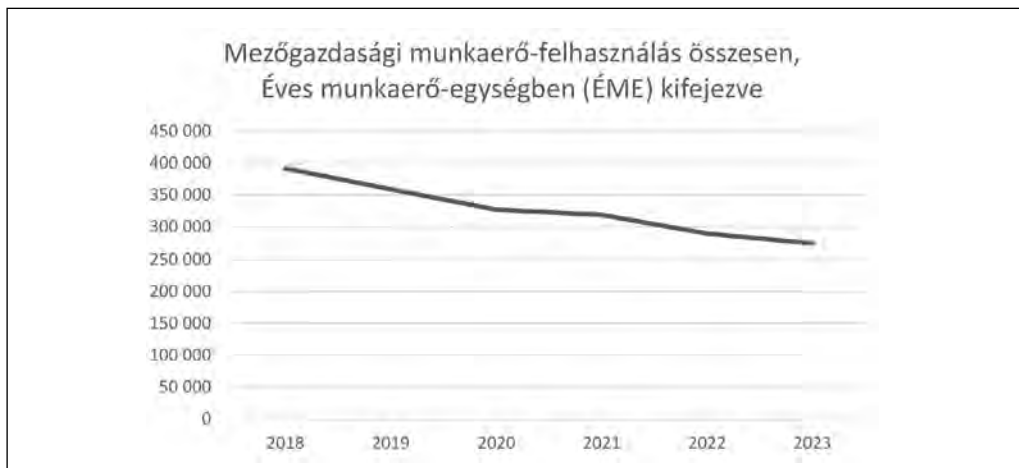
A hazai agrárinnováció terjesztésében, a tudástranszferben különböző együttműködési formák, termelői szerveződések, termelői vállalkozások és klaszterek, a vidékfejlesztésben pedig a társadalmi együttműködést megtestesítő partnerségek vesznek részt. Bíró et al. (2014) szerint Magyarország számára a kertészetben és a szántóföldi növénytermesztésben rejlik a leginkább innovációs potenciál (Bíró et al., 2014). Magyarországon

12. ábra: A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat részesedése a bruttó hozzáadott értékből Magyarországon (2018-2023)

Figure 12: Share of agriculture, forestry and fishing in the gross added value in Hungary (2018-2023)

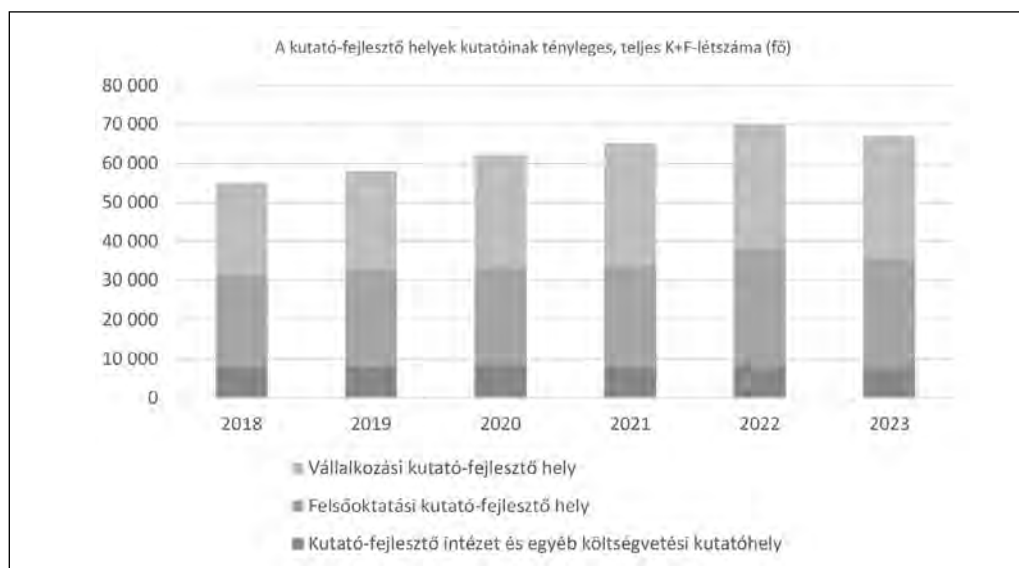
Forrás: KSH, saját szerkesztés

13. ábra: Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás Magyarországon összesen, éves munkaerő-egységben (ÁME)⁴ kifejezve

Figure 13: Total agricultural labor use in Hungary, expressed in annual labor unit (AWU)

Forrás: KSH, saját szerkesztés

14. ábra: A kutató-fejlesztő helyek kutatóinak tényleges, teljes K+F létszáma Magyarországon (2018-2023)

Figure 14: Actual, total number of R&D researchers at research and development sites in Hungary (2018-2023)

Forrás: KSH, saját szerkesztés

⁴ 1 ÁME=1800 munkóra

az innovatív üzemek hatékonyabb erőforrás hasznosítása a munkaerő, a termőföld, valamint a beruházások tekintetében mutatható ki. A hazai agrárvállalkozási szférát – a kis-számú nagyvállalkozás mellett – alapvetően KKV-k, ill. mikrovállalkozások jellemzik, melyek innovációs hajlandósága, tevékenysége alacsony, hiszen tőkeerejük, jövedelmezőségük nem teszi lehetővé jelentős KFI tevékenység finanszírozását.

2014. januártól több állami finanszírozású agrár- és élelmiszergazdaságban tevékenykedő kutatóintézet összevonásra került, melynek nyomán létrejött a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ (NAIK). Fontos előrelépés a Szent István Egyetem modellváltása is, mely 2021. február 1-jétől alapítványi fenntartásban Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemenként működik tovább. A változás nyomán 2021. január 31-vel megszűnt a NAIK, agrár-közgazdasági és agrárstatisztikai feladatait az AKI Agrárközgazdasági Intézet Nonprofit Kft., az Erdészeti Tudományos Intézet feladatait a Soproni Egyetem, a többi feladatot pedig a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem vette át (NAK, 2021). Míg a Szent István Egyetem 2020. augusztus 1. napjával történt létrehozásával a magyar agrár felsőoktatás jelentős része egyesülhetett, a NAIK beolvadásával e kutatói bázis még tovább erősödhetett.

Az innováció fogalmát interjúalanyaim igencsak eltérően értelmezték. Első interjúkérdésemre reagálva így míg „A” szerint az innováció az a tevékenység, amelynek az eredménye egy olyan termék, mellyel valaki átmenetileg bármely piacon, vagy a piacon monopol helyzetre tesz szert, addig „C” azt egy teljesen újszerű gondolatnak, ötletnek a kifejesztéseként, prototípussá vagy technológiává alakításaként és annak a bevezetéseként, piacosításaként definiálta. Az adaptációt illetően is megoszlottak a vélemények, így míg az AKI igazgatója azt nem tekintette innovációnak, a NIŰ munkatársa azonban igen,

jóllehet szerinte ez az agrárszektor sajátossága. „B” ugyancsak megengedőbb volt, szerinte az innovációnak a szektor valamennyi szereplője részéről kellene érkeznie, jóllehet magát a fogalmat némileg elhasználnak véli.

Második interjúkérdésemre reflektálva, az állam szerepét illetően „A” és „C” véleménye ugyancsak találkozott, mindketten egyfajta szabályozó szerepet tulajdonítottak neki. „A” szerint azonban e szerepvállalás nem csupán jogi, hanem – például az oktatás révén – politikai természetű is és célja a megfelelő K+F+I környezet kialakítása. „C” ezzel szemben az állam költségvetési, forráselosztó, támogatáskezelő szerepét emelte ki. A piac „A” szerint igényt teremt az innovációra, „C” szerint pedig kikényszeríti azt. „A” mindemellett hangsúlyozta az állam tudástranszferben betöltött szerepét is, külön kiemelve az agrárattaséi hálózatot, melynek szerinte a jelenleginél komolyabban kellene e területtel foglalkoznia. Hozzátette az államon kívül olyan további szereplők, mint a szakmai szervezetek, egyetemek szintén sokat tehetnének az ügy érdekében. Az agrárinnovációban az egyetemeknek, kiváltképp a gödöllői Magyar Agrár és Élettudományi Egyetemnek „B” szerint is kiemelt szerepe van. „C” szerint a piac szerepe némileg ellentmondásos, hiszen az miközben megteremti a keresletet az ökológiai gazdálkodás termékeire is, sokszor olyan innovációt is kikényszerít, melyek amúgy a fogyasztók számára egészségtelenek. Példaként a különböző élelmiszer-tartósítástechnológiai újításokat említette. A tudástranszferben a piac sokkal erősebb szerepet játszik, mint az állam, mely a tudástranszfer fontosságát, előnyeit sok esetben a polgárokkal sem tudja kellőképpen megértetni. „C” szerint az állam hosszú idő óta gyakorlatilag nem találja a helyét e folyamatban és a külpiacra kerülést nem képes megfelelőképpen támogatni. Az állami segítséget a lehetőségek megteremtésére kellene fordítani, így például arra, hogy külföldi vásárokon, kiállításokon való

résztétel támogatására is pályázhassanak a magyar cégek. A magyar diaszpóra, összekötő kapocsként sokkal jelentősebb szerepet is játszhatna a tudástranszferben. Bíró et al., 2014 szerint az állami szerepvállalás erősítése nélkülözhetetlen az innovációs ösztönzők tekintetében (Bíró et al., 2014). Hazánkban a gazdálkodók képzésében az innovációs tudástranszfer kevésbé hangsúlyos, az elsősorban az alapismeretek átadására koncentrál. Negyedik interjúkérdésemre adott válaszában „B” kiemelte, a tudástranszfer jelenleg legerősebben Afrika felé megy végbe, annak mértéke, iránya pedig minden esetben a külügy, a külgazdaság-politika függvénye.

Az agrárágazaton belüli innovációt harmadik kérdésem nyomán „A” úgy jellemezte, hogy azt alapjaiban egy uniós jogszabályi keretrendszer határozza meg, melyhez hazánkban mindenféleképpen igazodnia kell. Az AKI igazgatója szerint sajnos nagyon kevés a hazai fejlesztés és az alanyi jogon járó támogatások megszüntetésére is szükség lenne, hiszen ma az agráriumban alapvetően hiányzik a piac vezérelt gondolkodásmód, és a döntéseket sokkal inkább az elérhető támogatások mozgatják. „B” szerint az innovációk többsége a nagyvállalatokban születik, de természetesen a kis, családi vállalkozásokban is előfordul. „C” a biotechnológiát, a talaj- és az ökológiai növényvédelmet, növényegészségügyet, digitalizációt, tartósítás-technológiát azonosította a magyar agrárinnováció potenciális célterületeiként és kiemelte, egyes szakmai szervezetek kifejezetten innovatív megközelítéseket alkalmaznak. A negatív hatással bíró, terület alapú támogatások újrarendelésére, az intenzívebb technológiák, így a biogazdálkodás nagyobb mértékű támogatására lenne szükség. Egyes rés piacokban már most is léteznek kifejezetten innovatív, sikeres magyar agrárvállalkozások úgy, mint

az energiatárolási-piacot meghódító Hell Energy, ill. a főképp táplálék-kiegészítőkre szakosodott BioTechUSA. A digitalizációt 10. számú interjúkérdésem kapcsán „B” is potenciális fókuszterületként jelölte meg, példaként a meteorológiai adatok elemzésére szolgáló szoftvereket, az állattenyésztésben alkalmazható, beültethető chipket és az agráróktatást említette.

A hazai agrárvállalkozások innovációs készségét negyedik kérdésemre adott válaszaiban „A” és „C” alacsony szintűre értékelték, amit az AKI igazgatója a közvetlen támogatások korábban is említett negatív hatásaira vezetett vissza. Szerinte egy piaci kényszerhelyzet az, ami a cégeket innovációra tudná készíteni. Az innovátori szerep jelenleg leginkább a takarmánygyártó vállalatokra jellemző, ők voltak képesek ugyanis olyan koordinált értékláncokat létrehozni, melyek az innovációk létrejöttét, piacosítását megfelelően segíteni tudják. „C” szerint az innovációs hajlandóság nagyban függ az adott ország mezőgazdasági termelésének fejlettségétől, azzal egyenes arányosságban nő. 7. számú kérdésemre reagálva elmondta, jóllehet az innovációk megjelenésében, az egyetemi modellváltásnak, és a hamarosan létrejövő TTC irodáknak⁵ is fontos szerep jut majd, az eredmények nem azonnal jelentkeznek. Az 5-7. interjúkérdésekben vizsgált nemzetközi tudásmegosztási lehetőségekről a vállalkozások az AKI igazgatója szerint a különböző, főleg inputforgalmazó cégek területi képviselői, vállalati kapcsolataik, egyetemek, uniós pályázatok, tudományos folyóiratok és céges brossúrák, az agrár szakárca EU-koordinációs részlegének volt vezetője szerint az exportfejlesztési intézmények, agrárinnovációs témájú rendezvények, az EIP-AGRI operatív csoportok, a NIÜ munkatársa szerint pedig az agrársajtó, a közvetítő

⁵ Technology Transfer Company (TTC), részletesen ld. <https://www.niu.hu/project/technology-transfer-company-ttc-projekt>, a letöltés dátuma 2024. június 15.

cégek, kiállítások, rendezvények, szakmai szervezetek, pályázatok, egyetemek, a konzorciumok nyújtotta találkozási lehetőségek révén értesülnek. Bíró et al., 2014 szerint a családi gazdálkodóknál a tájékozódásban meghatározó szerepe van a tanácsadóknak, falugazdászoknak, ill. a tömegmédiumnak is. A társas vállalkozások ezzel szemben inkább külföldi tanfolyamokon, tanulmányutakon szereznek tapasztalatot (Bíró et al., 2014). Az innovációk terjedése „A” szerint alapvetően az integrátorok, koordinátorok, céges képviselők, farmerszervezetek, termelői csoportok, közvetlenül ezt a célt szolgáló uniós projektek, „B” szerint a kormány, az integrátorok, az innovációs intézmények, az egyetemek révén, míg „C” szerint a piac által valósul meg. A NIÜ munkatársa úgy látja, a külföld felől érkező tudástranszfer erősebb a magyar agrárinnovációs tudás exportjánál. Kiemelte, a NIÜ a hazai agrárinnovációk piacra jutását nem közvetlenül, hanem oly módon támogatja, hogy magukat a cégeket készíti fel innovációik piacra juttatására, kivitelére. Bíró et al., 2014 szerint a tudástranszfer megvalósításában résztvevő intézmények humán erőforrását a tanácsadásban közreműködő intézmények szakmai megalapozását végző bázis, ill. azok a tanácsadók adják, akik a gyakorlattal közvetlen kapcsolatban állnak.

Az innovációk létrejöttét „A” szerint a támogatási rendszer, a koordináció hiánya, exportját pedig a szabadalmak alacsony száma akadályozza. Hozzátette, a szabadalom megszerzése nem feltétlenül vezet sikeres tudástranszferhez, hiszen ahhoz a fogadói oldalról piaci igénynek is jelentkeznie kell. A nyolcadik interjúkérdésre adott válaszában „B” szerint is problémát jelent az innovációk alacsony száma, a mezőgazdasági innovációk bevezetését, végrehajtását, exportját leginkább az agrártársadalom tudása, képzettsége befolyásolja. „A” és „C” is pozitívan nyilatkozott az olyan uniós programokról, mint a Horizont Európa program, mely nagyban segítette a hazai

agrárinnovációk kivitelét. A 11. kérdés kapcsán a szektor vállalkozásainak innovációs aktivitását, tudástranszferre való hajlandóságát az AKI igazgatója szerint leginkább a koordinált értékláncok akár állami szerepvállalással megvalósuló erősítése, az alapkutatás, az oktatás, az infrastruktúra-fejlesztések támogatása révén, az agrár szaktárca EU-koordinációs részlegének volt vezetője szerint tudatosítás, a pályázati rendszer átalakítása, innováció-ösztönző jellegének erősítése által, míg a NIÜ munkatársa szerint a bürokrácia csökkentése, célzottabb, a potenciális célterületekre fókuszáló, akár nemzetközi szabadalmi költségekre, külföldi hatósági engedélyek megszerzésére is fordítható pályázatok, támogatások révén lehetne továbbfejleszteni. A hazai agrárinnováció tehát nagyon hasonló kihívásokkal küzd, mint 10 évvel ezelőtt, hiszen már a Bíró et al. 2014 által megkeresett vállalkozások is innovációt hátráltató tényezőként azonosították a túlzott bürokráciát, il. a támogatási rendszer egyes problémáit úgy, mint az utófinanszírozást, a késedelmes kifizetéseket és az erőteljes árfolyam-ingadozást.

Következtetések

A mezőgazdasági innováció kulcstényező a magyar agrárszektor jövője szempontjából, katalizátorként hat annak növekedésre. A közép-amerikai és karibi térség valamennyi országa fontos termelője és exportőre egyes mezőgazdasági termékeknek (pl. banán, kávé, nádcukor), a mezőgazdasági termelői szektor pedig a gazdasági aktivitáshoz, az exporthoz és a foglalkoztatáshoz való hozzájárulása miatt elengedhetetlen a régió fejlődése szempontjából. Közép-Amerikában a termelők nagy százaléka kis földterülettel rendelkezik, hagyományos technológiákat használ, termelékenysége alacsony. A karibi térségben méretgazdaságossági problémák gátolják a mezőgazdasági termelés, az agrárinnovációs teljesítmény növekedését. A Közép-amerikai

Integrációs Rendszer, de kiváltképp a Karib-tengeri Közösség országai tehát potenciális célpiacot jelentenek a hazai agrárinnovációk exportjához. Közép-Amerikában az ágazat szereplői körében a tudományos, technológiai és innovációs kérdések kezelésére irányuló kapacitás szintje igencsak alacsony, az új technológiák alkalmazásában és létrehozásában pedig általában a nagy mezőgazdasági és agráripari termelők aktívak. A magyar agrárinnovációk exportja tehát elsősorban a nagyvállalatok révén valósulhatna meg. A karibi térségben azonban ez a viszonylag kisméretű kutatóintézetek révén is megvalósulhatna, hiszen ott az e kutatóhelyeken dolgozó szakértők gyakran nem kizárólag K+F-el foglalkoznak, így új technológiák létrehozása helyett, egyre inkább a technológiatranszferre összpontosítanak. E tendenciákat az ASTI statisztikái is tükrözik, hiszen szemmel látható, hogy egyik integrációs szervezet országaiban sem nőtt szignifikánsan a K+F-re fordított források mértéke és a kutatói létszám is csupán a Közép-amerikai Integrációs Rendszerben tudott némileg növekedni a vizsgált időszakban. Magyar részről, ahogy arra a 8. interjúkérdésre kapott válaszok is rávilágítottak, az agrárszektor csak részben felkészült a hazai agrárinnovációk kivitelére, más országokban történő meghonosítására. Problémát jelent a szabadalmak alacsony száma, a támogatás vezérelt gondolkodásmód, a koordinált értékláncok hiánya. A 7. kérdésre kapott reakciók alapján azonban az innovációs rendszer folyamatos megújulása, az egyetemi modellváltás hosszú távon azonban várhatóan legalább részben képes lesz e gyengeségek kezelésére. Ahhoz viszont, hogy hazánk agrárinnovációs tudásztanszfer-potenciálja a lehető legteljesebb mértékben kiaknázsra kerülhessen, az alapkutatás, az oktatás és a kutatási infrastruktúra erősítésére, tudatosításra, a pályázati rendszer alapvető újragondolására lenne szükség, ahogy ezt interjúalanyaim a 11. kérdésre adott válasza-

ikban is hangsúlyozták. Jelen kutatás igyekezett átfogó képet adni a közép-amerikai és a karibi régióba irányuló magyar agrárexport lehetőségekről. A vizsgált országok magas száma okán az egyes államok viszonylatában elemzésünk természetesen nem lehetett mélyreható, így egy esetleges jövőbeli kutatás a fenti vizsgálatot egyes potenciális célországokra szűkítve komoly hozzáadott értékkel bírhatna. Ugyancsak érdeklődésre tartana számot egy ellenkező előjelű tanulmány, mely a most górcső alá vont régiókból vagy akár csupán egyes választott, térségbeli országokból hazánkba irányuló agrárinnovációs tudásimport vizsgálatára fókuszálna.

„A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II-CORVINUS-56 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

Agriculture Science and Technology Indicators. (2007-2012; 2015-2020). Data download (2023. évi Verzió). <https://www.asti.cgiar.org/data>

Bíró Sz. – Székely E. – Rác K. – Fieldsend A. – Molnár A. – Varga E. – Miskó K. (2014): Innováció a magyar agrár- és vidékfejlesztésben. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. 134. p.

FAO & CDB (2019): Study on the State of Agriculture in the Caribbean. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO, Róma. 212. p.

Központi Statisztikai Hivatal (2017-2023). Összefoglaló táblák (STADAT) (adatbázis) <https://www.ksh.hu/stadat>

Molina-Millán T. (2023): La agricultura familiar en Centroamérica: retos y políticas ante el cambio climático. Banco de Desarrollo de América Latina, Policy Paper 17 pp. 2-32.

Padilla Pérez R. (2013): Sistemas de innovación en Centroamérica, Fortalecimiento a través de la integración regional, Comisión Económica para América Latina y el Caribe. CEPAL, Santiago de Chile. 211. p.

Pomareda C. (2013): Innovations in the Agriculture of Central America: Progress, Institutional Capacity and Policy Needs. CIAT-FAO, Tropical Agriculture Platform (TAP). 66. p.

Raymundo E. R. – Rivas Platero G. G. (2015): Orientaciones para el desarrollo y fomento de la innovación agropecuaria en la región SICA. Grupo Técnico de Investigación, Tecnología, Transferencia e Innovación. pp. 1-9. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4052.8729>

Roseboom J. – Cremers M. – Lauckner B. (2001): Agricultural R&D in the Caribbean: An Institutional and Statistical Profile. International Service for National Agricultural Research ISNAR Research Report 19 74. p.

Sistema de la Integración Centroamericana (2022): Sector Agropecuario Centroamericano avanza en implementación de agenda conjunta para beneficio de la Región SICA, Secretaría Ejecutiva – Consejo Agropecuario Centroamericano. pp. 1-3.

Trigo E. – Pomareda C. – Villareal F. (2012): Los INIAs en ALC: desafíos para la innovación agraria. Instituto Interamericano de Cooperación para la Agricultura (IICA). 92. p.

Villaroel T. – Mariscal J. C. (2010): Innovación tecnológica a partir del diálogo de saberes. Pautas metodológicas y experiencias. AGRUCO, Cochabamba. 67. p.

[https://www.cancilleria.gov.co/international/consensus/sica, a letöltés dátuma 2024. június 17.](https://www.cancilleria.gov.co/international/consensus/sica_a_letoltés_dátuma_2024_júnus_17)

<https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgalatas/jogszabalyok/235-jogszabalyi-osszefoglalo/102958-megujul-a-z-agraregyetem-megszunik-a-naik, a letöltés dátuma 2024. október 26.>

Gazdaságátadás, fókuszban a Dél-Alföldi régió fiatal gazdái

Economic transfer, focusing on young farmers
in the Southern Great Plain region

**Gyovai Anita –
Komarek Levente –
Privóczki Zoltán**

ABSZTRAKT

A publikáció központi témája az előregedő agrártársadalom, a gazdaságátadás kihívásai és annak megoldására szolgáló lehetséges eszközök. A tanulmány fő célkitűzése, hogy felhívja a figyelmet a magyar mezőgazdaság egyik legégetőbb problémájára, a generációváltás nehézségeire és az ebből adódó előregedő agrártársadalomra, az átadás megoldásainak lehetőségeire, főként az új törvényre. Kutatásunk az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLIIII törvénnyel (a továbbiakban: gazdaságátadási törvény) kapcsolatos hozzáállást kívántuk feltérképezni, mind a nyugdíjaskorú, mind pedig a fiatal gazdák körében. Ehhez kérdőíves kutatást és három mélyinterjút készítettünk. Az első interjút Farkas Sándorral, az Agrárminisztérium

parlamentari államtitkárával, miniszterhelyettesével, a másik interjút pedig Gémes Lászlóval, a Csongrád-Csanád vármegyei Önkormányzat elnökével, harmadikat pedig Gyovai Gáspárral, a Csongrád-Csanád Vármegyei Önkormányzat képviselőjével folytattuk le.

A tanulmányban bemutatjuk Magyarországon a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét a korösszetétel tekintetében, korábbi kutatások alapján összegyűjtöttük a lehetséges okokat, melyek az idősödő gazdák ellenállásához vezet az átadással kapcsolatban. Mindemellett kitérünk a lehetséges eszközökre, amelyek elősegíthetik az agrárnemzedékváltást. Itt kiemelt figyelmet fordítottunk a gazdaságátadási törvényre, mely keretein belül boncolgatjuk a lehetőségeket, bemutatjuk az ezzel kapcsolatos előnyöket, a felmerülő

esetleges hátrányokat. A szabályozás tekintetében szembe állítjuk a múltat a jelennek, párhuzamot vonunk a korábbi és a mostani lehetőségek között. A törvény pozitív megítéléséből kiindulva főként erre építettük fel a javaslatainkat. A saját kutatásunk mellett korábbi felméréseket is alapul vettünk.

ABSTRACT

The central theme of this publication is the aging agricultural society, the challenges of farm succession, and potential solutions to address these issues. The primary goal of the study is to highlight one of the most pressing problems in Hungarian agriculture: the difficulties of generational succession, leading to an aging farming population, and to explore possible solutions for the transfer process, especially in light of the new legislation. Our research aimed to investigate attitudes toward the 2021 Act CXLIII on the transfer of agricultural holdings (hereinafter: Farm Succession Act) among both retirement-age and young farmers. To achieve this, we conducted a survey and three in-depth interviews. The first interview was with Sándor Farkas, Parliamentary State Secretary and Deputy Minister at the Ministry of Agriculture, the second with László Gémes, President of the Csongrád-Csanád County Council, and the third with Gáspár Gyovai, a representative of the Csongrád-Csanád County Council.

The study presents the current situation of agriculture in Hungary in terms of age demographics, compiling potential reasons from previous research that contribute to the resistance among older farmers regarding succession. We also discuss possible tools to facilitate generational transition in agriculture, with a focus on the Farm Succession Act, examining opportunities within its framework, outlining related benefits, and addressing potential drawbacks.

In terms of regulation, we contrast the past with the present, drawing parallels between former and current options. Based on the generally favorable perception of the law, we built our recommendations on this foundation. In addition to our own research, we also referenced previous surveys.

Bevezetés

Elmondhatjuk, hogy mai viszonylatban Magyarországon a mezőgazdaságban dolgozók életfája előregedő tendenciát mutat, mely nagy veszélyt jelent a szektor fennmaradására. Ha az idősödő gazdák már képtelenek ellátni gazdaságuk vezetését, a fiatalok pedig nem veszik át a stafétát, jelentős gondok elé nézhetünk. A fő kérdés az, hogy vajon miért döntenek úgy az idősek, hogy inkább a maguk kezében tartják az irányítást? Az egyik oka talán az, hogy az eddigiekben számottevő költségeket és hosszas ügyintézkést jelentett a gazdaságok átadása. Az új törvény megjelenése előtt nem is létezett egy konkrét, átfogó jogi szabályozás ebben a kérdéskörben. Hazánk mezőgazdasága mindig is nagy mennyiségű termék előállítására volt képes, amely színvonala is kiemelkedő volt (Tóthné, 2023). A mezőgazdaság nemzetgazdaságunk egyik fő ágazatának tekinthető, főként a kiváló éghajlati, valamint geológiai sajátosságoknak köszönhetően (Privóczki, 2020). A KSH által végzett előző év IV. negyedében végzett második becslés szerint a mezőgazdaság hozzáadott értéke 81,1%-kal meghaladta az előző év adatait (KSH, 2024). Azonban a foglalkoztatottak számát tekintve némi csökkenés figyelhető meg. Az előző évben megközelítőleg 210 ezer fő az, aki a mezőgazdaság valamelyik területét választotta megélhetésül (Urbányi, 2023). Ez az idei évre mérséklődött, a KSH 2024-ben végzett második felmérésének eredménye alapján az alkalmazottak száma 203 ezer fő a nemzetgazdaság ezen ágazatában (KSH, 2024). Az agrár-

rium nem csak az élelmiszerellátás tekintetében fontos világszerte, hanem a vidék és a hagyományok megőrzésében, az ott élők megélhetésében is (Dias – Franco, 2018). Néhány évvel ezelőtt a piaci folyamatok felgyorsultak, amely még jelenleg is tart és a jövőben még inkább így lesz. Napjainkban a mesterséges intelligencia egyre nagyobb teret nyer az egész gazdaság területén, növelve ezzel a termelékenységet (Hampel, 2023). Mivel az agrárium területén is munkaerőhiány figyelhető meg, így egyre többen a munkafolyamatok gépesítését részesítik előnyben (Zsótér, 2022). Ehhez pedig szükséges, hogy az agrárium korszerkezete alkalmazkodjék (Molnár, 2021). Egy 2020-ban készült felmérés szerint, Magyarországon mindössze 10%-a az összes gazdaságnak, amelyet fiatal gazdálkodó, azaz 40 év alatti személy vezet. Ez az eredmény immár 4 éve született, azonban ez azóta sem mutat túlzott növekedést. A 65 év feletti gazdálkodók aránya 35% körüli értéket tesz ki. A köztes korosztály, azaz a 40-65 év közöttiek aránya a legmagasabb, 55 % (KSH, 2020). Egy 2024-ben végzett kutatás megállapította, hogy Békés vármegyében a legmagasabb a vezetők átlagéletkora. Ellenben Borsod-Abaúj-Zemplénben, a legalacsonyabbnak mondható (Csegődi, 2024). A gazdátársadalom idősödő mivoltának számos magyarázata lehetséges, amelyek közül, a legtöbb szerző szerint, az alábbiak emelkednek ki a leginkább: gazdasági, pénzügyi okok; az egyénből (átadóból, átvevőből), annak személyiségéből, hozzáállásából eredő okok; társadalmi okok; a pénzügyi támogatás hiánya (Hamza, 2022). A témával foglalkozó szakemberek többsége egyetért Hamza szavaival, az általa felvázolt okokkal. Az AGRYA (2018) egy korábbi értekezésében az alábbiakkal kiegészítve nevezte meg az okokat: hosszadalmas jogi procedura, az átadás során fizetendő magas összegű adók, a széleskörű adminisztrációs kötelezettség (AGRYA, 2018). A vállalkozások nagyságát tekintve az agrá-

riumban főként a kis és közepes méretű gazdaságok dominálnak (Erdős – Szöllösi, 2023). Ezek a gazdaságok gyakorta veszik igénybe családtagjaik közreműködését a napi munkavégzés tekintetében, költségeket spórolva ezzel. Mint ahogy a szervezetek között, úgy a szervezeten belül is fontos az összetartás, hiszen így képes hosszú távon fennmaradni. Éppen ezért egy szoros családi kötelékkel rendelkező gazdaság szilárd pillére lehet a hazai mezőgazdaságnak (Kotyza et al., 2023). Ezekben a gazdaságokban a vérségi kötelék különösen fontos tényező, éppen ezért a nemzedékváltás során a családtagok kerülnek előtérbe. Ezért hátráltató tényező, ha nem születik gyermek egy családon belül. Ilyenkor elkerülhetetlen, hogy idegeneket vonjanak be a gazdaság működésébe, amelynek köszönhetően sok esetben nem valósul meg az átadás (Kőszegi, 2018). Az idős korosztály ellenállását a két korosztály eltérő nézőpontja is eredményezi (Urbányi, 2023). Az információk hiánya is okként szerepeltethető, mely az átadást és magát a generációváltást érinti. Szakemberek elmondása szerint mindezt a gazdálkodók a különböző fórumokon gyakorta meg is említik (Kovács, 2022). Európában vannak olyan országok, ahol a nemzedékváltás elkerülhetetlen annak érdekében, hogy a fiatalabb generáció érvényesülése megvalósuljon. Például Angliában, ha egy fiatal gazdálkodó mezőgazdasággal szeretne foglalkozni, erre a legtöbb esetben csak akkor van lehetőség, ha a családon belül megvalósul a generációváltás (Chiswell – Lobley, 2018). A fiatalítás nem csak a technológia fejlődés szempontjából jelentene pozitívumot, hanem a mezőgazdaság és a vidék fenntartható fejlődésében is. Az Európa Parlament 2008-ban tett egy olyan kijelentést, miszerint generációváltásra van szükség ahhoz, hogy az élelmiszerbiztonság és minőség minél magasabb szinten megvalósulhasson (Atkočiūnienė et al., 2023). A gazdaságátadásról szóló törvényt megelőzően három lehetőség volt a generá-

cióváltásra: adásvétel, ajándékozás, öröklés. Ennek szabályait a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tartalmazza. Ezen túlmenően a földek tekintetében a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény is alkalmazandó (Székely, 2009). Leszögeznénk, hogy a felsorolt szabályozás még mindig érvényben van, az új törvény csak egy további lehetőségként született, igazodva a fentiekhez (Hornyák, 2023). Számos szakember nyilatkozta azt, hogy a régi szabályozás szerinti gazdaságátadás igen bonyolult, hosszadalmas és költséges folyamatok, továbbá a gazdaság egységét is veszélyeztetik, kifejezetten gondolunk itt az öröklés intézményére. Az örökhagyónak több örököse is lehet, mely a birtokok elaprózódásához vezet. Esetleg nem is végrendelkezik a gazdálkodó, amely szintén több örökös eredményezhet. Továbbá az is előfordulhat, hogy senki sem kívánja a leendő örökösök közül tovább vinni a gazdaságot. Az Európai Unióhoz való csatlakozás után döbrentek rá arra, hogy a többi tagországhoz képest, különösen a földjog tekintetében, hazánk jelentős lemaradást mutat. Így a szabályozás korszerűbbé tételére, kiegészítésére volt szükség (Szilágyi, 2022). Ennek okán alkották meg a gazdaságátadási törvényt, mely 2021. december 21. napján került kihirdetésre és 2023. január 1. napján lépett hatályba. A törvényt a hatálybalépése óta módosították, mely 2024. július 01. napjától hatályos. A szabályok alkalmazandók az erdő- és mezőgazdasági tevékenységet folytató, továbbá a kiegészítő tevékenységet folytató egyéni vállalkozó és őstermelő gazdaságának átadására, ugyanakkor a gazdasági társaságok átadásáról nem rendelkezik. A törvény céljaként emeli ki, hogy segítse az agráriumban a generációváltást, ezáltal támogatva a mezőgazdaság jövőjét. Segítséget nyújt a gazdaság egy egységben, azaz egy szerződéssel történő átadásához, támogatva ezzel az ügyintézés gyorsaságát. A törvény pontosan meghatározza, hogy ki

lehet átadó és ki lehet átvevő. A szabályozás sokszínűségét mutatja az is, hogy a gazdaságátadási szerződésre a jogalkotó nem egy, hanem rögtön négy lehetséges módot is rögzít: gazdaságátadási adásvételi szerződés, gazdaságátadási ajándékozási szerződés, gazdaságátadási tartási szerződés, gazdaságátadási életjáradék szerződés. A törvény további kedvező újítása az átmeneti együttműködési időszak. Ennek értelmében, a gazdaságot átadó személy még az átadás előtti időszakban bevonhatja a gazdaságot átvevőt a működésbe (Dúl, 2023). Ha összességében megnézzük ezt a törvényt, akkor láthatjuk, hogy ez a szabályozás egyszerűbb, érthetőbb, mint az eddigiek. Ez a törvény egyben tartalmazza az összes lehetőséget, amely pozitívum. Az sem elhanyagolható, hogy elmaradnak a számottevő anyagi költségek.

Anyag és módszer

Kutatásunk területeként a Dél-alföldi régiót választottuk, amely három vármegyét ölel fel: Bács-Kiskun-, Békés- és Csongrád-Csanád vármegyéket. Tehát a vizsgálat eredményei nem országos szintűek. A kutatásunk során két különböző módszert alkalmaztunk, kérdőíves kutatást és mélyinterjút. A kérdőíves kvantitatív kutatási módszernek minősül, melynek alapja a nagyszámú, statisztikai-matematikai módszerrel elemezhető adatgyűjtés. A kutatások eredményei számszerűsítve tehetők közzé. Ezzel a kutatással lehetőség nyílik a saját állítások igazolására. Módszere leggyakrabban a kérdőíves kutatás (Boncz, 2015). A kérdőív segítségével lehetőségünk volt megvizsgálni azt, hogy a régióban élő mezőgazdasággal foglalkozó lakosság mennyire van tisztában az új gazdaságátadási törvény meglétével, egyáltalán hallottak-e már róla, és amennyiben igen, milyen fórumon. Mindemellett arról is információt gyűjtöttünk, hogy a kitöltők terveznek-e gazdaság átadást-átvételt, hogyan véleked-

nek a törvényről és az agrártársadalom jelenlegi generációs helyzetéről. A kérdőív tartalmazott általános adatokra és konkrét információkra vonatkozó kérdéseket. A kutatásunk célcsoportjaként a fiatal gazdákat határoztuk meg, így az adatok és információk begyűjtése során a negyven éves és annál fiatalabb gazdálkodókat szólítottuk meg. A kérdőív kiértékelése során kapott eredményeinket diagramok segítségével szemléltettük. A kutatásunk eszközének egy online kitölthető kérdőívet választottuk. Jelen választott kutatási módszerünknel, a megkérdezés írásban történt, az önálló kitöltést részesítettük előnybe. Összesen 12 kérdést fogalmaztunk meg, melyek között voltak egyszeri válaszlehetőségekre irányuló kérdések, valamint ötfokozatú skála. Elsődlegesen a legnépszerűbb közösségi oldalt használtuk a közzétételre, a Dél-alföldi régióban mezőgazdasággal foglalkozó, fiatal gazdálkodókat tartalmazó csoportokban kerestük potenciális kitöltőket, valamint a saját, a témakörben érintett ismerőseinket kértük fel a kitöltésre. A kérdőíves kutatás mellett személyes, félig strukturált mélyinterjút is alkalmaztunk, melynek során három interjúalanyt választottunk. A mélyinterjú kvalitatív vizsgálati módszernek minősül, amely a vélemények elemzésére és a jelenségek feltárására irányul. Ez a kutatási forma nem nevezhető reprezentatívnak, hiszen viszonylag kis területre terjed ki a vizsgálat. A kérdőív és az interjú primer kutatási módszernek nevezhető, hiszen a saját kutatásból származó adatok kerülnek majd elemzésre (Boncz, 2015). Az interjúalanyok kiválasztása során arra törekedtünk, hogy olyan személyeket válasszunk, akik egyrészt a mindennapi emberek szemszögéből, másrészt pedig a törvényalkotó oldaláról mutatja be a gazdaságátadási törvényt és a nemzedékváltás nehézségeit. Öt kérdést fogalmaztunk meg, mind a három beszélgetés során ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. Az interjúval a célunk az volt, hogy a kérdőíves

vizsgálatunk során kapott eredményeinket kiegészítsük, megerősítsük és esetlegesen ellentmondjunk azoknak. Az első interjúnkat, Farkas Sándorral, az Agrárminisztérium parlamenti államtitkárával, miniszterhelyettesével folytattuk, aki tevékenyen részt vett a gazdaságátadási törvény előkészítésében és kidolgozásában. Második interjúnkat, Gémes Lászlóval, a Csongrád-Csanád Vármegyei Közgyűlés elnökével készítettük, aki gyermekei bevonásával, hosszú évek óta gazdálkodik. Harmadik interjúnkat Gyovai Gáspárral, a Csongrád-Csanád Vármegyei Önkormányzat képviselőjével folytattuk le, aki évek óta vezeti kisebb gazdaságát és aki már a nyugdíjas korba lépett.

Eredmények

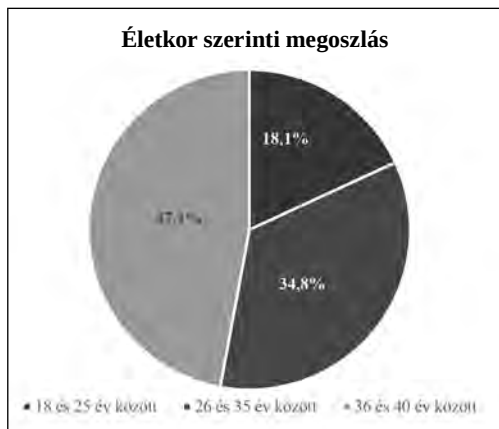
A kérdőíves kutatásunk eredményei

Kérdőívünk kitöltésében összesen 138 fő vett részt. A feltett kérdések között 1 olyan volt, amelyre kevesebben válaszoltak, mint 138 fő.

Életkor szerinti megoszlás

Az életkorokat illetően az alábbi lehetőségek közül választhattak a kitöltők: 18-25 év, 26-35 év, 36-40 év. A kitöltők aránya, életkoronként az alábbiak szerint alakult: 18-25 év közöttiek 18,1 % (25 fő); 26-35 év közöttiek 34,8 % (48 fő); 36-40 év közöttiek 47,1 % (65 fő). Az 1. ábra a válaszadók életkor szerinti megoszlását mutatja.

A kitöltők többsége a 36-40 év közötti korosztályba tartozik, őket pedig a 26-35 év közöttiek követik. Ez az eredmény megfelel az előzetes várakozásunknak. Álláspontunk szerint ezen eredmény oka, hogy a 26-35 és a 36-40 év közötti személyek alkotják a fiatal gazdák azon csoportját, akik már aktívan tevékenykednek. A fiatalabb korosztály általában még nem vesz részt olyan nagymértékben a gazdaságok működésében.

1. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása

Figure 1: Distribution of respondents by age
Forrás: saját szerkesztés

Hány hektáron gazdálkodik?

A válaszadók az alábbi kategóriák közül választhattak: 10 hektár alatt, 10 és 50 hektár között, 50 és 100 hektár között, 100 és 200 hektár között, 200 és 300 hektár között, valamint 300 hektár felett. A kitöltők aránya az alábbiak szerint alakult:

2. ábra: A válaszadók megoszlása aszerint, hogy hány hektáron gazdálkodik

Figure 2: Distribution of respondents according to the size of the area they farm
Forrás: saját szerkesztés

13,8 % (19 fő); 10 és 50 hektár között: 20,3 % (28 fő); 50 és 100 hektár között: 21 % (29 fő); 100 és 200 hektár között: 24,6 % (34 fő); 200 és 300 hektár között: 13,8 % (19 fő); ;300 hektár felett: 6,5 % (9 fő). A 2. ábra mutatja a válaszadók megoszlását aszerint, hogy hány hektáron gazdálkodik.

A válaszok arányából látható, hogy a kitöltők többsége, egészen pontosan 24,6 % 100 és 200 hektár nagyságú területen gazdálkodik jelenleg.

A válaszadók megoszlása aszerint, hogy terveznek-e a közeljövőben gazdaság átadást-átvételt?

A 3. ábra szemlélteti, hogy mekkora a válaszadók azon aránya, akik terveznek gazdaságátadást-átvételt a közeljövőben.

3. ábra: A válaszadók megoszlása aszerint, hogy terveznek-e a közeljövőben gazdaság átadást-átvételt

Figure 3: Distribution of respondents according to whether they plan to transfer or take over a farm in the near future

Forrás: saját szerkesztés

Látható, hogy kitöltők túlnyomó többsége, 84,1 %-a (116 fő) a közeljövőben nem tervez gazdaságátadást.

Az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLI. törvény ismerete

A 4. ábra azt mutatja meg, hogy a megkérdezettek ismerik-e a gazdaságátadási törvényt.

4. ábra: A válaszadók megoszlása aszerint, hogy ismerik-e a gazdaságátadási törvényt
Figure 4: Distribution of respondents according to whether they know the law on the transfer of agricultural holdings
Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók többsége, összesen 65,2 %-a (90 fő) még nem hallott az új jogszabályról, míg 34,8 % (48 fő) számára nem ismeretlen törvényről van szó.

A válaszadók megoszlása aszerint, hogy honnan hallottak a törvény létezéséről

Miután a kitöltők megválaszolták azt a kérdést, hogy hallottak-e már a gazdaságátadási törvény létezéséről, fontosnak tartottuk megkérdezni azt, hogy amennyiben már hallottak erről a jogszabályról, úgy honnan jutott a tudomásukra. Az 5. ábra ezen válaszok megoszlását mutatja. Az előző kérdés kapcsán már ismertettük, hogy az összes kitöltő, azaz a 138 fő közül 48 fő hallott az új jogszabály létezéséről. Erre a kérdésre azon személyektől vártuk a választ, akik az előző kérdésre igennel válaszoltak. A kérdésre összesen 53 válasz

érkezett, tehát 5 olyan személy is válaszolt, aki az előző kérdésre nemmel felelt. Az 53 fő kitöltő közül 25 fő (47,2 %) az online felületen, 16 fő (30,2 %) a média által, míg további 12 fő (22,6 %) egyéb úton értesült a törvényről.

5. ábra: A válaszadók megoszlása aszerint, hogy honnan hallottak a törvény létezéséről
Figure 5: Distribution of respondents according to where they heard about the existence of the law
Forrás: saját szerkesztés

A kérdésben felvetettek milyen mértékben jellemzőek

A kérdőív ezen részében olyan kérdéseket sorakoztattunk fel, amelyeknél a kitöltőnek meg kellett adnia, hogy milyen mértékben tartja jellemzőnek a kérdésben felvetetteket. Minden állítás esetében minimum 1 (egyáltalán nem), maximum 5 pont (teljes mértékben) volt adható.

Ön szerint az új törvényi szabályozás elősegíti-e a sikeres generációváltást?

A 6. ábra szemlélteti, hogy a kitöltésben résztvevők szerint az új szabályozás hozzájárul-e a sikeres generációváltáshoz.

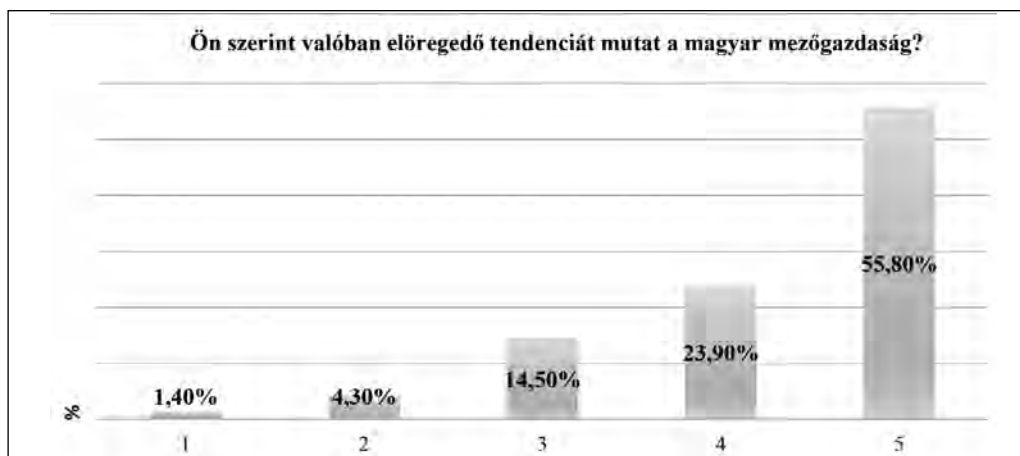
A válaszadók 2,9 %-a (4 fő) 1 pontot adott az állításra, vagyis ők úgy gondolják, hogy az új törvényi szabályozás egyáltalán nem segíti elő a sikeres generációváltást. Ezzel szemben

6. ábra: A válaszadók értékelése arra vonatkozóan, hogy elősegíti-e a sikeres generációváltást az új törvényi szabályozás

Figure 6: The respondent's assessment of whether the new legal regulation promotes a successful generational change

Forrás: saját szerkesztés

7. ábra: A válaszadók értékelése arra vonatkozóan, hogy előregedő tendenciát mutat-e a magyar mezőgazdaság

Figure 7: The respondent's assessment of whether Hungarian agriculture shows an aging tendency

Forrás: saját szerkesztés

35 fő, azaz a kitöltők 25,4 %-a adott 5 pontot a felvetésre, vagyis ők úgy ítélik meg, hogy az új jogszabályi környezet kiváltotta a jogalkotó akaratát, vagyis pozitív elmozdulás várható a generációváltásban.

Ön szerint valóban előregedő tendenciát mutat a magyar mezőgazdaság?

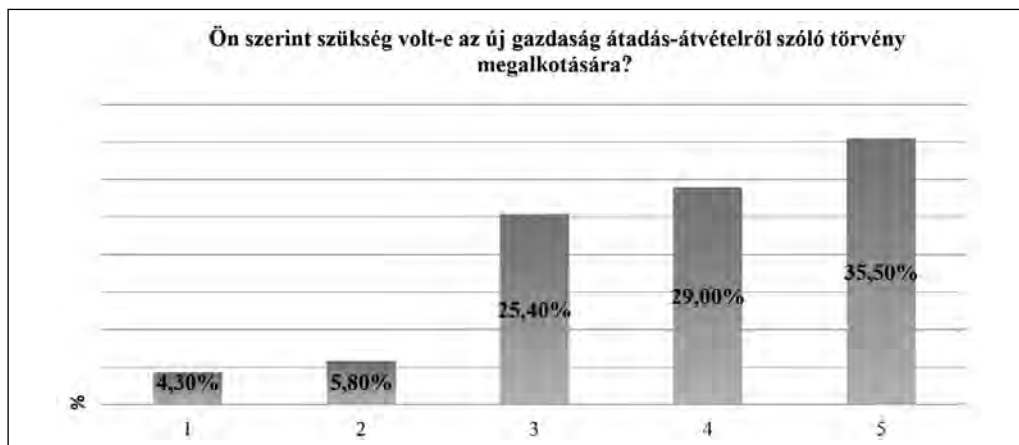
A 7. ábra azt mutatja meg, hogy a kitöltők milyen mértékben érzik előregedőnek a hazai agrártársadalom korösszetételét.

A válaszadók túlnyomó többsége, egészen pontosan 55,8 %-a (77 fő) 5 pontot adott a kérdésre, vagyis az ő megítélésük szerint egyértelműen előregedő tendenciát mutat hazánkban a mezőgazdaság.

Ön szerint szükség volt-e az új gazdaság átadás-átvételről szóló törvény megalkotására?

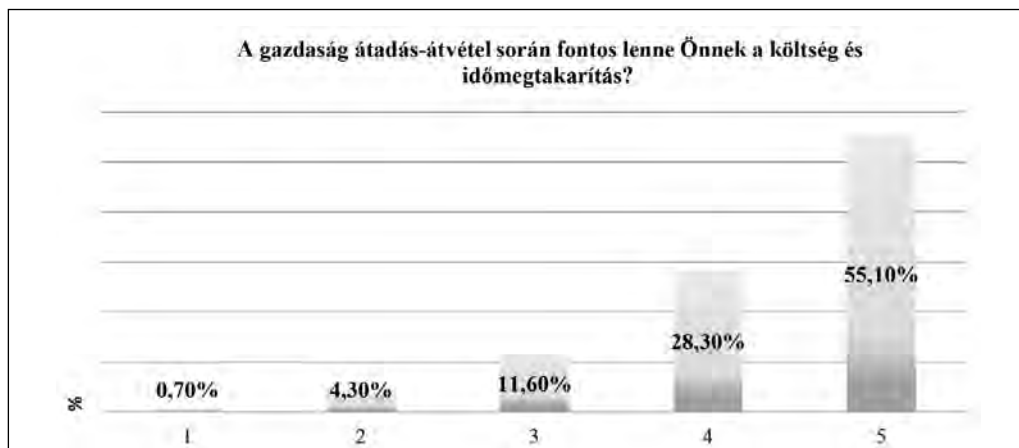
A 8. ábra szemlélteti, hogy a válaszadók mennyire érzik szükségesnek az új törvény megalkotását.

8. ábra: A válaszadók értékelése arra vonatkozóan, hogy szükség volt-e az új gazdaság átadás-átvételről szóló törvény megalkotására

Figure 8: Respondent's assessment of whether the new law was necessary

Forrás: saját szerkesztés

9. ábra: A válaszadók értékelése arra vonatkozóan, hogy a gazdaságátadás során fontos lenne-e számukra a költség és időmegtakarítás

Figure 9: The respondent's assessment of the question whether cost and time savings would be important to them during the farm transfer

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók 4,3 %-a (6 fő) adott 1 pontot a kérdésre, vagyis szerintük nem volt szükség új jogszabály megalkotására. A válaszadók többsége, 35,5 %-a (49 fő) viszont úgy véli, hogy nagyon is szükséges volt egy új jogszabályi környezet megteremtése.

A gazdaság átadás-átvétel során fontos lenne Önnek a költség és időmegtakarítás?

A 9. ábra szemlélteti, hogy a kitöltőknek mennyire fontos az idő és pénzmegtakarítás a gazdaságátadás során.

A válaszokból egyértelműen megállapítható, hogy a kitöltők nagy többsége, 55,1 %-a (76 fő) fontosnak tartja az idő és az időmegtakarítást.

A mélyinterjú eredményei

Farkas Sándor úgy látja, hogy jelenleg a magyar agrárium gerincét főként a kis- és középvállalkozások körébe tartozó egyéni vagy családi gazdaságokban tevékenykedő mezőgazdasági őstermelők alkotják, az egyéni gazdálkodók több mint 60 %-a 55 év feletti, és ennek a csoportnak több mint fele 65 éves vagy idősebb. Ugyanakkor a 40 év alattiak aránya mindössze 10%-ra tehető. Véleménye szerint ezek a számadatok némi aggodalomra adnak okot. Minden eszközzel elő kell segíteni a generációs megújulást, mivel a jelenlegi agrártársadalom korösszetétele negatív képet mutat. Farkas Sándor szerint: „A jelenlegi agrárpolitika célitűzései közé tartozik, hogy a generációváltást elősegítsék, hozzájárulva ezáltal ahhoz, hogy a biztonságos, modern és fenntartható termelés megvalósuljon.” Ezzel a mondatával interjúalanyaunk rávilágít arra, hogy a negatív korösszetétel a jövőben veszélyeztetheti akár a biztonságos élelmiszerellátást is. Továbbá kifejtette a vidéki területekre vonatkozó célkitűzéseket is: „Fókuszba kerül a vidék, ahol a legfőbb cél az, hogy a demográfiai mutatók pozitív irányba mutassanak, erősödjön a vá-

ros és a vidék közötti együttműködés, elősegítsék a vidéki termelők piacon történő érvényesülését.” A jogszabály megalkotása során a gazdaságátadás mellett a vidékfejlesztést is szem előtt tartotta a törvényalkotó. Pozitívum, hogy amennyiben az átadás még az átadó gazdálkodó életében, kvázi aktív éve alatt történik meg, akkor az átadó nagyban segíteni tudja az átvevőt mind a szakmai tudásával, mind pedig az évek során felhalmozott tapasztalatával és kialakított kapcsolatrendszerével. Az ő szavaival élve: „Fontosnak tartom, hogy az átadás még az átadó gazdálkodó életében történjen meg, hiszen ezáltal sokkal inkább megkönnyíti a folyamatot, és egy szilárd alapot biztosít az átvevő gazdálkodók számára.” A szabályozás minden eszközzel igyekszik támogatni a fiatalok elindulását, mindemellett támogatja az idősek nyugdíjba vonulását is. Pozitívként jelölte meg továbbá azt is, hogy a fiatal termelők elsősorban már egy működő gazdaságot vehetnek át, a vállalkozás vezetője a családi körből kerül ki, így a vérségi kötelék is megmarad. Különösen fontos a vidéki gazdálkodók számára a család, így náluk kiemelt szempont az, hogy ne egy idegen vegye át a cégük vezetését. Kiemelte, hogy hazánkban még nem alakultak ki a nemzedékváltással kapcsolatos tradíciók, még kevés erre a precedens. Korábban rengeteg kritikát hallott, mely szerint a legnagyobb anomália a gazdaság átadásánál-átvételénél a földhasználat átadása, a támogatások átruházása jelenti. Gémes László kérdésünkre adott válasza nagy hasonlóságot mutat Farkas Sándor véleményével. Ő az alábbi módon fogalmazta meg az agrárium jelenlegi helyzetét: „Véleményem szerint napjainkban kifejezetten nehézkesnek mondható a generációváltás az agráriumban, nagy szükség lenne a fiatal generáció térhódítására, sőt a magyar mezőgazdaság nagy mértékben előregedő tendenciát mutat és amennyiben ez így is marad, ezen ágazat komoly veszélybe kerülhet a jövőben.” Ezzel

a gondolatával, a másik interjúalanyunkhoz hasonlóan, rávilágít arra, hogy amennyiben a jelenlegi helyzet megoldatlan marad, az negatív kihatással lesz a jövőre is, ezért szükséges volna az azonnali cselekvés a generációváltás tekintetében. Annyiban mutatkozik eltérés, hogy ő gyakorlatiasabban közelíti meg a problémát. A generációváltás nehézségeként jelölte meg, hogy: „Az idősebb gazdák nem szívesen engedik át a döntési jogot, a mindhalálíig tartó irányításra esküsznek, a fiatalabb generációt kihagyják a döntési mechanizmusokból. Sok helyen tapasztalom, miszerint a fiatal gazda már majdnem a negyvenedik életévét súrolja, mégsem rendelkezik önálló döntési jogkörrel, az idős felmenője hozza meg a döntések túlnyomó részét.” Szerinte gyakran nem bíznak a fiatalok szakmai tudásában, kritikaként fogalmazzák meg, hogy nem rendelkeznek megfelelő felelősségtudattal és tapasztalattal. Noha ő még nem áll közel a nyugdíjas korhatárhoz, ezzel egyetemben a gazdaságátadáshoz, mégis megkezdte a tudás átadását a gyermekeinek. Az agrártársadalom előregedésének másik okaként a támogatási rendszer hiányosságait jelölte meg, ugyanis meglátása szerint az még nincs teljesen kiépülve a mezőgazdaság fiatalítására. Elmondta, hogy: „Fontos lenne a gazdálkodni vágyó fiatalok nagy mértékű anyagi megsegítése.” Interjúalanyunk bizakodva tekint a jövőbe, úgy látja, hamarosan az anyagi támogatások kérdése is megoldásra kerül. Emellett kifejtette azt is, hogy a tapasztalatai alapján az időződő gazdák is egyre jobban kezdik érezni, hogy szükség van a fiatalabb korosztály bevonására a gazdálkodási folyamatokba. Gyovai Gáspár is egyetért azzal, hogy a magyar agrártársadalom előregedő tendenciát mutat és szerinte ez a jövőben komoly problémákat eredményezhet. Azonban a generációváltás tekintetében másban látja a negatívumot: „Személy szerint én nem abban látom a nehézségeket, hogy az idősök nem akarják átadni a gazdaságot. Sokkal in-

kább a fiatalok részéről figyelhető meg az ellenállás, főként a kis és középvállalkozások tekintetében. Ugyanis ezek a kisebb méretű gazdaságok nem elég jövedelmezők napjainkban ahhoz, hogy egy fiatal úgy érezze, érdemes ezzel foglalkoznia. Nem kapják meg a megfelelő anyagi támogatást az állam részéről, sőt a földhöz való hozzájutás is akadályoztatva van.” Tehát ő az átadás akadályainak okait a fiatalok részéről határozza meg. Ő is kiemelte az oly sokszor megemlített anyagi támogatások elmaradását és a földhöz való hozzájutás nehézségeit. Szerinte a nagyobb vállalkozások e tekintetben ideálisabb helyzetben vannak. Aggodalmát fejezte ki arra vonatkozóan, hogy a jövőben rengeteg kisebb terület lehet az enyészété, amennyiben a fiatalok nem hajlandók azok művelését átvállalni. Farkas Sándor a törvény pozitívumairól az alábbi módon nyilatkozott: „Saját megítélésem szerint az új agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény nem kötelező érvényű, csupán egy lehetőség. A jogszabályalkotás során nem az volt a célunk, hogy a családok által megélt élethelyzeteket közös nevezőre hozzuk, hanem választási lehetőségeket kívántunk eléjük tární. Ezáltal mindenki maga döntheti el, a saját szükségleteinek megfelelően, hogy melyik eszközzel szeretne élni.” A törvény nagy előnye, hogy a törvényalkotó lehetővé teszi a gazdálkodók számára, hogy maguk dönthessenek arról, a jogszabály mely alternatíváját kívánják választani. A miniszterhelyettes szerint, az új szabályozás megoldás jelent a támogatási rendszerekben és a földügyekben eddig fellelhető anomáliákra. A támogatások kérdése is megoldottnak látszik, ugyanis abban az esetben, ha az érintett átadó gazdaság tekintetében bármiféle támogatás áll fenn, akkor ennek lezárására van lehetőség, visszafizetési kötelezettség nélkül, ha az átvevő gazdálkodó már nem felel meg a támogatás igénybevételéhez szükséges kritériumoknak. Gémes László a törvény hatásáról a gondolatait ekképpen

fogalmazta meg: „Úgy vélem, részben jelent csak megoldást a törvény, főleg az anyagiakban kapnak a gazdaságok nagyobb segítséget a korábbiakhoz képest.” Az anyagi támogatások kiszélesítésére felhívja a figyelmet, amely sokak szerint kiemelten fontos a gazdálkodók számára. Ő úgy érzi, hogy egy családon belül az átadás során először csak formálisan fog megváltozni a hierarchia, azonban egy kis idő elteltével a fiatal akár a fő döntéshozó szerepét is betöltheti. Gyovai Gáspár véleménye közelít Gémes Lászlóéhoz, szerinte: „Véleményem szerint valamilyen mértékben megoldást jelent az új törvény a nemzedékváltás tekintetében, azonban nem teljes mértékben. Elsődlegesen a fiatalok tekintetében a támogatási rendszer és a földkérdés anomáliáit kellene kiküszöbölni. Továbbá vonzóvá kellene tenni a szakmát a részükre.” Ő is megemlíti a támogatási rendszer reformjának szükségességét a fiatalok szempontjából. Azonban még kiegészíti a szakma népszerűbbé tételének szükségességével. A jogszabállyal kapcsolatos ismertség tekintetében Farkas Sándor a következőt nyilatkozta: „Úgy látom, ahogy telik az idő, egyre inkább ismertebb az új törvény.” Gémes László gondolatai ezzel kapcsolatosan az alábbiak: „Véleményem szerint nagyon kevés gazdálkodó hallott erről az új szabályozásról. Magas azon személyek száma a mezőgazdasági ágazatban, akiknek fogalma sincs a törvény létezéséről. Ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy az illetékesek igyekeznek a lehető legtöbb emberhez eljuttatni a szabályozással kapcsolatos információkat.” A két interjúalanyunk nézetei ebben az esetben eltérőek. Míg egyikük, a törvényalkotó oldaláról, pozitívan látja a tájékozottságot, addig a gyakorlati oldalról szemlélő közel sem ennyire bizakodó. Szerinte van még mit javítani az információáramlásban. Harmadik interjúalanyunk is hasonlóan negatív véleményt fogalmazott meg ebben a kérdésben: „Nap mint nap elég sok gazdatársammal folytatok

információcserét, azonban javarészt nem hallottak még a törvény létezéséről. Aki hallott, ők pedig nem tájékozódtak még teljeskörűen a szabályozásról.” A miniszterhelyettes kifejtette nézőpontját arról is, hogy a gazdák körében milyen visszhangot váltott ki a szabályozás: „Tapasztalataink szerint egyrészt örömet váltott ki a gazdálkodók körében ez az újítás, másrészt még szkeptikusak ezzel kapcsolatban. Tisztában vannak az eddigi problémákkal és szeretnék ennek a megoldását, azonban egyelőre idegenkednek a törvénytől. Az emberek bizonytalanságától eltekintve én hiszek abban, hogy ez a törvény megoldja majd az eddigi problémákat, és a gazdálkodók majd megbarátkoznak vele, csak egy kis időre van szükségük.” Tehát az általános tapasztalata az, hogy az emberek kifejezetten pozitívként élik meg a többféle megoldás meglétét, mely kedvező színben tünteti fel a törvényt. Gémes László egy sokkal tömörebb kijelentést tett: „Elmondhatom, hogy a tapasztalataim szerint az eddigiekben nem váltott még ki túl nagy érdeklődést. Jelenleg nem érzik még ennek a súlyát.” Annak érdekében, hogy ez az álláspont megváltozzon, fel kellene hívni a gazdálkodók figyelmét a szerepükre a nemzedékváltás elősegítésében. Harmadik interjúalanyunk véleményét a törvény visszhangjáról az alábbi módon fogalmazta meg: „Én csak azt tudom mondani, hogy aki hallott a törvényről (még ha nem is tájékozódott ezzel kapcsolatosan annyira), az is örül neki. Pozitívan ítélik meg a Kormány törekvéseit a mezőgazdaság megsegítésének ügyében.” Látható, hogy aki nem ismeri a törvényt, még az is örül neki, hogy valami új elindult a szabályozás kérdésében. A miniszterhelyettes egyértelműen kijelentette az interjú során, hogy ő már találkozott olyan gazdálkodóval az ismerősei körében, akik kötöttek gazdaságátadási szerződést. Azonban azt is elmondta, hogy: „Úgy hiszem a 2024-es év lesz a vízváltató, ugyanis véleményünk szerint a támogatások meg-

jelenése után kezdődik majd meg a gazdaságok átadása.” Gémes Lászlótól egyértelműen nemleges választ kaptam: „Sajnos még nem találkoztam olyan esettel, amely során igénybe vették volna az új törvény adta lehetőségeket.” Gémes László tapasztalataiban osztozik harmadik interjúalanyom is. Ő sem találkozott még olyanval, aki a törvény rendelkezései alapján adta volna át a gazdaságát.

Következtetések és javaslatok

A kérdőív viszonylag nagy számú kitöltése és annak rövid időn belüli megvalósulása arra enged következtetni, hogy a Dél-alföldi régióban élő fiatal gazdálkodókat foglalkoztatja a kutatott terület, szeretnék véleményüket kifejezni ezzel kapcsolatban, érdeklődnek a gazdaságátadás-átvétel iránt. Ebből adódóan az ő megszólításukat kell előtérbe helyezni, ezen belül is a középkorosztályt. A gazdálkodók jelenleg nem mutatnak hajlandóságot az átadásra és lehetőséget sem az átvételre, a gazdaságátadási törvénnyel kapcsolatos ismereteik nagymértékű hiányosságot mutatnak. Akik hallottak már a törvényről, azok az online felületen értesültek róla. Ebből adódóan ezen a platformon kellene informálni a korábban említett korosztályt a törvényről, az átadásról és az ezzel kapcsolatos lehetőségekről. Szükség volna egy államilag létrehozott, ingyenesen igénybe vehető, az Agrárminisztérium irányítása alá tartozó külön kormányzati szervre, amely egy gazdaságátadási információs és támogató rendszerként online formában működne és kizárólag az új törvény által biztosított gazdaságátadási lehetőségekkel foglalkozna. Ezáltal megvalósulna az elektronikus ügyintézés és ügyfélkapun beadható iratmintákon keresztül, tájékoztatás (telefonon, e-mailen, chat felületen, néhol személyes ügyfélfogadáson keresztül), segítségnyújtás (jogi, pszichológiai), mentorálás, információszol-

gáltatás, mediáció és marketing. Ezáltal egy szervezet fennhatósága alatt koncentrálna a gazdaságátadással és magával a törvénnyel kapcsolatos feladatok. Ezáltal a gazdák időt és pénzt takarítanának meg. Amennyiben a fiatal gazdálkodók kellő információt szereznek az új szabályozásról, nyugodt szívvel adhatják azt át az idős gazdálkodóknak és ösztönözhetik őket az átadásra. A megkérdezettek nagy összterületű földeken gazdálkodnak, ezért esetükben a szabályozás kifejezetten hasznos lehet annak érdekében, hogy azok továbbra is egy egységben maradhassanak. Az ágazatban tevékenykedők pozitívan élik meg a Kormány bármilyen törekvését, amely őket hivatott támogatni és a mindennapi életüket kívánja elősegíteni. Véleményük szerint szükség volt a törvény megalkotására, amely azt mutatja, hogy a korábbi szabályozás korántsem volt megfelelő. Egyetértenek abban, hogy elöregedőben van a magyar agrártársadalom, ezért ennek tudatosítására már nem kell akkora hangsúlyt fektetni, sokkal inkább a megoldás lehetőségeire kell fókuszálni. A válaszadók legnagyobb része kifejezetten fontosnak tartja az idő és pénzmegtakarítást. Ezért jelenthet számukra pozitívumot az, hogy a gazdaságátadás az új szabályoknak megfelelően adó és illetékmentes. Az anyagiak fontosságából kiindulva fontos lenne a támogatások körének kiszélesítése, mind a fiatal gazdák, mind az idősök tekintetében. A fiatalok esetében segíteni kell a pályakezdést, ezáltal vonzóbbá tenni a szakmát. A támogatást az átadáskor kellene folyósítani, vagy az átadást követő legalább öt évig, hogy az átadott gazdaság további működésének biztosítása megvalósuljon. Utóbbi tekintetében meghatározó lenne az átvett gazdaság mérete, a kisebb gazdaságok fennmaradása nehezebb, ezért esetükben magasabb összegű támogatásra lenne szükség. Ez pedig tovább növelné a gazdaságátadás iránti hajlandóságot mind a két oldal részéről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AGRYA (Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége) (2018): Az ügy, ami összeköt, Nemzeti minimum az agrár-nemzedékváltásért. A Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetségének javaslatai a magyar mezőgazdaság generációs megújulásáért. Programkiadvány <https://agrya.hu/hirek/az-ugyam-osszekot-nemzeti-minimum-az-agrar-nemzedekvaltastert> Letöltve: 2024. 08. 03. 21:25
- Boncz I. (2015): Kutatásmódszertani alapismeretek. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Pécs. 290. p.
- Chiswell H. M. – Lobley M. (2018): „It’s Definitely a Good Time to Be a Farmer”: Understanding the Changing Dynamics of Successor Creation in Late Modern Society. *Rural Sociology* 83 (3) pp. 630-653. <https://doi.org/10.1111/ruso.12205> Letöltve: 2024. 08. 11. 19:00
- Csegődi T. L. (2024): A gazdaságátadási szerződéssel kapcsolatos szabályokról. *Agrárágazat* 25 (7) pp. 22-26. <https://agraragazat.hu/hir/agrar-gazdasag-oregseginnyugdijkorhatar-mezogazdasag/> Letöltve: 2024. július 28. 16:14
- Atkočiūnienė V. – Kiausienė I. - Zaleckienė J. (2023) The role of CAP measures in supporting young farmers. pp. 75-87. In.: Czubak W. – Pawlak K. – Kotyza P. (eds.) *Small Farms Managed By Young Farmers - Under New „Farm-To-Fork” Strategy*. CeDeWu, Warsaw. 204. p.
- Dias C. – Franco M. (2018): Cooperation in tradition or tradition in cooperation? Networks of agricultural entrepreneurs. *Land Use Policy* 71 pp. 36-48. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.11.041> Letöltve: 2024. 08. 11. 19:48
- Dúl J. (2023): Az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény egyes magánjogi aspektusai, *Debreceni jogi műhely* 20 (1-2) pp. 65-97. Debreceni Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Debrecen.
- Erdős A. D. – Szöllősi L. (2023): A Magyarországon szántóföldi növénytermesztést végző egyéni és társas agrárvállalkozások üzemméretének, koncentrációjának és hatékonyságának megítélése. *Gazdálkodás* 67 (5) pp. 410-424.,
- Hampel Gy. (2023): A mesterséges intelligencia mezőgazdasági alkalmazásának árnyoldalai. pp. 63-79. In.: Hampel Gy. – Kis K. – Mikó E. – Monostori T. (szerk.) *Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgáltatában 4. Tudomány: válaszok a globális kihívásokra*. Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottság Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged. 235. p.
- Hamza E. (2022): A generációváltás akadályai és ösztönzői a magyar mezőgazdaságban, *Gazdálkodás* 66 (1) pp. 3-27.
- Hornýák Zs. (2023): Földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról szóló törvény hatása a földöröklés szabályozására. pp. 76-86. In.: Varga Z. (szerk.) *Jogi kihívások és válaszok a XXI. században 2*. Miskolci Egyetem, Állam és Jogtudományi Kar. 313. p.
- Kovács É. K. (2020): A generációváltás megtervezettsége és a családi gazdaságok jövőképe közötti összefüggések. *Economica* 11 (3-4) pp. 55-68.
- Kőszegi I. R. (2018): fiatal (agrár) gazdák helyzetének vizsgálata a homokhátságon. Szent István Egyetem, Egyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő. Doktori (PhD) Értekezés. 179. p.
- Központi Statisztikai Hivatal (2024): 20.2.1.17. A foglalkoztatottak száma nemzetgazdasági ágak, ágazatok szerint, nemeként, negyedévente – TEÁOR’08 https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0112.html Letöltve: 2024.10.17. 21:13
- Központi Statisztikai Hivatal (2024): Gyorstájékoztató. Bruttó hazai termék (GDP), 2023. IV. negyedév (második becslés) Közzététel: 2024. március 5. <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/gdp/gdp2312.html> Letöltve: 2024. 10. 17. 21:10

KSH (2020): Agrárcenzus https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/elozetes_adatok/index.html#/mezogazdasagi-munkaerograf

Molnár A. (2021): Generációváltás a mezőgazdaságban. pp. 10. In.: Farkas A. (szerk.) MATE Tudományos Diákköri Konferencia. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gödöllő. 170. p.

Kotyza P. – Červený D. – Pawlak K. – Czubak W. – Nagy S. – Kis K. – Atkočiūnienė V. - Zaleckienė J. – Kiausienė I. (2023): Development of agricultural producer groups and the role of CAP support. pp. 105-134. In.: Czubak W. – Pawlak K. – Kotyza P. (eds.) Small Farms Managed By Young Farmers - Under New „Farm-To-Fork” Strategy. CeDeWu, Warsaw. 204. p.

Privóczki Z. I. (2020): A Dél-alföldi fiatal gazdálkodók társadalmi – gazdasági helyzete, különös tekintettel az igénybe vett támogatások hasznosulására. Doktori (PhD) értekezés. 142. p.

Székely E. (2009): Nemzedékváltás a mezőgazdaságban. 2. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. 66. p.

Szilágyi J. E. (2022): A magyar földjogi szabályozás egyes sarkalatos kérdései. Miskolci Jogi Szemle 17 (2) pp. 402-411.

Tóthné Bodgál G. (2023): Az agrártámogatások földhasználati alapjai. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár-és munkajogi Tanszék, Miskolc. 32. p. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/43254/41378.pdf> Letöltve: 2023.10.30. 22:17

Urbányi D. (2023): A pályakezdők helyzete és lehetőségei a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar területén. Világpolitika és Közgazdaságtan 2 (1) pp. 101-105.

Zsótér B. (2022): Employment at a Baranya County Agricultural Company. Quaestus Multidisciplinary Research Journal 21 (1) pp 57-64

Felhasznált jogszabályok:

1. 2021. évi CXLI. törvény az agrárgazdaságok átadásáról
2. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
3. 2013. évi CXXII. törvény a mező – és erdőgazdasági földek forgalmáról

A kistermelői tevékenység jogi szabályozása, magyarországi kistermelői sajtműhely értékesítési paramétereinek elemzése

Legal Regulation of Small-scale Producer Activities, Analysis of the Sales Parameters of a Hungarian Small-scale Producer Cheese Factory

**Szilágyi Szabina –
Horváth József**

ABSZTRAKT

A jelenlegi gazdasági helyzetben igen csak nehéz megjósolni, hogyan és miként alakul az állattenyésztés jövője – azon belül a szarvasmarhatenyésztése is. A kis- és nagygazdaságokat is érintik a folyamatosan emelkedő kiadások, ugyanakkor az előállított termékek ára nem képes egyenes arányosságban követni azokat. A növekvő költségek fedezésére egy lehetőség az, hogy minél nagyobb hozzáadott értékkel látjuk el termékeinket, és az így előállított prémium minőségű árut magasabb áron értékesít-

hetjük. Az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltoztak a vásárlói szokások. Az utóbbi időszakban ismét megnövekedett az érdeklődés a kézműves, kisipari termékek iránt. Az emberek újból keresik a nagyobb hozzáadott értéket képviselő háztáji, kistermelői termékeket. Miként vesztik aktualitásukat az írott sajtó cikkei a világháló térhódításával, miként vélekednek az emberek egy sajtműhely facebook-oldaláról, kínálatáról, működéséről és milyen sajátos vásárlási szokásokkal rendelkeznek a fogyasztók – mindezt egy fogyasztói kérdőíven keresztül vizsgáltuk.

ABSTRACT

In the current economic situation, it is quite hard to predict how the future of livestock breeding will develop - including cattle breeding. Both small and large farms are affected by the constantly rising expenses, but at the same time, the price of the manufactured products cannot follow them to the same extent. One option to cover the rising costs is to provide our products with as much added value as possible, and we can sell the premium quality goods produced in this way at a higher price, thus covering the increased expenses. Customer habits have changed significantly in recent decades. In the recent period, interest in handicraft and small-scale industrial products has increased again. People are once again looking for home-made, small-scale producer products with greater added value. How articles in the written press lose their relevance with the spread of the worldwide web, how people think about a cheese factory's Facebook page, its offer, its operation and what specific shopping habits consumers have, all this are examined through a consumer questionnaire.

Bevezetés

A vevői visszajelzések alapján elmondhatjuk, hogy az élelmiszerek ízén, illatán és aromáján egyértelműen, egyaránt érezhető a különbség a nagyüzemi és a kistermelői termékek közt. Ugyanakkor az élelmiszerelőállítás igencsak szigorú szabályokhoz kötött tevékenység, számos előírásnak meg kell felelni ahhoz, hogy élelmiszerek előállítására hivatalos engedélyt kaphasson valaki. Technológiai és higiéniai aspektusban jó néhány feltételnek kell megfelelni, mind a sajt gyártására kialakított helyiségeknek és a benne található felszerelésnek, mind az állatokkal kapcsolatos tényezők tekintetében. Természetesen az előzőekben felsoroltakon kívül a tevékenységet

végző személynek is meg kell felelnie az alkalmassági vizsgálatoknak. Amennyiben az összes kritériumnak eleget tesz a gazdálkodó, megkezdheti az istállótól – vagy akár már a szántóföldtől (gondolunk itt a takarmány termesztésére) – az asztalig tartó munkát.

A cikk első szerzőjeként, két évvel ezelőtt vehettem kezembe a hivatalos dokumentumot, mely igazolja kistermelői foglalkozásomat, melynek keretében szarvasmarhatartással, tehéntej és az abból készített házisajtok értékesítését végezhetem. Életem ezen – számomra igencsak hangsúlyos – fejezete adta az inspirációt az alábbi cikkünk megalkotásához témavezetőmmel. Hiszen számos rendelet és jogszabály vonatkozik a tevékenység koordinálását illetően, ezért úgy döntöttünk, hogy összegyűjtjük és egybe foglaljuk, milyen szempontoknak is kell pontosan megfelelnie egy sajtkészítéssel foglalkozó kistermelőnek, illetve milyen lehetséges gyakorlati megoldásokat találhatunk az előírások betartására, alkalmazására. A bürokrácia útvesztő labirintusában szeretnénk ezzel egy átlátható ösvényt felvázolni, mely segít tisztán látni a kistermelői pályafutás mozzanatait, az engedély megszerzéséhez vezető utat, majd pedig ezen túlmenően a rövid ellátási lánc lépcsőfokait.

A kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer-előállítás és -értékesítés higiéniai feltételeit a 60/2023. (XI.15.) AM rendelet foglalja magába. A tevékenység szabályozását emellett a vállalkozó kézhez kapja a felelős Kormányhivatal Élelmiszer-biztonsági és Állategészségügyi Osztályától is, határozat formájában. Az élelmiszerek előállítását és annak későbbi értékesítését is szigorúan ellenőrzik.

A kistermelő kizárólag a saját gazdaságában megtermelt nyerstejet, és az abból előállított tejtermékeket – mint például a túrót vagy sajtot – értékesítheti. Az értékesítés területi szabályozását tekintve lehetséges a saját gazdaság területén, illetve Magyarország területén működő valamennyi piac, vásár, rendezvény és engedélyezett ideiglenes áru-

sító hely a végső fogyasztónak, mindemelllett Magyarország területén belüli kiskereskedelmi vagy vendéglátó létesítmény, ideértve a vásárló kérésére történő házhozszállítást is.

Az előzőekben felsoroltakon túlmenően a tejelő szarvasmarhatartó kistermelőknek számos kritériumnak eleget kell tenniük. Elsősorban felelősek az általuk forgalomba hozott élelmiszerek biztonságáért, minőségéért, valamint a nyomkövethetőség biztosításáért és dokumentálásáért. Érvényes hatósági állatorvosi bizonyítvánnyal kell rendelkezniük, mely igazolja, hogy az állatállomány – amelyből a termékek származnak – igazoltan mentes gümőkórtól és brucellózistól. A 60/2023. (XI.15.) AM rendelet előírja, hogy valamennyi árusítási helyen ott kell tartani a hatósági állatorvosi bizonyítványt vagy annak hitelesített másolatát.

A 60/2023. (XI.15.) AM rendelet azt is meghatározza, hogy a kistermelő köteles adatlapot készíteni az alaptermékekből előállított élelmiszerekről, melynek tartalmaznia kell minimum a kistermelő nevét, címét, FELIR azonosító számát, az élelmiszer-előállítás helyét, az élelmiszer megnevezését, az összetevőket csökkenő sorrendben, a fogyaszthatósági időtartamot, illetve a minőségmegőrzési időtartamot és a tárolási hőmérsékletet.

Ügyelnie kell a kistermelőnek a teljes termelési-, feldolgozási- és forgalmazási folyamat során, hogy az élelmiszerek megfeleljenek a végzett tevékenységre vonatkozó előírásoknak, illetve ezt a követelményeknek való megfelelést saját maguknak, önellenőrzés keretében igazolniuk kell. Az élelmiszerek előállítása során felhasznált összes anyagnak élelmiszer-biztonsági és minőségügyi szempontból kifogástalan állapotúnak kell lennie. Mindemelllett biztosítani kell a felhasznált termékek és a hozzáadott segédanyagok – vagyis a fűszerek nyomon-követhetőségét. A felhasználni kívánt, megvásárolt alap- és segédanyagok számláját vagy nyugtáját 2 évig köteles meg-

őrizni a kistermelő, így igazolva azok származását (Bognár, 2017).

A 60/2023. (XI.15.) AM rendelet mennyiségi korlátozása szerint, az I. kategóriába tartozó tejtermékek előállítása és értékesítése nem haladhatja meg a napi 50 kg-ot. A nyerstej értékesített mennyisége pedig napi 200 literes mennyiségben került maximalizálásra. A II. kategóriába tartozó termelők napi 500 liter tejet és heti 150 kg sajtot értékesíthetnek. A nyers tejet a fejés befejezésétől számított 2 órán belül szabad értékesíteni hűtés nélkül, ezt követően +6°C és +8°C között tárolva még 24 órán belül értékesíthető, 0°C és +6°C között tárolva pedig 48 óráig.

Az értékesítésre és a feldolgozásra kerülő nyerstej összcsírászáma – két hónapos időszak havi két minta alapján számított mozgó mértani átlaga alapján 30°C-on – nem haladhatja meg a 100 000/ml értéket.

Az előállított termékek mennyiségéről és az előállítás idejéről nyilvántartást kell vezetni, melynek tartalmaznia kell az előállított termékek mellett az összes értékesítést is, azok helyét és idejét egyaránt. A kistermelő köteles az árusítás helyén tartani a nyilvántartást, vagy pedig annak másolatát, illetve 2 évig kell megőriznie. A nyilvántartásban fel kell tüntetni a kifejt tej mennyiségét, és az abból előállított termékekét egyaránt. A 60/2023. (XI.15.) AM rendelet meghatározza, hogy külön kell jelölni a saját felhasználású és az értékesített tejtermékeket.

Az értékesítés szabályozásába a 60/2023. (XI.15.) AM rendelet értelmében az is beletartozik, hogy a kistermelőn kívül a vele egy háztartásban élő személy, valamint a kistermelő házastársa, bejegyzett élettársi kapcsolatban élő élettársa, nagykorú gyermeke, testvére, szülője, nagyszülője és az alkalmazottja is végezheti.

Amennyiben nyers tejet, vagy pedig nyers tej felhasználásával készült – nem hőkezelt – tejtermékeket értékesítünk, a 60/2023. (XI.15.) AM rendelet előírása szerint fel kell tüntetni az alábbi mondatokat jól látható módon, az

adott termékkel egyértelműen összekapcsolható módon az értékesítés helyen: „nyers tej, forralás után” illetve a „nyers tejből készült”.

A gazdaság helyén, a piacon, vásáron, rendezvényen, engedélyezett ideiglenes árusító helyen, valamint házhozszállítással, ha a kistermelő az általa előállított élelmiszert csomagoltan értékesíti, a csomagoláson fel kell tüntetnie kistermelő nevét és a címét, a gazdaság helyének címét, a termék nevét, a fogyaszthatósági vagy a minőség-megőrzési időtartamát. A fogyaszthatósági idővel rendelkező élelmiszerek esetében jelezni kell a tárolási hőmérsékletet, illetve a termék tömegét, kivételt képez ez alól, ha a kistermelő a csomagolt terméket a vevő jelenlétében méri le. A kistermelő nevét és címét, vagy a gazdaság helyének a címét és a termék nevét kell feltüntetni csomagolatlan élelmiszer esetében, részletezi a 60/2023. (XI.15.) AM rendelet.

A megfelelő hőmérsékleten, szennyeződésektől védve kell az élelmiszereket tartani a szállításuk és a tárolásuk során. A csomagolást illetően fontos kiemelni, élelmiszert csak tiszta, szükség szerint fertőtlenített, az adott élelmiszert megfelelő csomagolóanyagban, vagy edényzetbe tartva és tárolva lehet árusítani. Újra felhasznált csomagolóanyag nem használható fel kiskereskedelmi és vendéglátó létesítmény részére értékesített feldolgozott élelmiszer esetében. A 60/2023. (XI.15.) AM rendelet hangsúlyozza, hogy csak tiszta, fertőtlenített, csomagolásra alkalmas edényzetbe kerülhet a nyers tej.

Tevékenysége során maradéktalanul köteles betartani a kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer -előállítás és -értékesítés higiéniai feltételeiről szóló 60/2023. (XI. 15.) AM rendelet, valamint az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény és az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszer-biztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszer-biztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról szóló 178/2002/

EK rendelet, illetve az élelmiszer-higiénáról szóló 852/2004/EK rendelet, továbbá az állati eredetű élelmiszerek különleges higiéniai szabályainak megállapításáról szóló 853/2004/EK rendelet vonatkozó előírásait.

Az előre csomagolt élelmiszerek csomagolásán fel kell tüntetni a termék megnevezése előtt a „kistermelői” jelzőt, valamint be kell tartani a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról szóló 1169/2011/EU Rendelet vonatkozó előírásait.

Vásáron, piacon történő értékesítés esetén a vásári, piaci és vásárcsarnoki árusítás közegészségügyi szabályairól szóló 59/1999. (XI. 26.) EüM rendelet, továbbá a vásárokról, a piacokról, és a bevásárlóközpontokról szóló 55/2009. (III. 13.) Korm. rendeletben foglalt előírásokat is be kell tartani.

Az Eurobarometer 2011-es felmérése is rávilágít arra, miszerint ismét növekvő igény mutatkozik a szorosabb termelői-fogyasztói kapcsolatok kialakítása iránt. A vizsgálat során a válaszadók többsége gondolta úgy, támogatni kellene a rövid ellátási láncok megerősödését. Ám hazai viszonylatban elsősorban a hagyományos formák, mint például a piacok érteendőek a REL alatt, mivel az innovatívabb, modernebb formái kevésbé elterjedtek, mint például a közösség által támogatott mezőgazdaság vagy a házhoz szállítás (Szabó, 2014).

Benedek (2014) műhelytanulmánya szerint, a rövid ellátási lánc, azaz a REL kifejezés sokféle értékesítési csatornát foglal magába. Többnyire jellemző rájuk, a termelő és a fogyasztó kis földrajzi, társadalmi és kulturális távolsága. Mindemellett gyakori jellemző a környezetbarát módon termesztett, egészséges élelmiszerek iránti igény is. Az átlagnál magasabb képzettség jellemző a fogyasztókra inkább a REL iránti érdeklődés esetében. A korcsoport alapján is megoszlanak a szokások, miszerint az idősebbek inkább a hagyományos formáit keresik, míg a fiatalok szívesebben élnek a rövid ellátási láncok újszerű, modernebb lehetőségeivel.

Inzsöl 2022-es doktori értekezésében összefoglalta, miként változtak a vásárlói szokások az elmúlt években. A kereslet egyre inkább növekedett a helyi termelők által előállított, megbízható természetes alapanyagokból készült termékek iránt. Mindinkább felfokozódott ez a folyamat a közelmúltban, a koronavírusjárvány hatására. Beszámol róla, hogy a rövid ellátási lánc nyújtotta – kevesebb közvetítőt igénylő – vásárlási módok miként terjedtek, számos új formájuk jelent meg. A vizsgálatot termelői oldalról végezte, Vas vármegyére vetítve, a REL társadalmi-gazdasági és területi összefüggéseinek elemzésével.

Anyag és módszer

Jelen tanulmány első szerzőjének saját, délföldi régióban elhelyezkedő kistermelői sajtműhelyét választottuk a vizsgálat alapjának, melynek 2022-es megnyitását követő első féléves forgalmát elemeztük. Az adatokat a gazdálkodói könyvelésből készült kivonatból kaptuk meg. Az információkat rendszereztük egy Excel táblázatba, majd elkészítettük az elemző diagramokat.

Google Űrlap segítségével kérdőívet is összeállítottunk az előzőekben említett sajtműhely vevőinek részére, melyet kitöltettünk a sajtműhely vásárlóival. A kapott eredményeket ismét Excel táblázatba összesítettük, majd elemeztük, grafikonokat állítottunk össze azokról.

A kérdőívet összesen 32 fő töltötte ki, hiánytalanul válaszolva minden kérdésünkre. A kiértékelés során azzal szembesültünk, hogy a legtöbb esetben a várt eredményt kaptuk, mely megegyezik azzal, melyet az interjúk információgyűjtésünk során tapasztaltunk.

Eredmények

A bürokrácia útvesztői minden bizonnyal számos esetben megnehezítik a mindennapjainkat, mégis nélkülözhetetlen része az éle-

tünknek. A hivatalosan kiadott rendeletek általában hosszúra nyúlóan és rendkívül komplexen megfogalmazott módon írják le az adott követelményeket, éppen ezért döntöttünk amellett, összefoglaljuk, hogy mely lépcsőfokok vezetnek el a kezdetektől a kistermelői tevékenység megkezdéséig, illetve hasznos tanácsokkal szolgáljunk.

Alapvető feltétel, hogy csak saját állatokkal megtermelt tej – és az abból előállított tejtermék – értékesíthető, így egyértelmű, hogy minimum egy egyed a tulajdonunkat kell, hogy képezze. Östermelői igazolvány kiváltását, és szarvasmarha tenyészetkód igénylését követően vásárolhatunk csak szarvasmarhát. Az állatorvosi bizonyítvány és az állathoz tartozó marhalevél segítségével írathatjuk a nevünkre az egyedet az ENAR-felelős állatorvosunkkal, miután az előző tenyészetből kijelentésre került. Az állatoktól évente kötelező vért venni – a gümőkórtól, a brucellózistól és a szarvasmarhák enzootikus leukózisától való mentességüket vizsgálni, állomány-nyilvántartót és napi nyilvántartót vezetni az állatlétszám alakulásáról – a születésről, a vételről, az eladásról, a házi vágásról és az elhullásról.

A tej és a tejtermékek értékesítéséhez azonban nem elegendő csupán östermelői igazolvánnyal rendelkezni, kistermelői tevékenység folytatását külön kell bejelenteni. Az illetékes járási hivatalnál kezdeményezve a hatósági főállatorvostól engedélyt kell beszerezni, – az általa megbízott személy ellenőrzi az állatokat, a nyilvántartást, a műhelyt, a munkafolyamatokat, majd a helyszínen tapasztalt körülményeket egy jegyzőkönyvben rögzíti – a járási főállatorvos kiküldi a határozatot, ezután már csak a helyi önkormányzatnál vagyunk kötelesek bejelenteni és már árulhatjuk is termékeinket az ország teljes területén.

A sajtműhely kialakítása során a helyiség számos kritériumnak meg kell, hogy feleljen. Első és talán legfontosabb, hogy két helyiségre van szükségünk, egyikben leszűrjük a friss tejet, és elmossuk a sajtárt. A másodikban

történik a tej feldolgozása, a sajtok elkészítése és tárolása. Azonban, ha nem áll rendelkezésünkre két különálló helyiség a tevékenység végzésére, egy különválasztásával is könnyedén megoldhatjuk. A vizsgált vállalkozásnál egy parapetfal beépítésével oldották meg ezt a problémát, melyet polikarbonát, és harmonikaajtó felhasználásával állítottak fel. Előnye, hogy helytakarékos, könnyedén tisztán tartható és fertőtleníthető. A falakat célszerű csempével leburkolni, mivel a tisztántartás és fertőtlenítés szempontjából ez a legkézenfekvőbb, azonban nem előírás a csempézés, csak a tisztíthatóság és a megfelelő higiéniai feltételek biztosítása. Ami a víz- és szennyvízrendszert illeti, mindkét részben hideg- és melegvíz biztosítása és központi lefolyó kiépítése szükséges, mely praktikus a munkafolyamatok végzése során, az esetlegesen kiömlő folyadékok elvezetésére. A víz melegítését legkönnyebben egy kisebb villamos vízmelegítővel célszerű megoldani, egy 20 literes bojleres rendszer alkalmas erre a célra. A sajtár elmosásához egy tusolófejes csaptelep a legalkalmasabb, ezzel könnyedén tisztítható a sajtár, az így keletkező szennyvíz pedig automatikusan távozik a központi lefolyón keresztül. A műhely részben külön kézmosó és külön kétaknás mosogató felszerelése kötelező. Ugyan nem előírás az ipari (nagyobb méretű) mosogató, de saját érdekünk, hiszen a nagyobb mosogatómedencék megkönnyítik a munkánkat. Ami a villamos energia részét illeti a helyiségnek, mindenképp szükségünk van villanyra és néhány konnektorra. Szükséges továbbá az elektromos berendezések működtetése, mint a hűtő, elektromos főzőlap –, illetve legalább egy fűtőtest, mellyel télen fűteni tudunk. A hűtőszekrényt egyaránt használhatjuk a tej és a sajtok lehűtésére, azonban hosszútávon célszerűbb külön hűtőben tárolni a tejet és a sajtokat. A sajtkészítéshez és a folyamat során használatos eszközök tárolásához leginkább praktikus egy konyhaszekrény elem elhelye-

zése a műhelyben, így egyben szekrényként és munkaasztalként is funkcionál.

A tej feldolgozása során számos eszközre van szükségünk: szűrők, fazekak, fakanalak, kanalak, kisebb műanyag edények, mérőedények, és sajtfarmák az elkészített sajtalapanyagok formázására és préselésére. A sajtműhely berendezéseinek elrendezése, az eszközök praktikussága, könnyű elérhetősége elengedhetetlen, hiszen sokkal hatékonyabban lehet dolgozni egy jól megtervezett, hangulatos helyiségben, mint egy rosszul kialakított, lehangoló műhelyben.

Az előzőekben kiemelt kritériumok mellett a tevékenységet végző személynek/személyeknek orvosi alkalmassági igazolással kell rendelkeznie, évente tüdőszűrősen kell részt venni, mely az egészségügyi kiskönyvben kerül vezetésre. A tevékenység indítása előtt a helyi önkormányzatnál ki kell tölteni egy nyomtatványt, amelyben nyilatkozni kell a tevékenység helyszínéről – hogy otthonról, piacról, vagy esetleg üzletből történik majd az értékesítés, – a nyitvatartásról, az árusítani kívánt termékek köréről. Amennyiben háztól való értékesítést választunk, ám a címen szereplő ingatlan nem a saját tulajdonunk, abban az esetben egy szívességi használatról szóló papírt kell felmutatnunk, melyben a tulajdonos engedi a tevékenység végzését – ez akkor is érvényes, ha az adott személyek rokonok, illetve a kistermelő lakcíme is az adott cím.

A kistermelői termékek árusítását végezhethjük az előállítás helyén, illetve, ha arra van kapacitásunk – egyúttal vevői igény – házhoz is szállíthatjuk a termékeket. A piacokon, vásárokon való értékesítést külön be kell jelentenünk a helyi önkormányzatnál, ez egy újabb lépcsőfoka a kistermelői termékek árusításának, így ehhez több kritériumnak is kell megfelelnünk. Gondoskodnunk kell például a tej és tejtermékek hűtéséről a piacon.

A kistermelői sajtműhely kialakítása és engedélyeztetése hosszadalmas és költséges, ám egy megfelelően kialakított termelési techno-

lógia elősegítheti, hogy nagyobb örömmel végezzük az amúgy évi 365 napnyi munkával járó, hivatásnak/életvitelnek számító tevékenységet.

Kistermelői sajtműhely működése a kezdetektől

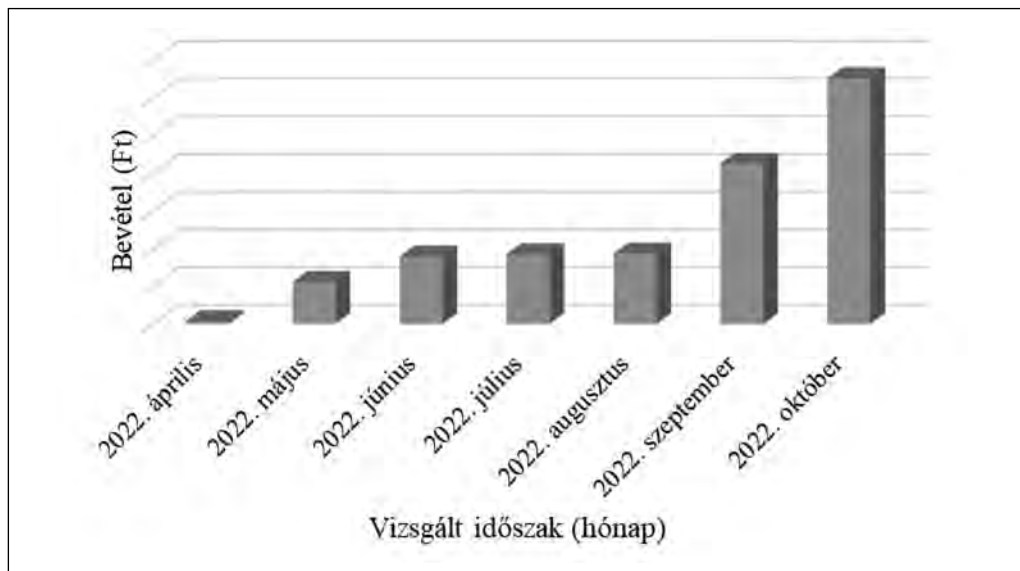
A vizsgált kistermelői sajtműhely a 2022-es esztendő áprilisában kezdte meg a tevékenységét. Kezdetben lassan indult az értékesítés, nehéz volt újként bebizonyítani, hogy igenis van helye a megnyitott sajtműhelynek a piacon. A vásárlóknak megvolt a már jól bevált, megszokott helyük, ahol beszerezték a számukra szükséges tejet és tejtermékeket. Tapasztalataink szerint az emberek bizalmatlanok az új dolgokkal szemben, félnek az újdonságoktól. Fiatal vállalkozóként nehéz feladat egy teljesen ismeretlen termékkört népszerűsíteni és eladni. Ennek igazolásaként végeztünk egy kisebb elemzést, miként és hogyan alakult az árusítás egészen a kezdetektől, az első félévben. Szeretnénk egyfajta útmutatást és reményt adni azoknak, akik hasonló vállalkozásba vágnak, illetve egy kis statisztikai áttekintést a tapasztalatokról a szakmabelieknek és érdeklődőknek.

Az említett sajtműhely 2022. április 27-én kapta meg az utolsó hivatalos dokumentumot az átvételt követően, miszerint megkezdheti működését, ekkor kezdte meg a kistermelői tej és tejtermékek árusítását. Az első hónapból csupán néhány nap maradt az értékesítésre, ám még a következő – teljes – hónapok is jól szemléltetik, hogyan és miként „indul be” egy újonnan épülő agrárvállalkozás. A vizsgált időintervallum alatt minden egyes hónap bevételei meghaladták az azt megelőző hónapok adatait, ezt mutatja be az 1. ábra. A leglátványosabb fejlődést a szeptemberi és az októberi hónapban tapasztaljuk, miszerint a szeptemberi bevétel az augusztusi 228%-a volt, tehát több, mint a kétszerese, az októberi bevétel pedig a szeptemberi 153%-a. A május

– vagyis az első teljes hónap – árbevételeinek 5,8-szerese az októberi adat, mely alátámasztja azt a megállapítást, miszerint egy teljesen új vállalkozásnak idő kell ahhoz, hogy a fogyasztók megismerjék, elfogadják, bizalmat szavazzanak neki, és rendszeres vásárlóivá váljanak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az emberek kezdetben bizalmatlanok az újdonságokkal, főleg úgy, hogy egy élelmiszeret előállító magánvállalkozásról beszélünk, ám van ennek a vállalkozásformának vonzereje is, hiszen ezáltal minél inkább előtérbe kerülnek ismét a kistermelői, prémium minőségű kézműves termékek a tömeggyártásból származó termékekkel szemben. A vásárlókkal folytatott személyes véleményfelmérő beszélgetések rávilágítottak, hogy szeretik látni a valódi „istállótól az asztalig” rövid ellátási lánc úgynevezett láncszemeit, mert a tudatos vásárlók újra egyre nagyobb számban, nem csupán az ár szerint vásárolnak, hanem figyelembe veszik a minőséget is. A tavalyi esztendőben mindemellett egy nagyobb mértékű áremelkedés volt tapasztalható a boltokban is, amely hatására még többen keresték fel a helyi kistermelőket, hiszen már a bolti ár alatt adták árucikkeiket. A növekvő alapanyagárak, egyéb költségek és kritikus takarmányhelyzet – a magas árak és az alacsony mennyiség – azonban őket is áremelésre kényszerítette.

Reklámfelületek változása az elmúlt évtizedekben

A mai modern világ sokban különbözik a régebbi időktől. Úgy találtuk, hogy teljes mértékben megváltoztak az emberek szokásai, az online felületek elterjedése jelentősen csökkentette az írott sajtó fontosságát, használatát, a legtöbben inkább a világhálón olvasgatnak, és mellőzik, háttérbe helyezik a nyomtatott formában megjelenő újságokat. Néhány évvel ezelőtt az újságokban feladott hirdetések, a hirdetőtáblákra kihelyezett plakátok voltak a legpraktikusabb megoldások.

1. ábra: A kistermelői sajtműhely tej- és tejtermék eladásból származó bevételeinek alakulása
2022. április – 2022. október

Figure 1: Trends in the revenue milk and milk products of the small-scale cheese factory April
2022 – October 2022

Forrás: saját szerkesztés

Azonban ez a jelenlegi időszakban igencsak idejét múlt, és elavult, mondhatni teljesen megfordult a helyzet. A sajtműhely hirdetését mind az Orosházi Életben – mint helyi lap – mind a Szuperinfóban feladtam többször. Mindösszesen 2-3 idősebb korosztályú érdeklődő telefonált ezekre az írott sajtóban megjelenő reklámokra.

Az értékesítés elemzése az első félévben

Végeztünk egy kisebb elemzést, miként és hogyan alakult az árusítás egészen a kezdetektől, az első félévben. Szeretnénk reményt adni azoknak, akik hasonló vállalkozásba vágnak, illetve egy kis statisztikai áttekintést a tapasztalatainkról a szakmabelieknek és érdeklődőknek.

Valójában már mi magunk sem tudjuk mindig hiánytalanul felsorolni, milyen ízesítésű sajtokat rendelhetnek nálunk a vásárlók, ezért készítettünk egy listát a kínálatunkból,

– ezt mutatja be az 1. táblázat – amit közzé is tettünk a Facebook oldalunkon is – amit kijelenthetjük, hogy a legtöbben olvasnak – illetve megosztottuk minden érdeklődővel, üzenetben, vagy pedig nyomtatott formában. Ezáltal mindenki kiválaszthatja a számára leginkább tetsző ízvilágot. A kínálat bővülését a vásárlók egyedi ötleteinek is köszönhetjük. Fontos kiemelni, hogy az 1. ábra készítése során az 1. táblázatban használt számjelöléseket használtuk az egyes ízesítések feltüntetésére, az átláthatóság miatt.

Műhelyünkben egyetlen technikával – a tejhez mindösszesen ecetet és só adunk hozzá – készítjük sajtajainkat, ugyanakkor 14 féle ízesítéssel. Az októberi hónap forgalmát – melyet az 2. ábra szemléltet – tekintve egyértelműen kijelenthetjük, hogy a legkedveltebb a füstölt natúr sajt, a sajtok közel egy ötöde. A 2. ábrán feltüntetett számértékek százalékos formában értelmezendők.

Készítünk vitaminos néven ismert sajtot,

	Sajtok	2022. október %
1.	Natúr	14,2 %
2.	Köménymagos	3,3 %
3.	Darált csípős paprikás (chilis)	7,9 %
4.	Kapros	2,0 %
5.	Kapros-fokhagymás	1,7 %
6.	Lilahagymás	8,6 %
7.	Fokhagymás	7,0 %
8.	Lilahagymás-fokhagymás	3,6 %
9.	Vitaminos	17,2 %
10.	Aszalt gyümölcsös	6,3 %
11.	Diós	1,7 %
12.	Olivás	1,7 %
13.	Füstölt natúr	20,5 %
14.	Füstölt tökmagos	4,3 %
	Összesen:	100,0 %

1. táblázat: A sajtok felsorolása ízek szerint, azok számozása és a 2022. októberben értékesített sajtok százalékos megoszlása az egyes ízek szerint

Table 1: List of cheeses by flavor, their numbering and percentage distribution of cheeses sold in October 2022 by flavor

Forrás: saját szerkesztés

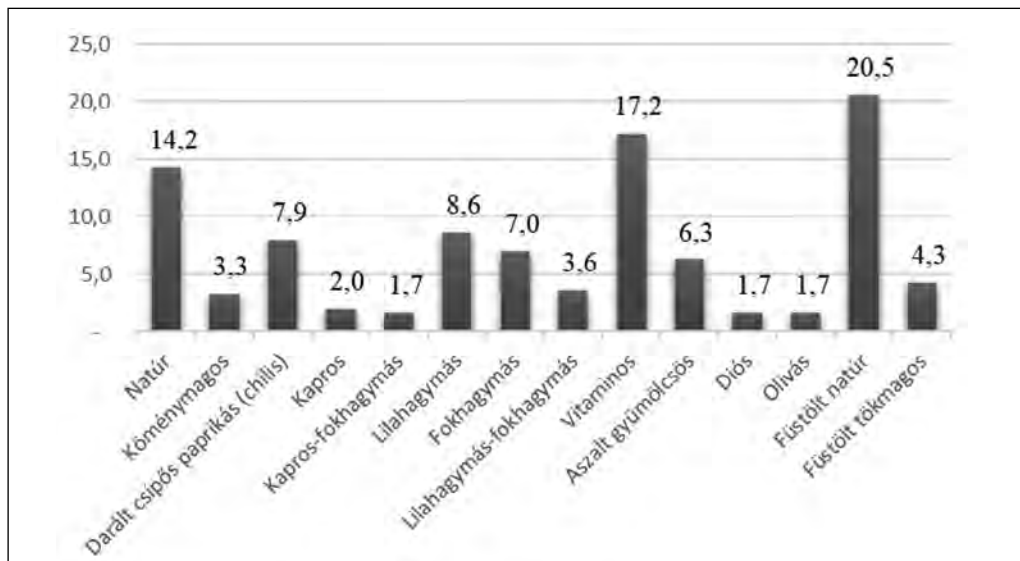
melyben található kapor, petrezselyem, fokhagyma, lilahagyma, paprika és egy kevés darált erős paprika. A zöldségek sokaságától eleinte ódzkodtak az emberek, majd megváltozott minden, egy remek ötlet hatására, miszerint a hirdetésben már nem vitaminos sajtként szerepelt, hanem „Szabina kedvenceként”. Mondanunk sem kell, remek marketing ötlet volt, valóban beválnak az ilyesfajta reklámok, mint a „gazda kedvence”, ezt támasztja alá az is, hogy a sajtok több mint 17%-át teszi ki októberben. Az új, frappáns elnevezéssel szeptember óta propagálják a vitaminos sajtot, ami meg is látszik a forgalomból való részesedésén, már ebben a hónapban 15,5% volt a

részaránya az eladott mennyiségből, mely a következő hónapra még magasabb lett. Míg az azt megelőző hónapok egyikében sem érte el az eladott sajtok egytizedét sem, sőt a bevezetését követő néhány hónapban mindösszesen 1-3%-ot jelentett csupán (3. ábra).

A képzeletbeli dobogó harmadik fokán a natúr sajt áll. Előnye, hogy – a visszajelzések alapján – legtöbb helyen az egész család kedveli és szívesen fogyasztja, beleértve a gyerekeket is. Kiváló ételekbe, rántani, grillezni, reszelni – habár ezek az ízesített sajtokra is igazak.

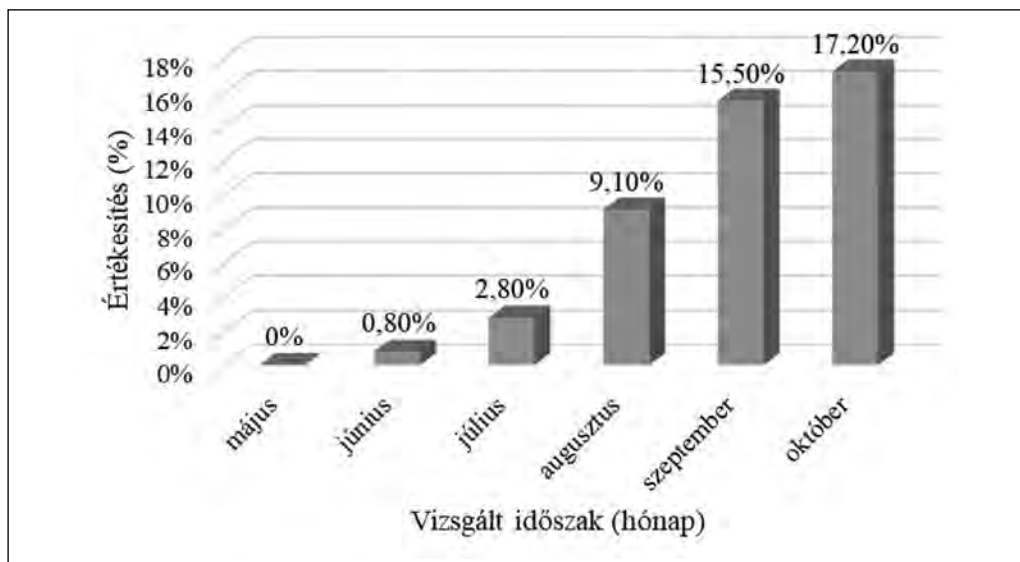
A lilahagymás, a fokhagymás és a darált csípős paprikás ízesítésű egyaránt a sajtok 7-8%-át teszik ki egyenként. Az ízekkel való „játék” része, amikor az édes és sós ízeket kombináljuk, jelen esetben az alpból enyhén sós sajtba édes aszalt gyümölcsöket – ananászt, szilvát és sárgabarackot – teszünk. Különleges ízvilágot képvisel, ám sokan kedvelik mégis, így nem meglepő, hogy 6,3%-ot tesz ki az októberi kimutatás szerint. A többi ízesítés részaránya mind 5% alatti, így azokat nem taglaljuk részletesen.

A közelmúltban egy igencsak érdekes tapasztalattal szembesültünk, amikor az egyik törzsvevőnknek kiszállítottuk az általa rendelt csomagot. Az úriember ízületi problémákkal küzd, csak bot segítségével tud menni. Néhány évvel ezelőtt még nem voltak tünetei, dolgozott, mint bárki más, egészséges ember. A boltban vásárolt sajtok elfogyasztását követően ízületi fájdalmat tapasztalt korábban. A tőlünk vásárolt házi sajtból azonban szívesen eszik nagyobb mennyiséget is egyszerűen, és semmiféle problémás következményt, fájdalmat nem tapasztal elmondása szerint. A történet hallatán az a gondolatunk támadt, van értelme a munkánkunknak, nem csupán a pozitív visszajelzések, hogy sokaknak ízlik a sajtunk, de van, akinek az egészségi állapotára is pozitív hatást gyakorol. Szeretnénk megtartani Bociországnak ezt az „arculatát”, miszerint valódi házi sajtot készítünk, feleslegesen

2. ábra: A 2022 októberben eladott sajtok százalékos bontásában, az egyes ízek alapján
Figure 2: The percentage of cheeses sold in October 2022, based on each flavor

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: A vitaminos sajt eladási százaléka az egyes hónapokban
Figure 3: Sales percentage of vitamin cheese in each month

Forrás: saját szerkesztés

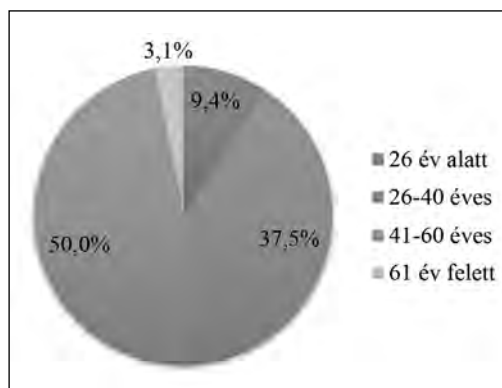

hozzáadott adalékanyagok nélkül. Hiszünk benne, hogy az ilyesfajta kistermelői tevékenységnek van értelme és jövője.

Dél-alföldi kistermelői sajtműhely fogyasztói elemzése

A vizsgált kistermelői sajtműhely fogyasztói számára készítettünk internetes kérdőívet. A kutatással szerettük volna feltérképezni a sajtműhely vásárlóinak körét, szokásaikat, elégedettségüket a kistermelő által nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatban.

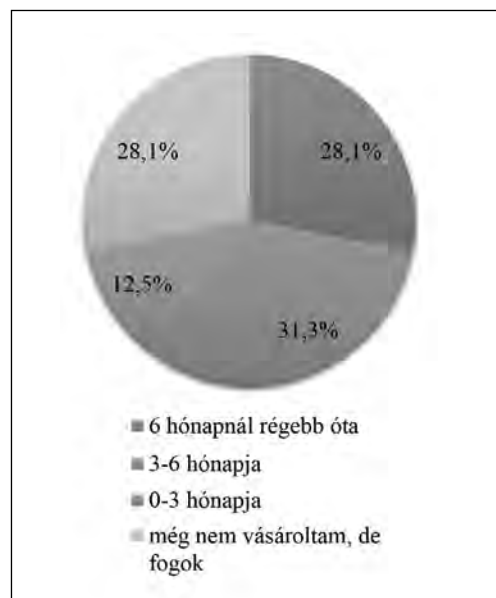
A nemek megoszlását tekintve, a válaszadók többsége, 68,8%-a nő, míg a fennmaradó 31,2% férfi. Az életkor tekintetében négyféle válaszlehetőség közül jelölhettek meg egyet a kitöltők. A legfiatalabb korosztály a 26 év alattiak, majd a 26 és 40 év közöttiek, a 41 és 60 év közöttiek, végezetül pedig a 60 év felettiek csoportja. A kérdőívek felére a 41-60 éves korosztály képviselői adtak választ, míg a válaszadók 37,5%-a 26-40 éves korosztályba tartozott. A fennmaradó 12,5% foglalta magába a legfiatalabb és a legidősebb kitöltők táborát összesen. Eszerint a sajtműhely vásárlói túlnyomó részben a 41-60 éves korosztály, ők teszik ki a vásárlók felét, mint azt az 4. diagram is mutatja.

4. ábra: A sajtműhely vásárlóinak életkora
Figure 4: Age of customers of the cheese factory

Forrás: saját szerkesztés

Felmértük a megnyitást követően egy évvel, mennyi ideje vásárolnak a válaszadók az adott sajtműhelyből. A legtöbben – 31,3% – 3-6 hónapja. A válaszadók több mint negyede 28,1% – adta azt a választ, miszerint már több, mint 6 hónapja visszatérő vevő. Ugyanakkor szintén 28,1%-a a kérdőívet kitöltőknek még nem vásárolt a kisgazdaságból, de a jövőben szeretnének. Az 1/8 azt a válaszlehetőséget adta meg, miszerint 0-3 hónapja a vizsgált kistermelő vevői (5. ábra).

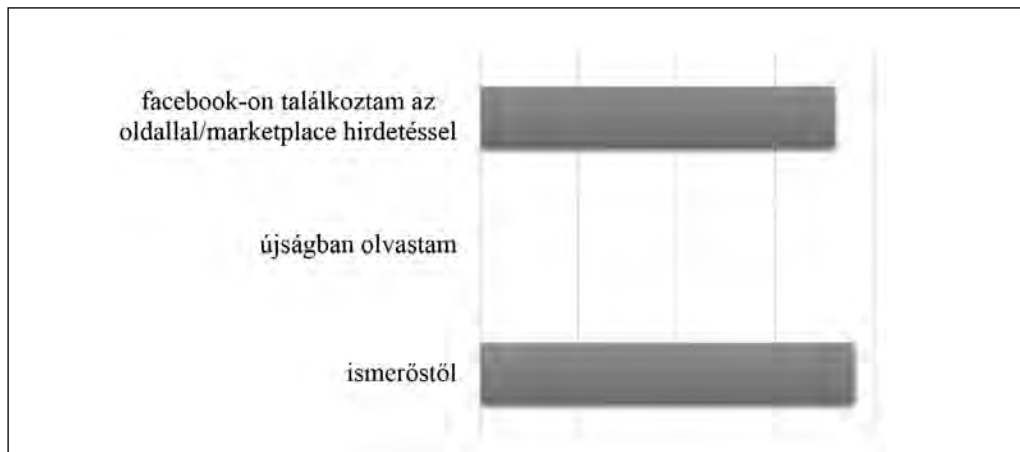
5. ábra: Mióta vásárolnak a vevők az adott sajtműhelyben

Figure 5: How long have customers been shopping at the given cheese factory

Forrás: saját szerkesztés

A felmérésben kitértünk rá, hogyan jutott a válaszadók tudomására a sajtműhely létezése. Ami talán a leginkább meglepő volt, hogy hiába került meghirdetésre több helyi lapban is, mégsem az újságokból ismerték meg. A kérdőívet kitöltők fele a facebookról, míg a másik 50% az ismerősei ajánlása által értesült róla (6. ábra).

A mai modern világban talán nem túlzás

6. ábra: Honnan értesült a sajtóműhely megnyitásáról
Figure 6: How did you know about the opening of the cheese factory
Forrás: saját szerkesztés

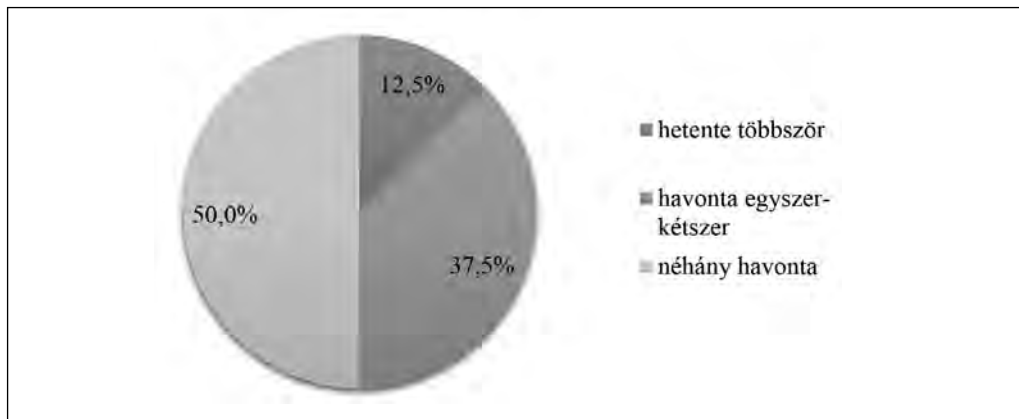
azt mondani, hogy a facebookról értesülnek az emberek a legtöbb hírről, és számos funkcióját használják, többen szívesen is hirdetnek ezen a platformon, éppen azért, mert tömegekhez jut el azonnal az információ. A megkérdezettek túlnyomó többsége (81,3%) szerint a vizsgált sajtóműhely oldala jó tartalmakkal rendelkezik, folyamatosan tájékoztat az újdonságokról, árváltozásokról. Azonban a válaszadók közel 20%-a úgy véli, kevés poszt kerül ki, több képre és információra lenne szükségük (7. ábra).

A következő kérdés arra irányult, milyen gyakorisággal vásárolnak tejet/sajtot a kistermelőktől. A válaszadók fele csupán néhány havonta, míg a vásárlók 1/8-a hetente többször is vesz tejet és/vagy sajtot a kutatás szerint. A vevők 37,5%-a azt vallotta, havonta egyszer-kétszer látogatják a kézműves sajtóműhelyt (8. ábra).

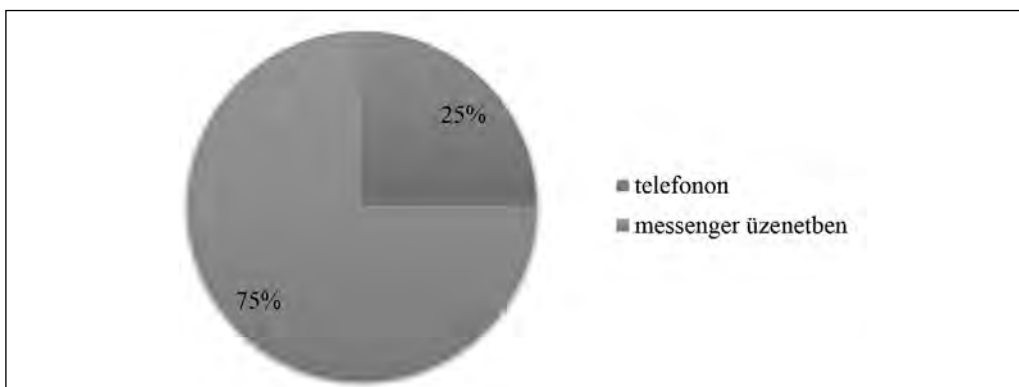
A rendelések leadásának módját is vizsgáltuk. Kíváncsiak voltunk, a modern világ miként változtatta meg az emberi szokásokat. A válaszolók jelentős többsége – vagyis a 3/4-e

7. ábra: Vásárlói vélemények a facebook oldalról
Figure 7: Customer reviews from the Facebook page
Forrás: saját szerkesztés

8. ábra: Vásárlások gyakorisága
Figure 8: Frequency of purchases
Forrás: saját szerkesztés

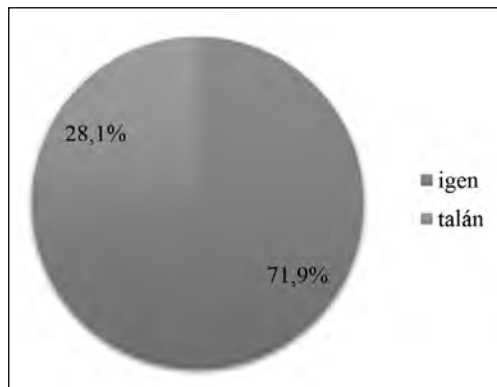
9. ábra: Rendelés telefonon vagy messengeren
Figure 9: Order by phone or messenger
Forrás: saját szerkesztés

– messenger üzenetben adja le rendelését, mely számukra kényelmesebb, praktikusabb. Ugyanakkor az $\frac{1}{4}$ -ük még a hagyományosabb módszert kedveli, és telefonon adják le rendelésüket. Mindkét formának megvan a maga előnye és hátránya, az üzenetes rendelés írott forma, kevésbé félreérthető, és bármikor visszakereshető. Ugyanakkor a telefonos megbeszélés közvetlenebb, felmerülő kérdés esetén azonnal válaszmegoldás is érkezik (9. ábra).

A felmérés során kitértünk rá, esetleges

áremelkedés esetén miként változnának a vásárlói szokások, amennyiben a kistermelő az infláció következtében kényszerű árat emelni, a vásárlók miként tartanak ki mellette. A válaszadók számottevő többsége – 71,9%-a – azt nyilatkozta, drágulás esetén továbbra is vásárlója marad, míg a fennmaradó közel 30% elgondolkodik, ők az ár-érzékenyebb vásárlók (10. ábra).

A kérdőívben kitértünk rá, mely ízesítésű sajtokat preferálják leginkább a vásárlók, saját bevallásuk szerint melyik a kedvencük.

10. ábra: Vásárlói szokások változása áremelkedés esetén

Figure 10: Changes in customer habits in the case of price increases

Forrás: saját szerkesztés

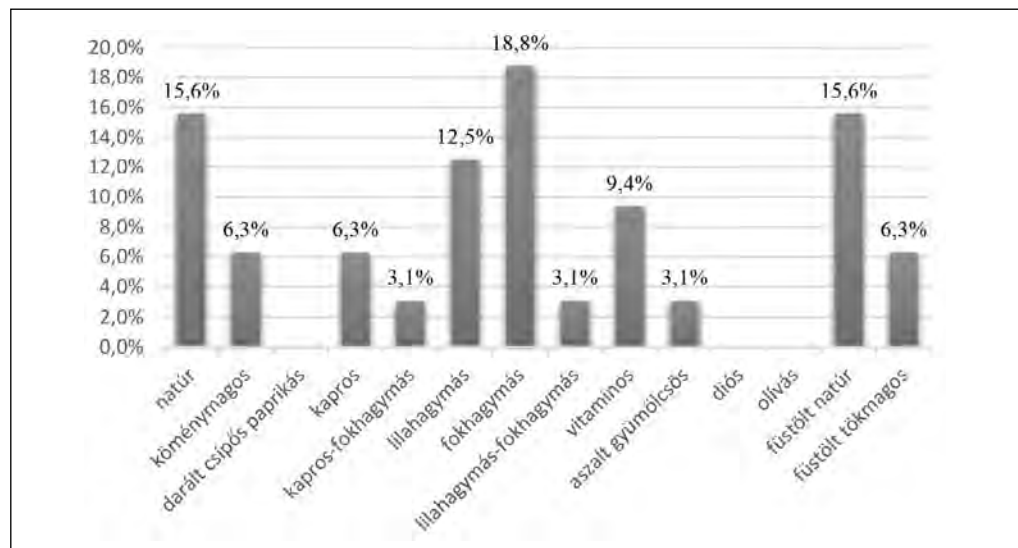
A legtöbben, közel a válaszadók 1/5-e a fokhagymás sajt mellett tette le a voksát. Második legnépszerűbbnek a natúr és a füstölt natúr sajtot jelölték, 15,6%-át kapták a szavazatoknak. A képzeletbeli dobogó harmadik fokán a lilahagymás sajt foglal helyet, a vokok 12,5%-ával. Három ízesítés – a csípős

paprikás, a diós és az olívás – egyáltalán nem kapott szavazatot, de ezeknek eladási darabszáma is alacsony, így várható volt ez az eredmény (11. ábra).

A jelentős többség (87,5%) azt vallotta, azért választja inkább a kistermelő termékeit a boltival szemben, mert azok kézműves termékek, magasabb minőségűek a boltban kapható tömegtermékeknél. Ugyanakkor nem elhanyagolandó, 6,3%-a a vevőknek azért vásárol kistermelőnél, mert a bolti árak abban az időszakban magasabban alakultak, mint a kisgazdaságoké (12. ábra).

A legtöbben, 43,8% a tejföldre vokoltak, ezt szeretnék leginkább, ha kapható lenne a kisüzemben. A második legnépszerűbb reakció a joghurt volt, 31,3%-kal. A válaszadók kicsivel több, mint 20%-a többféle ízű sajtot szeretne a termékkínálatban látni, míg mindösszesen 3,1% szavazott a kefirre (13. ábra).

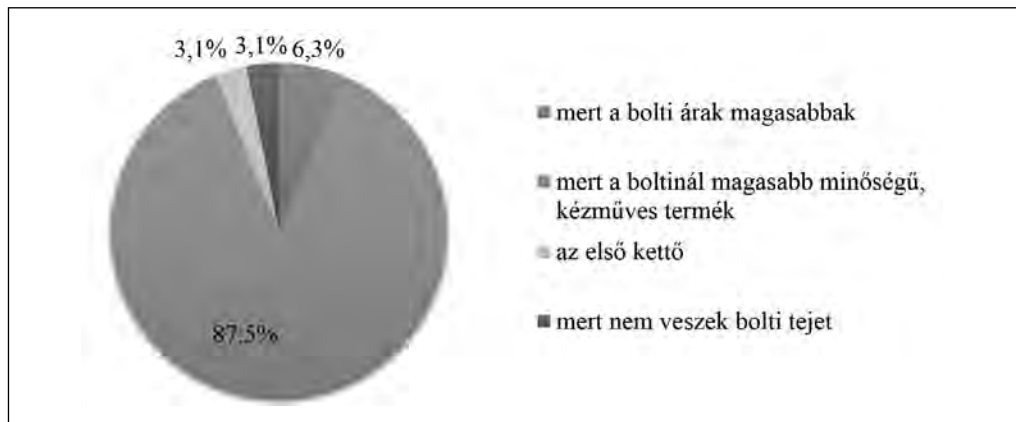
Arra a kérdésre, hogy hol vásárolnak szívesebben, a többség (62,5%) azt a választ adta, hogy szívesebben kéri a házhoz szállítást (14. ábra).

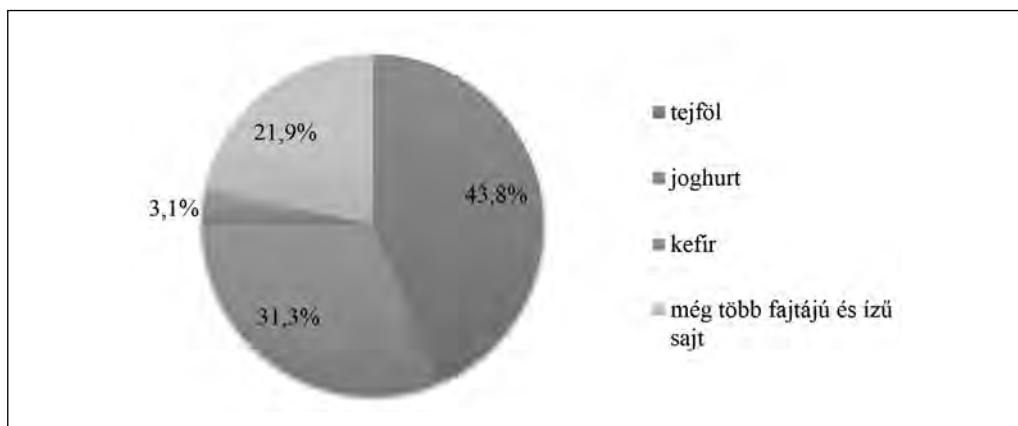
11. ábra: Sajtízek megoszlása népszerűségük szerint

Figure 11: Distribution of cheese flavours according to their popularity

Forrás: saját szerkesztés

12. ábra: Az ok, amiért a kistermelőnél vásárolnak, nem pedig boltban
 Figure 12: The reason why they buy from the small producer and not in the store
 Forrás: saját szerkesztés

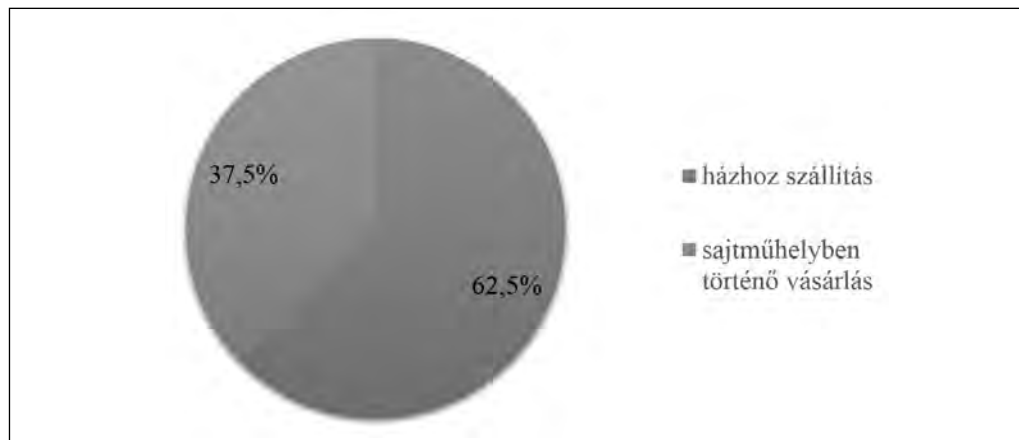
13. ábra: Amivel szeretnék, hogy bővüljön a kínálat
 Figure 13: What I would like the offer to expand with
 Forrás: saját szerkesztés

Következtetések és javaslatok

Jelen tanulmány első szerzője az előzőekben említett vállalkozási formában tevékenykedik, egy Békés vármegyei fiatal gazdálkodó. A kisüzem rövid ellátási láncként üzemel a térségben, nyerstej árusítással, túró- és sajtkészítéssel, forgalmazással foglalkozik. A gazdaság felépítéséhez semmiféle állami támogatást nem vettek igénybe, mindent önerőből és családi segítséggel oldottak meg.

Az állatállomány jelentős részét borjúkorban vásárolták, így nem jelentett egyszeri nagyobb volumenű kiadást. Felnevelésük több évet vett igénybe, hiszen a gazdasági haszonállatok közül a szarvasmarha esetében a leghosszabb a megtérülési időszak, míg az újszülött állat termelőre fordul.

A nyerstej higiénikus kezelésére, leszűrésére, majd feldolgozására két helység került kialakításra, melyek teljes egészében kicsempézésre kerültek, tisztítási és higiéniai

14. ábra: A vásárlás helyének meghatározása
Figure 14: Determining the place of purchase
Forrás: saját szerkesztés

szempontokat figyelembe véve. Az első üsző megvásárlása után három évvel hivatalosan is megkezdődött a kistermelői tevékenység. A kezdeti nehézségeket legyőzve, a nyitást követően néhány hónappal már állandó vásárlói körrel rendelkezünk, akiknek nagy része heti rendszerességgel vásárolta kézműves termékeinket. A vásárlók jelentős hányada a visszajelzések alapján meg van elégedve a minőséggel. Ehhez az eredményhez nagyban hozzájárul a sajtokhoz felhasznált és az értékesítésre kerülő nyerstej minősége, hiszen az állatok számottevő része koncentrálttejű fajta, így a megtermelt tej magasabb zsírtartalommal rendelkező, sajtkészítés szempontjából kedvező összetételű.

Rendkívül érdekes kutatási téma – melyet a későbbiekben szintén mélyebben megvizsgálunk – a vásárlói igények és szokások változása. Manapság az ingyenes helyi hetilapokban feladott hirdetésekre alig néhányan jelentkeznek, elsősorban az idősebb korosztály egy-egy tagja. Ugyanakkor az internetes felületeken készített színes fotókkal illusztrált reklámanyagaira pár órán belül több jelentkező is akad a tapasztalataink szerint. A telefonos rendelés helyett gyakrabban választják az

üzenetben leadott kéréseket, melynek előnye, hogy írott formátumban szerepel a rendelés, így kevésbé félreérthető. Az elkészült termékek nagyobb részét házhoz szállítással oldjuk meg, míg egy kisebb részükért házhoz jönnek a vevők. Az árusítás tehát nem boltként működik, hanem rendelésre. Így biztosítjuk, hogy mindig az igényeknek megfelelő, friss árut tud adni a fogyasztóknak, akik igencsak hamar igazodtak ehhez a formához, miszerint nem raktárkészlettel rendelkező üzletként használják, sokkal inkább egy kis kézműves manufaktúraként – leadják a rendelésüket, és pár nap elteltével kézhez kapják az általuk kért, friss termékeket.

A vizsgált időszakban a legnépszerűbb termékek a füstölt natúr, a „Szabina kedvence” és a natúr sajtok voltak. A „gazda kedvence” elnevezés néhány hónapon belül a többszörösére emelte az adott termék eladásból való részarányát, tehát bizonyítottan hatásos marketingötlet.

A vásárlók fele az interneten találkozott a sajtműhellyel, míg a másik 50% az ismerőseitől hallott róla, így egyértelmű, hogy a nyomtatott sajtó háttérbe szorul, a népszerűsítést inkább az online térben kell végezni.

A legtöbbször hasznosnak tartják a kisüzem Facebook-oldalát, és kedvelik a posztjainkat.

A többség azért választja a kisgazdaság kínálatát a tömegtermékekkel szemben, mert magasabb minőségű, kézműves termékhez juthatnak. Az érzékeny vásárlók – csupán néhány százalék – kizárólag akkor döntenek kézműves termék megvásárlása mellett, ha az olcsóbb, mint a boltban kapható termékek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Európai Parlament és A Tanács 178/2002/EK rendelete (2002. január 28.) az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?uri=CELEX:32002R0178> (Letöltve: 2023.01.16.)

Az Európai Parlament és a Tanács 852/2004/EK rendelete (2004. április 29.) az élelmiszer-higiéniáról. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32004R0852> (Letöltve: 2023.01.16.)

Az Európai Parlament és a Tanács 853/2004/EK Rendelete (2004. április 29.) az állati eredetű élelmiszerek különleges higiéniai szabályainak megállapításáról.

Az Európai Parlament és a Tanács 1169/2011/EU Rendelete (2011. október 25.) a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról.

Az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800046.tv> (Letöltve: 2023.02.02.)

Benedek Zs. (2014): A rövid ellátási láncok hatásai. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján. Műhelytanulmányok MT-DP-2014/8. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. Budapest. 48. p.

Bognár L. (2017): Útmutató a kistermelői élelmiszer-előállítás és értékesítés jó higiéniai gyakorlatához (A falusi vendégasztal szolgáltatás kivételével). <https://elelmiszerlanc.kormany.hu/download/6/ae/e1000/Kistermeloi%20GHP.pdf> (2022. 08. 14. 15:30) 180. p.

Inzsöl R. (2022): A rövid ellátási lánc társadalmi-gazdasági és területi összefüggései termelői oldalról Vas megye példáján. Doktori (PhD) értekezés, Soproni Egyetem. 170. p.

Szabó D. (2014): A rövid ellátási láncban rejlő lehetőségek és veszélyek Magyarországon. (<https://ageconsearch.umn.edu/record/206848/>) (Letöltve: 2023.04.06.)

Tájékoztató a kistermelői élelmiszertermelés, -előállítás és -forgalmazás feltételeiről. Élelmiszer- és Takarmánybiztonsági Igazgatóság. Nébih. (<https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1166172/Kistermeloi+elelmiszertermeles.pdf/a4136306-55fb-b489-5a77-bf44a0ff0061>) (Letöltve: 2022. 07. 06.)

VP-6.1.1-16 A fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtott induló támogatás <https://www.palyazat.gov.hu/vp2-611-16-a-fiatal-mezgazdasgi-termelk-szmra-nyjtot-indul-tmogats-1> (Letöltve: 2023.01.15.)

55/2009. (III. 13.) Korm. rendelet a vásárolkról, a piacokról, és a bevásárlóközpontokról. <https://njt.hu/jogszabaly/2009-55-20-22> (Letöltve: 2023.01.19.)

59/1999. (XI. 26.) EüM rendelet a vásári, piaci és vásárcsarnoki árusítás közegészségügyi szabályairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900059.eum> (Letöltve: 2023.01.18.)

60/2023. (XI. 15.) AM rendelet a kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer-előállítás és- értékesítés higiéniai feltételeiről. <https://njt.hu/jogszabaly/2023-60-20-7R> (Letöltve: 2024. 09.03.)

A FALU – szerzői útmutató

„A FALU” c. negyedévente megjelenő lektorált szakmai folyóirat, amely magyar nyelven tesz közzé a vidékfejlesztés témaköréhez kapcsolódó eredeti kutatási eredményeket. A folyóirat akadémiai besorolása:

- MTA IV. Agrártudományok Osztálya - magyar nyelvű folyóiratok: A,
- MTA X. Földtudományok Osztálya - magyar nyelvű folyóiratok: A,
- MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Regionális Tudományok Bizottsága - magyar nyelvű folyóiratok: C.

A folyóiratot 1985-ben alapította az Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. A kiadás joga 2012-ben a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézethez (NAKVI), majd pedig a mostani Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.-hez (HOI) került át.

„A FALU” nagy hagyományokkal rendelkező, minősített, – azaz két lektor által értékelt – tudományos folyóirat, a benne található közlemények megfelelnek ezeknek a követelményeknek. A cikkek által feldolgozott témakörök tudományos szemléletűek, módszertanilag megalapozott, igényes szakmai nyelvezettel íródnak. Valamennyi tanulmányhoz angol nyelvű összefoglaló (abstract) is tartozik. A tanulmányok végén a felhasznált szakirodalmat szabályos jegyzékben tüntetik fel. A cikkek – noha tudományos igényűek – ismeretterjesztő jelleggel és az igényes vidéki olvasóközönség számára is közérthető nyelvezettel íródnak.

A folyóiratban publikált tanulmányok tematikája változatos, lefedik a modern vidéktudományok szakterületeit úgy, mint az agrárgazdaságtan, a földrajztudomány, a környezettudomány, a közgazdaságtan, a közigazgatás, a politikatudomány, a regio-

nális tudomány, a szociológia, a természetvédelem és a turizmus területeit. Míg az egyes diszciplínák szabályai szerint készült közlemények módszertani megközelítései különbözőek, a vizsgálatuk tárgya minden esetben a vidékre és a vidéki térségek fejlesztésére fókuszál.

A kéziratok elkészítése:

Az elkészült és benyújtásra kerülő kézirat hossza – táblázatokkal, ábrákkal és irodalomjegyzékkel együtt – nem haladhatja meg a 20 oldalt. A kézirat szövege A4-es lapméretben, Times New Roman betűtípussal és 12-es betűmérettel, sorkizártan készüljön.

A címlapon sorrendben a következők szerepeljenek:

- a kézirat címe, esetleg alcíme (magyar és angol nyelven),
- a szerző(k) neve, a szerző(k) tudományos fokozata (ha van), munkahelye, beosztása, elérhetősége.

A kéziratok szerkezete:

- absztrakt magyar nyelven,
- absztrakt angol nyelven,
- bevezetés, irodalmi feldolgozás,
- felhasznált anyag és alkalmazott módszertan,
- eredmények és azok értékelése,
- következtetések, javaslatok,
- köszönetnyilvánítás (amennyiben indokolt),
- felhasznált irodalom.

Az absztraktot magyar és angol nyelven is el kell készíteni. Az nem tartalmazhat rövidítéseket, s fontos, hogy a magyar és angol nyelvű összefoglalás hossza igazodjon egymáshoz. Az absztraktok hossza minimum 10, maximum 25 sor legyen.

A kézirat elkészítésekor kérjük, vegyék figyelembe, hogy annak közérthetősége különösen fontos az olvasók számára. A cikk elején, annak bevezetőjében kérjük feltüntetni a leglényegesebb szakmai-tudományos kérdéseket, állításokat, kutatási problémákat, amelyre a tanulmány reagálni kíván. Ehhez kapcsolódóan egyértelműen megfogalmazandó(k) a tanulmány célkitűzése(i), amennyiben releváns hipotézise(i). Elvárás, hogy már ez alapján derüljön ki a közlemény újszerűsége, érdekessége. A szövegben az egyes fejezetek között a lényegre törő közcímek használatát kérjük.

A módszertani részben világosan és pontosan kell bemutatni vagy hivatkozni azokat a módszereket, adatbázisokat, amelyek alapján a szerzők a kutatást, vagy elemzést elvégezték és az eredményeiket megkapták. Fontos bírálati szempont a közlésre szánt tanulmány elfogadásakor, hogy a kézirat összefoglalójának szövege hiteles és értékelhető választ ad-e a felvetett és vizsgált vidéki problémá(k)ra.

Az irodalmi hivatkozásokat a legújabb eredeti közleményekre és összefoglalókra kell korlátozni. Csak azok az irodalmi hivatkozások sorolhatók fel, amelyekre a szövegben utalás történt és direkt kapcsolatban vannak a vizsgált és bemutatott kérdésekkel, problémákkal, eredményekkel.

A szövegen belüli szakirodalmi utalásokat a következő módon, zárójelben kérjük feltüntetni:

- Egy szerző esetén a szerző nevére hivatkozással: a szerző neve, ezt követi a közlemény megjelenésének évszáma vesszővel elválasztva (Kovács, 2009).
- Három vagy több szerző esetén: az első szerző pontos neve után „et al.” és a közlemény megjelenésének évszáma

vesszővel elválasztva (Benedek et al., 2014).

- Ha két szerző van, akkor mindkettő nevét ki kell írni gondolatjellel elválasztva (Szöllősi – Molnár, 2018).
- Egy szerzőnek ugyanazon évben megjelent több munkájára történő hivatkozás esetén a szerző neve, az évszámok „a”, „b”, „c” stb. megjelöléssel (Szöllősi, 2010a).
- Szó szerinti idézetnél az oldalszám megadása kötelező.

Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén abc-sorrendben kérjük közölni a következők szerint:

- Folyóirat esetében: Benedek Zs. – Fertő I. – Baráth L. – Tóth J. (2014): Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. A Falu 25 (4) pp. 15-30.
- Könyv esetében: Kiss I. (2014): Az Alföld helyzete és perspektívái. Alföld Kiadó, Szeged. 250. p.
- Könyvfejezet esetében: Csatári B. (2018): Rendszerváltoztatás Kelet-Közép-Európa vidékein és egy alföldi faluban, többféle nézőpontból. pp. 262-275. In.: Péntes J. (szerk.) Falu - város - periféria: határon innen és túl. 374. p.
- Honlap esetében: www.ksh.hu, a letöltés dátuma 2021. július 20.

A táblázatokat magyar és angol nyelvű címmel kell ellátni. A táblázatok címét a táblázat alatt, középre igazítva kérjük elhelyezni. A táblázatokat – annak érdekében, hogy a szerkesztésnél pontosak legyenek – kérjük az adatsorokkal együtt megadni. A táblázatok forrását kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő helyen jelenjen meg a táblázatokra való hivatkozás (1. táblázat). A táblázatok ne képként kerüljenek beillesztésre, azokat a Word dokumentumban kérjük elkészíteni.

Az ábrákat magyar és angol címmel kell el-
látni. Az ábrák címét az ábra alatt, középre
igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrákat – an-
nak érdekében, hogy a szerkesztésnél pon-
tosak legyenek – kérjük az adatsorokkal
együtt megadni. Kérjük a mértékegység és
a jelmagyarázat megadását. Az ábra forrását
kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő
helyen jelenjen meg az ábrákra való hivatko-
zás (1. ábra). Az ábrákat szerkeszthető excel
file formában kérjük megküldeni.

A kéziratral együtt kérjük külön-külön csa-
tolják a cikkben közölni kívánt táblázatokat,
ábrákat (excel file), illetve képeket (jpg vagy

tif file). Ezek fájlcíme jelezze az ábrák, táblá-
zatok, képek sorrendjét. A kéziratban az áb-
rák, táblázatok és képek helyét, címét kérjük
arab számokkal jelölni.

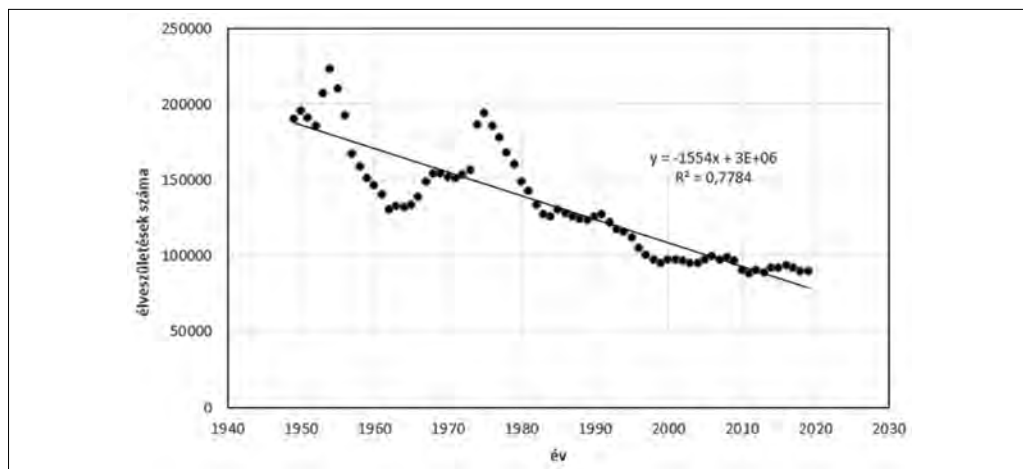
A kéziratokat elektronikus formában kül-
dött levél mellékleteként kérjük beküldeni a
következő e-mail címre: komarek.levente@
szte.hu

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített
kézirrattal segíti munkánkat!

Budapest, 2021. július 1.

A FALU c. folyóirat szerkesztősége

PÉLDA – ÁBRA

1. ábra: Az éves születések száma Magyarországon, 1949-2019

Figure 1: Number of live births in Hungary, 1949-2019

Forrás: KSH, 2021 adatok alapján saját szerkesztés

PÉLDA – TÁBLÁZAT

BELSŐ TÉNYEZŐK	
ERŐSSÉGEK (S)	GYENGESÉGEK (W)
jó környezeti források	magas fuvar költségek
kiváló minőség	magas előállítási költségek
jó hírnevű termékek	marketing hiánya
hosszú szakmai múlt, tapasztalat	alacsony kihozatali arány, sok veszteség
stabil értékesítési piac	
szigorú állategészségügyi kontroll	
KÜLSŐ TÉNYEZŐK	
LEHETŐSÉGEK (O)	VESZÉLYEK (T)
marketing tevékenység növelése	erős tengerentúli konkurencia
új piacok feltérképezése	felvásárlás nehézségei-külföldi kereskedők
egészségtudatos táplálkozási szokások növekedése	telítődő piac
új termékspecifikációk kialakítása	felhalmozódó készletek
pályázati lehetőségek feltérképezése	tenyésztett vad előnyei
	piac kiszámíthatatlansága
	vadbetegségek

1. táblázat: A magyar vadhúsértékesítés SWOT-analízise
Table 1: The SWOT-analysis of Hungarian wild game-meat sale
Forrás: saját szerkesztés

- › VIDÉKFEJLESZTÉS
- › AGRÁRSZAKKÉPZÉS
- › TERMÉSZETMEGŐRZÉS

MAGYAR NEMZETI
VIDÉKI HÁLÓZAT

EGYÜTT A MAGYAR VIDÉKÉRT!

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A VIDÉKI TÉRSÉGEKBE BERUHÁZÓ EURÓPA